

ПАРЛАМЕНТ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

КИЇВ - 2023

ISBN 978-617-7574-84-1

Аналітичний звіт: Парламент України під час війни. / Наталія Бухалова, Олена Давліканова, Світлана Тимченко – Київ: ТОВ «Вістка», 2023. – 172 с.

Цю публікацію було підготовлено на основі дослідження діяльності законодавчої влади в Україні в умовах війни з РФ. Протягом 2022 року авторський колектив провів більше ста інтерв'ю з депутатами і депутатками Верховної Ради України, лідерами і лідерками думок, громадськими діячами та діячками, журналістами і журналістками. На основі отриманої інформації та їх оцінок ситуації було описано український кейс з огляду на той комплекс складних задач, які вимушена вирішувати держава, проти якої розпочала агресивну війну країна із ядерним арсеналом та наміром кардинально змінити світовий порядок, встановлений після Другої світової війни. Як і успіхи на полі бою, у які, до речі, мало хто вірив на початку 2022 року, грамотна внутрішня політика також є не лише засобом виживання держави, але й запорукою перемоги, адже країна у стані війни мусить швидко та ефективно відповідати на безпрецедентні виклики, враховуючи питання безпеки, інформаційні, економічні, соціальні, екологічні, демографічні аспекти тощо.

Цю публікацію підготовлено у партнерстві з Представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні. Думки, висловлені у цій публікації, необов'язково відображають погляди Фонду ім. Фрідріха Еберта.

Авторський колектив:

Наталія Бухалова, директорка Української Маркетингової Групи, дослідниця.

Олена Давліканова, координаторка проєктів Представництва Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, дослідниця.

Світлана Тимченко, експертка у галузі соціологічних та маркетингових досліджень Української Маркетингової Групи.

Літературна редакторка: Анна Мілашевич.

Дизайн: Марина Крутько.

ЗМІСТ

Перелік скорочень	4
Замість преамбули.....	6
Короткий огляд результатів дослідження.....	7
Методологія дослідження	12
Розділ 1. Український парламент в умовах війни	13
1.1. Український парламент до 24 лютого 2022 року (з часів анексії Криму до повномасштабного вторгнення РФ в Україну).....	14
1.2. Український парламент після 24 лютого 2022 року (в умовах повномасштабного вторгнення).....	23
1.3. Дипломатична діяльність як одна із функцій ВРУ у час повномасштабного вторгнення.....	43
1.4. Сприйняття роботи українського парламенту в умовах війни.....	51
1.5. Подальші плани роботи українського парламенту в умовах війни.....	54
Розділ 2. Оцінка втрат через агресію РФ та забезпечення життя країни через законодавчу діяльність.	56
2.1. Інфраструктура	56
2.2. Економіка.....	60
2.3. Зайнятість та ринок праці.....	82
2.4. Демографія.....	83
2.5. Екологія.....	91
Розділ 3. Російсько-українська війна: причини, витоки, міфи та реальність.....	96
3.1. Російський імперіалізм як основна причина сучасної російсько-української війни.....	98
3.2. Наративи російської пропаганди, які виправдовують вторгнення в Україну: міфи та реальність.....	109
3.3. Російсько-українська війна – геноцид українського народу.....	121
3.4. Наріжний камінь українського супротиву – самосвідомість українців та громадянське суспільство.....	129
Розділ 4. Відновлення та майбутнє України.	136
4.1. Бачення Україною свого майбутнього: стратегічний курс, цінності та безпека.....	136
4.2. Плани щодо відновлення та необхідна допомога.....	143
Висновки	159
Додаток.....	161
Перелік експертів, опитаних в межах дослідження.....	161
Список використаних джерел	165

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

СВАМ	– механізм вуглецевого коригування імпорту (Carbon Border Adjustment Measure)
АЕС	– атомна електростанція
АТО	– антитерористична операція
ВВП	– валовий внутрішній продукт
ВПО	– внутрішньо переміщенні особи
ВРП	– Вища рада правосуддя
ВРУ	– Верховна Рада України
ВЦА	– військово-цивільна адміністрація
ГАЕС	– гідроакумулювальна електростанція
ГЕС	– гідроелектростанція
ГО	– громадська організація
ГНЕУ	– Головне науково-експертне управління апарату Верховної Ради України
ГУР	– Головне управління розвідки
ДАЗВ	– Державне агентство України з управління Зоною відчуження
ДБР	– Державне бюро розслідувань
ДНР	– Донецька Народна Республіка
ДСНС	– Державна служба України з надзвичайних ситуацій
ДФТГ	– добровольче формування територіальної громади
ДЮСШ	– дитячо-юнацька спортивна школа
ЄБРР	– Європейський банк реконструкції та розвитку
ЄІССС	– Єдина інформаційна система соціальної сфери
ЄС	– Європейський Союз
ЄСВ	– єдиний соціальний внесок
ЖКГ	– житлово-комунальне господарство
ЗАЕС	– Запорізька атомна електростанція
ЗМІ	– засоби масової інформації
ЗНО	– Зовнішнє незалежне оцінювання для випускників шкіл
ЗРК	– зенітно-ракетний комплекс
ЗСУ	– Збройні Сили України
КМУ	– Кабінет Міністрів України
КНР	– Китайська Народна Республіка
КПУ	– Комуністична партія України
ЛНР	– Луганська Народна Республіка

МВС	– Міністерство внутрішніх справ
МЧХ	– Міжнародний комітет Червоного Хреста
НАТО	– Організація Північноатлантичного договору
НБУ	– Національний банк України
НЕК	– Національна енергетична компанія
ОБСЕ	– Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОЕС	– об'єднана енергетична система України
ОМС	– органи місцевого самоврядування
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
ОП	– Офіс Президента України
ОПЗЖ	– Опозиційна платформа «За життя»
ОРДЛО	– окремі райони Донецької та Луганської областей
ПДВ	– податок на додану вартість
ПДФО	– податок з доходу фізичних осіб
ПрАТ	– приватне акціонерне товариство
ПСПУ	– Прогресивна соціалістична партія України
ПТСР	– пост-травматичний стресовий розлад
РЗСВ	– реактивна система залпового вогню
РНБО	– Рада національної безпеки та оборони
РФ	– Російська Федерація
СБУ	– Служба Безпеки України
СНД	– Співдружність незалежних держав
СРСР	– Союз радянських соціалістичних республік
США	– Сполучені Штати Америки
ТЕС	– теплова електростанція
ТЕЦ	– теплоелектроцентраль
ТОВ	– товариство з обмеженою відповідальністю
ТрО	– територіальна оборона
УНР	– Українська Народна Республіка
УПА	– Українська Повстанська Армія
УПЦ	– Українська Православна Церква
ЧАЕС	– Чорнобильська атомна електростанція
ЦВК	– Центральна виборча комісія
KfW	– Кредитна Установа для Відбудови, німецький державний банк розвитку

ЗАМІСТЬ ПРЕАМБУЛИ...

” Я родом з прекрасного міста східної України – Харкова. Це місто науки, промисловості, студентства, парків, фонтанів, але, насамперед – місто надзвичайно сміливих людей. Ми з сім’єю досі живемо там...

Що для мене є війна? Війна – це НЕВІДОМІСТЬ. Кожну ніч, лягаючи спати, як і тисячі інших харків’ян, я не знаю напевно, чи побачу я ранок.

Щоночі, о 23 годині, ми знову і знову чуємо жакливі звуки. Це вибухи ракет і артилерійських снарядів, які летять на наше місто. Ми живемо та працюємо між повітряною тривоною та артилерійським обстрілом.

Війна калічить людські долі. Багато людей у Харкові потребують допомоги. Вони потребують їжі, медикаментів та прихистку.

Я хочу подякувати всім волонтерам за їх важливу роль у наданні допомоги людям.

Війна – це колосальні руйнування. Це відчув на собі мій рідний Харків. Російськими ракетами «Калібр» було знищено будівлю Харківської ОДА, корпус Харківського національного університету імені Каразіна, а також понад 4 тисячі будинків, де проживали звичайні люди...

Кожен день Харків піддається масованим обстрілам з боку Росії. Був сильний обстріл житлового кварталу поруч із моїм офісом; це сталося саме в день моєї поїздки сюди. Загинули дев’ятеро людей, п’ятеро дітей отримали поранення.

Війна – це страх. Страх перед вибухами, коли ти розумієш, що твій будинок, який ти завжди вважав своєю фортецею, може впасти, наче він зроблений із гральних карт.

Війна – це горе. Горе розставання з рідними та друзями. 24 лютого – це дата, яка розлучила стільки родин.

Війна – це смерть. Я відчула її подих, бо знаходилась у центрі міста у той момент, коли в нього влучила російська ракета «Іскандер».

Я закликаю кожен та кожного з вас зробити особистий внесок у допомогу Україні. Це треба зробити терміново.

Щоб врятувати людей у Харкові, нам потрібні системи та комплекси протиповітряної і протиракетної оборони.

Попри все, кожна українка і кожен українець вірять, що завтра обов’язково настане. Що Україна точно переможе. Що у серці Європи запанує довгоочікуваний мир.

Я вірю у відродження мого рідного Харкова, вірю, що він знову стане квітучим містом, а не містом прифронтовим”.

Вікторія Кінзбурська,
народна депутатка України у Верховній Раді ІХ скликання.
Промова на Асамблеї ОБСЄ

КОРОТКИЙ ОГЛЯД РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ми воїни. Не ледарі. Не лежні.
І наше діло праведне й святе.
Бо хто за що, а ми за незалежність.
Отож нам так і важко через те.

*Ліна Костенко, українська поетеса,
з роману у віршах «Берестечко» (1966-1967)*

У 2022 році Україна стала для світу символом добра, що бореться зі злом – як демократія, яка протистоїть тоталітаризму, як вільна країна, яка бореться за незалежність від «імперії», що вчиняє геноцид. І якщо на початку року мало хто вірив у спроможність України витримати удар, вона все ж змогла об'єднати демократичні країни для захисту спільних цивілізаційних цінностей.

Протягом 2022 року авторський колектив провів більше ста інтерв'ю з депутатами і депутатками Верховної Ради України, лідерами і лідерками думок, громадськими діячами та діячками, журналістами і журналістками. На основі отриманої інформації та їх оцінок ситуації було описано український кейс з огляду на той комплекс складних задач, які вимушена вирішувати держава, проти якої розпочала агресивну війну країна із ядерним арсеналом та наміром кардинально змінити світовий порядок, встановлений після Другої світової війни. Як і успіхи на полі бою, грамотна внутрішня політика також є не лише засобом виживання держави, але й запорукою перемоги, адже країна у стані війни мусить швидко та ефективно відповідати на безпрецедентні виклики, враховуючи питання безпеки, інформаційні, економічні, соціальні, екологічні, демографічні аспекти тощо.

Результати дослідження представлено у чотирьох розділах (в кожному поєднанні результати кабінетного дослідження та експертних інтерв'ю).

Розділ 1. Український парламент в умовах війни.

У даному розділі зібрано оцінки готовності Верховної Ради України до початку повномасштабного воєнного вторгнення з боку РФ та здатності ВРУ ефективно функціонувати в умовах війни – від анексії Криму у 2014 році до початку повномасштабного вторгнення; й від 24 лютого 2022 року до кінця року. Також тут надані оцінки взаємодії українського парламенту з іншими гілками влади.

В перший день війни, 24 лютого, о 7:50 ранку, не менше 75% депутатів Верховної Ради знаходились в Україні та продемонстрували готовність виконувати свої обов'язки. Через імовірність ракетного удару РФ по будівлі Верховної Ради України, депутати проводили обговорення всіх законопроектів в онлайн форматі. Засідання ВРУ відбувалися 1-2 рази на 2-3 тижні задля голосування по узгодженим заздалегідь законопроектам без попереднього анонсування офлайн зустрічей з причин безпеки. В зал загальних засідань виносились лише ті законопроекти, за які погодились проголосувати усі фракції без виключення.

Роль парламенту – швидке реагування на потреби країни, і у першу чергу – на потреби ЗСУ та фронту, а також підтримка економіки в цілому для наповнення бюджету (стабілізація та розвиток економіки, боротьба із безробіттям, оптимізація податкової політики тощо). Інші ключові напрямки роботи – соціальне забезпечення населення та посилення зусиль із євроінтеграції (наближення українського законодавства до норм ЄС). Але на порядку денному стояв й цілий спектр інших питань, наріжних для забезпечення функціонування країни – енергетика, соціальна сфера, екологія, міграція, освіта, медицина тощо. Даний розділ містить приклади рішень, ухвалених ВРУ, та їх оцінку громадськими діячами та експертами.

Розділ 2.

Оцінка втрат через агресію РФ та забезпечення життєздатності країни через законотворчість.

Цей розділ присвячено детальному огляду ключових викликів, з якими зіткнулася Україна в період повномасштабного вторгнення (безпекових, інформаційних, економічних, соціальних, екологічних, демографічних тощо) та розбору ефективності реагування на них.

За перші 7 місяців війни втрати України склали 110,4 млрд. доларів США. Найбільших прямих втрат зазнала цивільна інфраструктура країни, адже РФ обрала стратегію терору населення: у результаті ракетних обстрілів десятки тисяч громадян втратили житло (більше 70 млн. кв. м. житла зруйновано), було знищено більше 1000 об'єктів теплогенерації (котлових та ТЕЦ), а також численні залізничні станції, садочки, школи, лікарні, склади та підприємства. Серед пошкодженої або зруйнованої інфраструктури – понад 26 000 кілометрів доріг, 300 мостів, кілька портів і цивільних аеропортів.

Український бізнес з початку війни зазнав значних збитків: 40% українських підприємств наразі зупинені або майже зупинені, а загальні прямі втрати малого та середнього бізнесу з 24 лютого оцінюються в 87 млрд. доларів США. Прогнозується падіння ВВП України у цьому році мінімум на 30-35%; зростає безробіття; зменшуються доходи найманих працівників та сума податків, сплачених до державного та місцевих бюджетів; зменшується кількість платоспроможних клієнтів; загальний розвиток ситуації в країні є непередбачуваним; відчувається дефіцит капіталу.

Україна є важливим суб'єктом забезпечення глобальної продовольчої безпеки. Посівна кампанія 2022 року була на третину меншою як порівняти із попереднім роком. Станом на листопад 2022 року прямі збитки сільського господарства України від війни сягнули 6,6 млрд. доларів США, а непрямі збитки становлять 34,3 млрд. доларів. Станом на 27 червня 2022 року у портах України було заблоковано майже 4,5 мільйона тон зерна і близько 80 іноземних суден.

Демографічна криза стала однією з ключових проблем війни. З'явилися три основні категорії вимушено переміщеного населення: внутрішньо переміщені особи (ВПО), тобто ті, що перемістилися у межах України – 6,2 млн.; вимушено переміщені громадяни, що перебувають за кордоном (особи, які перебувають під тимчасовим захистом, чи отримали статус біженців) – 7,7 млн.; а також українці, примусово депортовані з окупованих територій до РФ – 3,2 млн.

Кабінет Міністрів та ВРУ досить оперативно реагують на проблему необхідності відновлення зруйнованої чи пошкодженої критичної інфраструктури по всій території країни, виділяються кошти на відновлення та відбудову деокупованих територій.

Розділ 3.

Російсько-українська війна: причини, витоки, міфи та реальність.

У цьому розділі представлені думки парламентарів та експертів про причини та витоки російсько-української війни, що є відкритим актом геноциду українського народу; про історію пригноблення української нації російським імперіалізмом та російсько-українське протистояння; про хід, прогнозовану тривалість та можливі сценарії завершення війни; про наративи РФ, які направлені проти української державності як такої, а також про причини успішного протистояння українського народу загарбникам.

Всі респонденти підкреслюють, що війна РФ проти України розпочалася ще у 2014 році з анексії Криму та окремих районів Донецької та Луганської областей. Проте, в історичній перспективі ця війна триває вже понад 350 років – як протистояння української нації російській колонізації: спершу Московії та Російській імперії, згодом – більшовицькій Росії, і зараз – Російській Федерації.

На думку респондентів цього дослідження, основна причина війни РФ проти України полягає в імперіалістичній суті Росії. Територія України для РФ – це ласий шмат родючої землі, з природними копалинами, виходом до моря та висококваліфікованими робітниками. Росія, як правонаступниця Радянського Союзу, бажає відновити імперію. З цією метою РФ використовує неодноразово апробований на території колишніх радянських республік сценарій – створює сепаратистські рухи, підтримує право-радикальні організації та партії, проводить широкі кампанії з пропаганди та дезінформації, розігрує карту «захисту російськомовного населення», що проживає на території інших суверенних держав, називає демократичні і прозахідні сили «нацистами» та «фашистами», привласнюючи перемогу над фашизмом у Другій світовій війні та стверджуючи, що готова перемогти його ще раз.

З моменту здобуття Україною незалежності у 1991 році, можна виділити декілька спроб РФ взяти Україну під свій контроль. РФ не змогла отримати контроль над Україною за допомогою інструментів «м'якої сили» та операцій із впливу на внутрішні справи країни (як-то втручання у вибори), тому вдалася до анексії Криму, дестабілізації ситуації всередині України через створення та підтримку «народних республік», проведення воєнних дій на сході України з метою зупинити зближення України з ЄС та НАТО, а згодом – й до повномасштабного вторгнення з метою окупації української держави. Опитані фахівці вважають: такі дії Росії стали можливими й тому, що попередні злочини РФ лишилися безкарними. Україна – лише одна із територій, над якими РФ жадає встановити контроль. Російська пропаганда використовує широкий спектр наративів, які виправдовують її вторгнення в Україну: «українці та росіяни – братні народи», «українців не існує як окремого етносу», «в Україні пригноблюють російськомовних громадян».

ВРУ визнала воєнні дії та злочини РФ геноцидом українського народу. Згідно з прийнятою постановою, геноцид українців з боку Росії включає: масові вбивства та тортури мирного населення, депортацію з окупованих територій на територію РФ для подальшої асиміляції, захоплення та цілеспрямоване знищення об'єктів критичної інфраструктури, а також інші системні дії РФ, що мають на меті поступове знищення українського народу.

Українське громадянське суспільство почало формуватися з набуттям Україною незалежності, а у 2014-му році, після початку війни, воно тільки зміцніло. Українці розвинули волонтерську культуру, створили широку мережу активістів, які стали вагомим силою у народному протистоянні, адже ефективно допомагали армії, постраждалим, внутрішньо переміщеним особам, медичним та освітнім установам тощо. Депутати та депутатки також долучилися до волонтерської роботи, а ВРУ сприяла волонтерським організаціям на законодавчому рівні. Потужний волонтерський рух став важливим показником розвитку українського громадянського суспільства.

Розділ 4.

Відновлення України та її майбутнє.

В останньому розділі міститься експертне бачення майбутнього України: ключові шляхи відновлення країни після війни та її можлива нова роль на світовій політичній арені.

Респонденти цього дослідження бачать Україну незалежною, суверенною, демократичною державою, в її територіальних кордонах, визначених у 1991 році. Вони вважають, що у майбутньому Україна стане державою рівних можливостей, з низьким рівнем корупції та сприятливими умовами для розкриття потенціалу людини і бізнесу.

В найближчій історичній перспективі повернення до дружніх стосунків з Росією вбачається як неможливе – серед опитаних існує однозначне розуміння, що винуватими у цій війні є не тільки кремлівські можновладці, але й увесь російський народ: і ті, хто привів Путіна до влади, і ті, хто підтримував його, і ті, хто залишався пасивним перед загрозою російського тоталітаризму, не проявивши активну громадянську позицію.

Наразі вже робляться перші кроки із формування нової стратегії безпеки країни. ВРУ ухвалила законопроект про захист державного кордону. Також Україна подала заяву на вступ до НАТО за прискореною процедурою.

На думку респондентів, після перемоги у війні Україна швидко відбудовуватиметься та розвиватиметься і може стати центром розвитку бізнесу та науки завдяки міжнародним інвестиціям.

Відновлення післявоєнної України буде одним з наймасштабніших проєктів в Європі. Україна потребуватиме значної допомоги для відбудови, тому вже зараз треба подумати про ефективне та прозоре використання державних, приватних та міжнародних ресурсів. Коли мова йде про відновлення зруйнованих об'єктів і виплату компенсацій, Україна розраховує на різні фінансові джерела, у тому числі на репарації від РФ, вигідні кредитні лінії, технічну допомогу міжнародних організацій, створення міжнародних фондів спеціального призначення тощо. Для ефективного та швидкого масштабного відновлення важливо якомога швидше мобілізувати ресурси та відновити економіку, тому планування потрібно робити вже зараз. Презентований у Лугано план відновлення України складається з 15 національних програм у різних секторах економіки та суспільного життя. Кожна програма містить низку ключових проєктів, які почали реалізовувати вже у 2022 році.

Щодо потрібної допомоги, то в умовах активної воєнної фази Україна перш за все потребує озброєння та фінансової підтримки економіки – на цьому наголошує переважна більшість експертів цього дослідження.

Окрім озброєння та фінансової підтримки, необхідних для перемоги у війні, Україна потребує допомоги міжнародних партнерів і на дипломатичній арені: продовження та розширення санкцій проти РФ, створення трибуналу для російських воєнних злочинців, включно із президентом РФ Володимиром Путіним, передачу конфіскованих активів РФ Україні тощо.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основна мета цього дослідження – продемонструвати український кейс як приклад держави, що функціонує під час війни з країною з ядерним арсеналом, яка хоче кардинально змінити світовий порядок. Нинішня російсько-українська війна потенційно може перерости у Третю світову війну (якщо вже нею не є). Наразі протистояння демократії та тоталітаризму відбувається на території України, і тому важливо проаналізувати, чи реалізуються усі можливості для забезпечення перемоги та нормального функціонування української демократичної держави; що було зроблено правильно, а що український уряд міг би зробити краще або інакше.

Дослідження проводилося у два етапи:

Підготовчий етап (червень-серпень 2022 року)

Проведення кабінетного дослідження: моніторинг відкритих джерел інформації з метою створення хронології діяльності Верховної Ради України, починаючи з 24 лютого 2022 року, а також виокремлення основних ініціатив як відповідей на виклики воєнного часу.

Основний етап (вересень-листопад 2022 року)

Проведення 100 інтерв'ю (детальний перелік парламентарів та експертів міститься у додатках), серед яких 60 інтерв'ю було проведено з діючими депутатами та депутатками, а інші 40 – з экс-депутатами, журналістами, політичними, культурними та суспільними діячами.

Підготовка звіту тривала до кінця грудня 2022 року.

РОЗДІЛ 1. УКРАЇНСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ В УМОВАХ ВІЙНИ

Єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент – Верховна Рада України. Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п'ятдесят народних депутатів, які обираються строком на п'ять років шляхом таємного голосування на основі загального, рівного і прямого виборчого права.

Конституція України. Розділ IV. Статті 75-76.

Україна є парламентсько-президентською республікою. Як і Президент В. Зеленський, з перших днів війни більша частина депутатів та депутаток Верховної Ради України продемонстрували свою готовність працювати: вони залишились в Україні, більшість з них – у Києві, і навіть періодично збиралися під майже незахищеним від можливого обстрілу скляним куполом будівлі Верховної Ради. Зважаючи на те, що будівля ВРУ була однією із потенційних цілей ворога, можна сказати, що народні депутати та депутатки показали приклад справжньої мужності.

У перший день повномасштабного вторгнення, 24 лютого, о 7:50 ранку, мінімум 75% депутатів Верховної Ради зібралися у будівлі парламенту, і це було вкрай важливо для підтримання духу населення, адже продемонструвало, що українська влада не здалася ворогові. Пізніше частина депутатів працювали віддалено зі своїх округів. Деякі депутати займалися волонтерською діяльністю, формували батальйони, обладнували блокпости, чергували в аптеках та на станціях метро. Деякі депутати на короткий термін евакуювалися у західні області, але практично повний склад ВРУ повернувся до Києва у перші дні квітня, коли ЗСУ відкинули ворога від столиці. Звичайно, респонденти ділилися й критичними зауваженнями. Наприклад, більшість депутатів від проросійської партії ОПЗЖ виїхали з країни ще за місяць до війни, а місце перебування деяких з них і досі невідомо.

Після 24 лютого 2022 року засідання ВРУ відбувалися 1-2 рази на 2-3 тижні і тривали 25-30 хвилин задля голосування по вже узгодженим законопроектам. Час засідань парламенту зазвичай оголошується заздалегідь, щоб забезпечити присутність преси та зацікавлених осіб, але в перші місяці війни ця інформація не оприлюднювалася з міркувань безпеки. Комітети ВРУ працювали виключно в онлайн режимі і потім узгоджували законопроекти на спеціальній Погоджувальній Раді, що засідала протягом 3-4 днів, також онлайн. Окремі респонденти визнали, що внесені зміни до законодавства, які дозволили комітетам ВРУ працювати в онлайн режимі ще за часів пандемії COVID-19, виявилися дуже корисними у часи війни.

Ірина Никорак, депутатка Київської міської Ради, партія «Європейська Солідарність»

«З найважливішого, як на мене, це безперервна робота українського парламенту. Незважаючи на колосальну небезпеку, в якій знаходяться всі українці, абсолютна більшість народних депутатів залишились в Києві та продовжили працювати. І за ці 6 місяців ухвалили 234 закони в цілому, 67 законів і постанов стосувалися саме протидії збройній агресії РФ. Всі політичні сили працюють злагоджено в інтересах нашої держави на законодавчому рівні задля Перемоги».

Консенсус ВРУ в прийнятті законопроектів під час воєнного стану проявився у тому, що в зал загальних засідань виносились лише ті законопроекти, за які проголосували усі фракції без виключення.

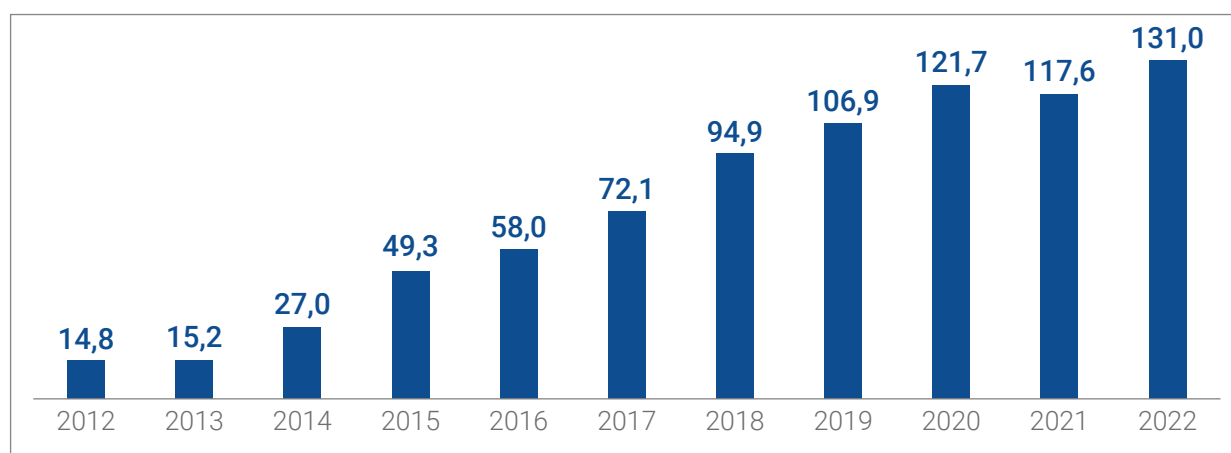
Більшість депутатів ВРУ під час війни також стали координаторами волонтерських організацій. Деякі депутати вступили в ряди Територіальної Оборони.

В період воєнного стану парламент України виділив ключові напрямки своєї роботи: армія та озброєння, соціальне забезпечення, бюджет країни та євроінтеграція. На думку фахівців цього дослідження, ВРУ є однозначно ефективною в своїй діяльності по цих напрямках.

1.1. Український парламент до 24 лютого 2022 року (з часів анексії Криму до повномасштабного вторгнення РФ в Україну)

Війна РФ проти України розпочалася на початку 2014 року з анексії Криму та окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО). Саме після анексії Криму питання оборони стало першочерговим для ВРУ, особливо з огляду на результати попередньої діяльності проросійського уряду, який системно підривав основи обороноздатності країни. Протягом наступних п'яти років було зроблено важливі кроки задля щорічного збільшення фінансування ЗСУ, Міністерства Оборони та реформування оборонного комплексу (наприклад, запущено програми по розробці та виробництву нової зброї).

Рисунок 1. Видатки державного бюджету на Збройні сили України (млрд. гривень, станом на 4 грудня 2021 р.)¹

Ключові розробки української зброї станом на 2021 рік:

- **ЗРК «Корал»** (ЗРК, що зможе вражати повітряні, у тому числі балістичні цілі на відстані до 100 км).
- **Головка самонаведення для ракет «Онікс».**
- **Радар для ЗРК «Фенікс»** (комплекс «Фенікс» 80K6KC1 сумісний з будь-яким ЗРК Збройних сил України, створений без використання клістронів російського виробництва).

¹ За даними Комітету ВРУ з питань бюджету. [Електронне джерело] Режим доступу: www.rada.gov.ua
На момент виходу звіту видатки державного бюджету на національну безпеку та оборону в 2022 році були збільшені у 9.2 разів від запланованого обсягу, визначеного при затвердженні державного бюджету на 2022 рік.

- **РСЗВ «Вільха-М»** (комплекс може наносити високоточний удар 12 потужними ракетами калібру 300 мм, б'є на відстань до 110 км).
- **Бойовий вертоліт Мі-8МСБ-В** (наразі комплекс керованого озброєння 524Р дозволяє виявляти цілі такого типу як танк на відстані до 10 км і вражати їх за 7,5 км).
- **Комплекси радіоелектронної боротьби «Анклав»** (дозволяють ставити загороджувальну перешкоду навігаційним каналам на дальності 20 км та 40 км з використанням антен спрямованої дії).
- **Безпілотний ударний гелікоптер RZ-500** (вертоліт діятиме на тактичну глибину до 80 км, при цьому максимальна дальність польоту визначена у 450 км).
- **Ударні баражувальні боєприпаси «Грім» та PD-2** («Грім» має бойову частину вагою 3,5 кг та здатен вражати цілі вертикально на відстані 30–40 км. Дрони PD-2 здатні вражати цілі на відстані до 30 км).
- **САУ «Богдана»** (дальність пострілу звичайним снарядом складатиме до 40 км, а за умов застосування активно-реактивних боєприпасів – до 60 км).
- **Мінометний комплекс «Смерека»** (самохідний 120-міліметровий міномет, дальність стрільби «Смереки» мінами калібру 120 мм – до 7,2 км, калібру 82 мм – до 4,2 км).

На думку деяких респондентів цього дослідження, починаючи з середини 2019 року (обрання Верховної Ради IX скликання – нині чинний склад ВРУ), питання обороноздатності України були менш пріоритетними, ніж питання розвитку інфраструктури та реформування органів виконавчої влади.

Віктор Уколов, народний депутат України у Верховній Раді VI скликання

«До кінця 2021-го року було фактично заблокованим державне оборонне замовлення: у 2020-му році було прийнято закон «Про державне оборонне замовлення», але не були прийняті підзаконні акти, які впроваджують цей закон. І в результаті ніхто не наслідуювався замовляти будь-які нові озброєння, тому що за колишнім законом вони більше не могли діяти, а до нового закону не було інструкцій. Кошти взагалі не направлялися на виготовлення нового озброєння, нових ракет (я зараз говорю про протикорабельну ракету «Нептун»), а випробування українських РСЗВ (реактивні системи залпового вогню «Вільха-2») не завершилися – вони були завершені тільки після зміни попереднього міністра оборони на Олексія Резнікова в кінці 2021-го року».

Марина Ярошевич, директорка програми «Україна-ЄС» Ради зовнішньої політики «Українська призма», голова напрямку адвокації Promote Ukraine (Брюссель, Бельгія)

«Які напрями були до війни? Упередити корупцію в певних органах влади. Зокрема це стосувалось сфери національної безпеки, але більшою мірою внутрішньої, аніж зовнішньої. Це пов'язано з тим, що Міністерство оборони в принципі в нас уже було реформоване більшою мірою, ніж та сама СБУ, ніж Міністерство внутрішніх справ, які просідали. У мене складається таке враження, що зусилля були сфокусовані саме на цих напрямках, а не на підготовці до зовнішнього повномасштабного вторгнення як такого».

Водночас, деякі депутати (частіше – від правлячої партії «Слуга Народу») стверджують, що український уряд і парламент зробили все, що було в їх силах для зміцнення обороноздатності країни.

Максим Бужанський, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Було прийнято план оборони країни та збільшено воєнний бюджет на 25%. Більш того, було ухвалено рішення про збільшення чисельності збройних сил. Парламент вів активну взаємодію з нашими міжнародними партнерами щодо підготовки до військової агресії з боку РФ, як по лінії дипломатичної, так і по лінії військової співпраці. Тобто ми намагалися максимально підготувати наші війська до будь-якого можливого розвитку подій. Крім того, парламент протягом останніх трьох років закладав до бюджету дуже великі суми на президентську програму «Велике Будівництво», в якій йшлося про дороги. У ситуації, коли країна повністю втратила всі аеропорти, все авіасполучення, у ситуації, коли ми зіткнулися з тим, що у нас 11 чи 12 мільйонів біженців, у ситуації, коли ми мали швидко переміщати війська, вантажі, у ситуації, коли йшлося про величезну логістичну проблему доставки гуманітарної допомоги, в такій ситуації пропускна спроможність доріг зіграла величезну роль. Я вважаю, що це дуже велика заслуга. Більше того, всі силові міністри, яких ми, як парламент, призначили (я говорю в першу чергу про міністра внутрішніх справ Дениса Монастирського, я говорю про нашого генерального прокурора Ірину Венедиктову*, я говорю про міністра оборони Олексія Різнікова), всі вони були на висоті, ні на секунду не просто не втратили управління своїми відомствами (а ви розумієте, що це шокова ситуація), але й діяли та діють ефективно».

* На момент формування звіту Генерального прокурора Ірину Венедиктову указом Президента було усунуто з посади і було призначено нового Генерального прокурора.

Частина опитаних визнали, що у найгіршому випадку очікували активних воєнних дій РФ на сході України або лише загострення ситуації, але не очікували повномасштабної війни та настільки швидкого наступу російської армії на півдні України і з боку Білорусі у напрямку Києва. Окремі респонденти взагалі не вірили, що РФ вдасться до агресивних воєнних дій проти України, вважаючи, що будь-яка інформація щодо такої можливості є лише провокацією і що вище керівництво країни, яке публічно відкидало такий сценарій, володіло максимально достовірною інформацією. При цьому, інші опитувані наголошують, що з огляду на історичний процес повномасштабна війна була неминучою, адже такий розвиток подій було закладено у самій імперіалістичній суті РФ.

Віталій Безгін, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Якщо казати про емоційну складову, то навряд хтось в принципі був готовий. Тобто, навіть маючи якусь інформацію з ймовірністю 90-99%, все одно наша психологія десь зіграла з нами злий жарт. І на моє власне переконання, і з того, що я розумію від колег, це була стандартна історія: всі очікували, що буде ескалація, звісно на сході, а от те, що 24-те [лютого, день повномасштабного вторгнення РФ до України – прим. ред.] буде настільки масштабним – це навряд хтось очікував в принципі».

Зоя Казанжи,
українська журналістка

«Відтоді як Парламент і влада почали отримувати повідомлення від наших партнерів про дуже високу ймовірність повномасштабного наступу, нічого не відбувалось. Про це кричала, в буквальному сенсі слова, опозиція – «Європейська Солідарність» особливо. Просили серйозніше фінансувати армію, говорили про необхідність накопичення стратегічних запасів про всяк випадок... Але ж це було розцінено як «палки в колеса», як не попередження про війну, а як те, що опозиціонери переслідують свої політичні певні цілі, вони працюють на свій електорат, спеціально це все роблять. Це безкінечно артикулювалося, про це постійно говорили. Тому немає мови про підготовку, про готовність Парламенту, якби це була 10-ти бальна шкала, я би поставила одиницю».

Сергій Фурса, інвестиційний банкір,
економічний експерт

«На жаль, українські політичні еліти, включаючи парламентські, ігнорували попередження наших західних партнерів. Ба більше, ширився наратив, що це ворожа західна пропаганда, яка намагається посварити нас з росіянами».

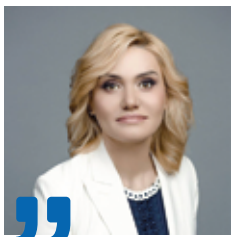

Микита Потураєв, народний депутат
України у Верховній Раді
IX скликання, партія «Слуга Народу»,
голова комітету з питань гуманітарної
та інформаційної політики, голова
делегатії українського парламенту у
Парламентській асамблеї ОБСЄ

«Справді, у нас не було відчуття, що 24 лютого почнеться таке масштабне вторгнення. Тобто ми очікували загострення, і я знаю, що таке очікування було і в профільному комітеті. І колеги з інших комітетів, і я сам звичайно ж очікували загострення, очікували якихось агресивних дій з боку РФ. Але такого повномасштабного вторгнення, чесно, тут треба визнати, ми не чекали!»

Що було зроблено?

Це питання у більшості респондентів незмінно викликало роздуми: «Ну щось робилося для підготовки до можливого вторгнення, просто вже не пам'ятаю, що саме». Причиною такої реакції скоріш за все було психологічне сприйняття періоду до 24 лютого, як подій з далекого минулого, які наразі не релевантні до жорсткої дійсності.

Тетяна Острікова, народна депутатка України у Верховній Раді VIII скликання

«Найбільш важливе з того, що з 24.02.2022 ухвалювала ВРУ, стосується саме питань війни та оборони: затвердження указу Президента про запровадження воєнного стану (і подальше його неодноразове продовження), закон про загальну мобілізацію, використання ЗСУ та інших збройних формувань, закон про основи національного спротиву, про службу військового капеланства, про встановлення винагород за добровільно передану ЗСУ придатну для застосування бойову техніку держави-агресора тощо».

Вікторія Сюмар, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Європейська Солідарність»

«З початком агресії Росії у Верховній Раді природньо підтримали ініціативу Президента про впровадження воєнного стану. Серед успішних рішень – закон про територіальну оборону, який дозволив залучити до лав ЗСУ тисячі тероборонівців. Безумовно, важливими є бюджетні зміни з орієнтацією на збільшення фінансування сектору безпеки».

Олександр Юрченко, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Коли поруч знаходиться Московія, з якою століттями щось відбувається, необхідно будувати оборонні споруди, працювати на оборонку, кожен громадянин має нести службу, захищати свій дім, свою державу і т.д. У нас цього не відбувалося».

По-перше, ввечері 23 лютого 2022 року, безпосередньо напередодні вторгнення РФ в Україну, було прийнято закон «Про введення на території України надзвичайного стану». Однак, цей закон був у дії менше доби, тому що вже наступного ранку в усій країні було введено воєнний стан.

Максим Бужанський, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Напередодні 23 числа, ввечері, ми ввели надзвичайний стан у країні. Я особисто виступав із трибуни від фракції «Слуга Народу» та переконував колег його підтримати. Ця постанова була внесена до парламенту зранку, і весь день 23-го числа йшло узгодження таких речей як обмеження на діяльність телеканалів, обмеження на діяльність політичних партій, тобто точилися суперечки між опозицією та владою про те, щоб зробити все, що було необхідно, але в жодному разі не обмежити якісь громадянські свободи там, де в цьому не було необхідності. Якби ми знали, що вранці розпочнеться повномасштабна війна, звичайно, ми б не витрачали стільки часу на те, де будуть розставлені якісь коми».

По-друге, переважна більшість респондентів згадали ухвалення закону «Про територіальну оборону». Територіальна оборона – це мережа громадян, які у будь-який момент готові стати до зброї. Закон дозволяє сформувати ядро територіальної оборони з резервістів, які отримуватимуть щорічну грошову винагороду за підсумками участі у навчаннях і виконання плану бойової підготовки, але які продовжуватимуть працювати на своїх основних, цивільних посадах.

Зоя Казанжи,
українська журналістка

«Якісь кроки були зроблені в буквально останні місяці перед вторгненням – мова про ТрО. Певні закони і постанови мали направити в якесь законодавче русло ту народну ініціативу, яка вже почала формуватися на рівні загонів територіальної оборони. Подібне було у 2014 році, на самому початку війни з РФ, коли самооборона, добровольчі батальйони з'явилися попри всі законодавчі акти. Тому що для держави, для її інституцій такі угруповання, які існують поза законодавчим полем, створюють пряму загрозу».

Слід визнати, що цей законопроект було підготовлено ще на початку 2021 року. Проте, його ухвалення постійно відкладалося через його начебто «непершочерговість» (закон набрав чинності вже з початку 2022 року).

Віктор Уколов, народний депутат
України у Верховній Раді VI скликання

«Закон про ТрО вже розглядався в 2021 році, але прийняли його із значним запізнення. До того ж, законопроект переписали, щоб він був від влади (бо від опозиції не хотіли приймати). А до формування самої територіальної оборони приступили фактично у той місяць, коли почалося вторгнення – в лютому. Це величезне запізнення призвело до того, що ТрО не була сформована, наприклад, у містах на північ від Києва. І ви знаєте, які безчинства там творилися і як швидко ворог просунувся від [державного] кордону до самого Києва».

Частина респондентів, які не є представниками влади, зазначають, що лише наприкінці 2021 року вони помітили певні ознаки посилення підготовки до можливої агресії РФ. При цьому, вони пов'язують це з призначенням нового міністра оборони:

Павло Казарін, український журналіст,
публіцист, військовий ЗСУ

«Після того, як Міністерство оборони очолив Олексій Резніков, рівень конструктивності у роботі цього міністерства зріс у рази. Тому що за попереднього міністра оборони було допущено величезну кількість помилок, а найголовніше – довгий час відомство просто не діяло. У порівнянні з тим, що було, Міністерство оборони набагато краще зараз справляється з тими завданнями, які стоять перед ним».

Про заборону проросійських телеканалів говорили у контексті інформаційної безпеки – як про необхідність зупинити агресивну пропаганду з боку РФ на українському телебаченні. Це було зроблено на протипагу пропагандистському наративу РФ про начебто обмеження мовних прав та свободи слова, що до 24 лютого просувався депутатами від проросійських партій (деякі з цих депутатів наразі знаходяться поза межами України).

Павло Фролов, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Дуже важливо, що ми реально закрили російський «зомбоящик», ці пропагандистські канали, які просто дурили українців. Це було зроблено ще до початку війни».

Більшість парламентарів визнали, що слід було раніше ухвалити деякі важливі рішення та законопроекти, які вже були підготовлені, але так і не були розглянуті ВРУ. Наприклад, такі як:

- збільшення бюджетного фінансування Міністерства Оборони: закупівля озброєння, фінансування власних розробок, збільшення чисельності та підвищення боєздатності ЗСУ;
- передача частини повноважень Кабінету Міністрів на час воєнного стану. У законі «Про правовий режим воєнного стану», який було прийнято вже на початку війни у 2015 році, не було прописано, які саме повноваження і в якому об'ємі передаються, і як цей процес регламентується чинним законодавством та Конституцією;
- розширення прав і можливостей органів місцевого самоврядування. Необхідно було б прописати повноваження місцевих громад і забезпечити їх відповідним фінансуванням;
- фінансове забезпечення добровольчих формувань територіальних громад (ДФТГ), які могли би бути створені безпосередньо на місцях органами місцевого самоврядування (ОМС) і функціонувати разом із ТРО;
- робота з ВПО. Ця проблема існує ще з 2014 року, але повного пакету законів, які б регламентували різноманіття релевантних питань, прийнято не було;
- зміна кримінального законодавства, адже відповідальності за злочини проти людяності у кримінальному кодексі України досі немає. Воєнні злочини визначені у статті 438, але вона є складною у застосуванні на практиці;
- спрощення процедури зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) для випускників шкіл. У зв'язку з пандемією COVID-19, відповідний законопроект пролежав у Верховній Раді протягом двох років і його було прийнято лише через місяць після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну;
- закон про відповідальність за колабораціонізм, який був готовий до розглядання ще за 4 місяці до початку війни. Закон було прийнято у березні 2022 року.

Анна Стешенко, спеціальний кореспондент LB.ua у ВРУ

«Закон не має зворотної дії. За словами юристів, закон прекрасний, добре прописаний. У ВРУ на базі правоохоронного комітету ведеться робота по підготовці додаткових змін до законодавства. Готують зміни щодо підслідності. Тобто передача справ про державну зраду, від ДБР до СБУ, у тому числі справ народних депутатів. Технічна, але важлива складова, адже СБУ на тих же невідконтрольних територіях, де перебувають наші чинні депутати, які пішли на співпрацю з ворогом, має більш ширші можливості документувати всі ці факти, ніж ДБР. Це пришвидшить процес...».

На думку фахівців, задля підготовки України та українського суспільства до агресії РФ необхідна була багатостороння робота законодавчої та виконавчої гілок влади. Слід було поступово накопичувати стратегічні запаси: автомобілі, амуніцію, паливо, продовольчі товари тощо.

Юрій Левченко, голова політичної партії «Народовладдя», народний депутат України у Верховній Раді VIII скликання

«Необхідно поєднати побудову соціально-справедливої економіки з гідним рівнем життя для більшості українців та належну розбудову військово-промислового комплексу і ЗСУ».

Тарас Березовець, український політтехнолог, журналіст

«Робота ВР була незадовільною: не ухвалювався вчасно воєнний бюджет, військові замовлення не здійснювалися. Депутати достатньо мляво реагують на потреби ЗСУ, лави яких на сьогодні налічують вже майже 800 тисяч осіб. Соціальний захист військових – ніхто не думає про ветеранів. В першу чергу, економіка сьогодні має бути переведена на військові рейки. Те саме стосується і роботи ВРУ».

Зоя Казанжи, українська журналістка

«Мова йде про накопичення стратегічних запасів. Я прочитала аналітичний звіт, який робили експерти за підсумками 2021 року, про стратегічні запаси Міністерства оборони – там практично всі закупки були провалені. І Президент говорив, що ми тоді не будемо будувати дороги, якщо ми будемо займатися озброєнням нашої армії. Тобто стратегічних запасів не було, тому ми знову починали в лютому 2022, як в березні 2014 року – знову починали з берців, з бронежилетів, форми і цього всього. Тобто необхідного не було – були згноєні бронежилети (кримінальна справа Марченка, яка й досі не закрита, там бронежилети арештували і поки розбирались, вони стали непридатними), власне, ось така підготовка. Тому було можливо призвати мільйон людей, але не було можливості їх екіпірувати і відправити правильно, як це має бути».

Олена Галушка, українська громадська діячка, членкиня правління організації «Центр протидії корупції»

«Перші поставки летальної зброї ми отримали у 2018 році, це були «Джавеліни» від США. Із інших великих контрактів – це контракт на турецькі «Байрактари». Були такі окремі рішення, але більшого не зробили і не дотиснули».

Також респонденти назвали й інші напрямки діяльності, які, на їхню думку, мали б бути реалізовані українським парламентом ще до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, адже на досвіді попередніх восьми років війни з РФ ці проблеми вже поставали як актуальні:

- розробка інструкцій для місцевих органів влади про те, що і як потрібно робити у разі початку повномасштабних бойових дій;
- проведення реформи Служби Безпеки України («Центр протидії корупції» пропонував деталізоване бачення ще з 2016 року);
- формування армії дронів та квадрокоптерів (закупівля імпортованих та розробка вітчизняних);
- системна діяльність задля отримання якісного натівського озброєння і тренування українських військових по його використанню;
- підготовка і маркування бомбосховищ з усіма необхідними умовами та запасами («щоб бомбосховище не стало потенційною братською могилою») та інформування населення про сигнали оповіщення, плани евакуації тощо;
- робота з населенням та його інформування про те, як потрібно діяти в екстремальних ситуаціях, таких як бомбардування, артилерійські обстріли, зникнення мобільного зв'язку, відключення електрики, газу чи води, боротьба з мародерами, надання першої медичної допомоги, тренінги з цивільної безпеки та цивільної захисту тощо;
- забезпечення жінок-військових відповідною амуніцією з урахуванням потрібних розмірів, спеціальних бронежилетів тощо;
- психологічна підготовка військових на той випадок, якщо вони потраплять у полон (раніше вже був досвід запрошення фахівців-консультантів з цього питання в Україну з Ізраїлю);
- підготовка фахівців з роботи з посттравматичними стресовими розладами (ПТСР).

Крім того, велика кількість респондентів зазначили, що протягом останніх півтора року, у зв'язку з пандемією COVID-19, неодноразово піднімалося питання про можливість дистанційної роботи депутатів Верховної Ради і онлайн голосування у парламенті. Прихильниками такого законопроекту здебільшого були депутати від правлячої партії «Слуга Народу». Однак, усі депутати від опозиції і деякі депутати від правлячої партії виступили категорично проти, оскільки, на їхню думку, такий закон створив би підґрунтя для непрозорого підрахунку результатів електронних голосувань.

Микита Потураєв, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу», голова комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики, голова делегації українського парламенту в Парламентській асамблеї ОБСЄ

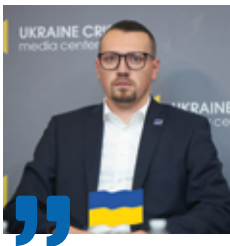
«Фракції, які знаходяться в меншості, бояться, що якщо з'явиться онлайн голосування в Раді, то відпаде необхідність у дискусіях. От ми зібралися у відео форматі, у нас більшість, ми взяли і проголосували без всяких там зайвих обговорень за те, що хотіли. Ну, можливо, навіть з обговореннями, але обмеженими. Хоча я важко собі уявляю засідання у форматі відео-конференції, на яку виносять 1500 правок. А в залі це справді можливо. Мені здається, що вони [фракції, що знаходяться у меншості – прим. ред.] це сприймають як зазіхання на їхню політичну суб'єктність, як можливий сценарій, при якому їхня політична суб'єктність буде суттєво послаблена».

Голова ВРУ Руслан Стефанчук зазначив, що ще до початку вторгнення керівництво Ради, з метою зберегти керованість процесом та парламентом, організаційно готувалося до різних варіантів розвитку подій. Зокрема, від початку війни депутати збираються у сесійній залі на пленарні засідання, кожне з яких є продовженням засідання, відкритого 24 лютого. Тобто засідання, яке було відкрите в день початку вторгнення, не закривають, а лише продовжують. Такий режим дозволяє депутатам забезпечити безперервність роботи, її оперативність та ефективність в умовах надзвичайного або воєнного стану.

За словами депутатів фракції «Слуга Народу», буквально за 2-3 дні до початку вторгнення РФ керівництвом фракції були прописані певні інструкції, алгоритми дій членів фракції на випадок початку війни, які можна підсумувати наступним чином:

- «Нам вказали, де ми збираємося, за якими адресами, за якими телефонами тримаємо зв'язок тощо»;
- «Ми не знали, за що ми будемо голосувати, навіщо і як, просто знали, що якщо почався напад, то ми приїжджаємо до Верховної Ради».

Буквально напередодні вторгнення усім депутатам було ще раз проговорено, як вони повинні діяти у разі початку війни. 23 лютого засідання Верховної Ради затягнулося до 22.00, оскільки обговорювався законопроект «Про надзвичайний стан».

Віталій Безгін, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Ми мали алгоритм дій на випадок «якщо»... З точки зору поведінки, зібрання, логістики – таких речей. Ми дотримувалися [цього алгоритму], починаючи з 5-ої години ранку 24-го лютого. У цьому алгоритмі було вказано, що ми робимо, якщо починаються бойові дії, як ми рухаємося до комітетів, де ми збираємося, через скільки часу ми маємо бути у Верховній Раді. Все це було прописано і напередодні проговорено: у випадку чого як ми діємо. Це не був якийсь офіційний документ. У нас величезна фракція, у нас 240 людей. Тому у заступників голови фракції є механізми (і я є одним із заступників голови фракції), і, звісно, що як заступники ми розуміли, як наші підлеглі мають діяти: що вони у такий-то строк мають з'явитися там, діяти так-то. У найгіршому випадку, якщо б на позиціях у Києві відбувалось щось надзвичайно погане, ми б так само розуміли, як ми маємо функціонувати. На практиці, все спрацювало неідеально, але алгоритм дій у нас був».

1.2. Український парламент після 24 лютого 2022 року (в умовах повномасштабного вторгнення)

На думку більшості респондентів цього дослідження, можна виділити кілька етапів роботи українського парламенту в умовах повномасштабної війни (починаючи з 24 лютого 2022 року і до моменту завершення даного дослідження). Ці етапи розрізняються за наступними факторами:

- консенсус між різними фракціями ВРУ, у тому числі між правлячою партією та опозицією;
- активність та швидкість прийняття рішень (законопроектів, постанов);
- актуальність законопроектів та постанов.

Таким чином, респонденти (як депутати, так і суспільні діячі) чітко виокремлюють **три етапи в діяльності ВРУ під час повномасштабної війни** РФ проти України:

- 1) Перші дні повномасштабного вторгнення РФ в Україну (кінець лютого 2022 року), коли консенсус між всіма парламентарями був стовідсотковий, швидко приймалися виключно важливі та необхідні рішення.

Анна Стешенко, спеціальний кореспондент LB.ua у ВРУ

«Парламент працював ефективно. По-перше, швидко приймав законопроекти та постанови, якщо порівняти процес прийняття таких рішень у минулих скликаннях і навіть у цьому скликанні [до моменту вторгнення]. Як приклад, прийняття надзвичайного стану 23 лютого 2022 року тривало близько 6 годин, а прийняття воєнного стану 24 лютого 2022 року – 15 хвилин».

Юлія Клименко, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Голос»

«Верховна Рада з першого дня війни показала всьому світові свою дієздатність: працює в режимі 24/7 та приймає необхідні для війни закони – від фінансування армії та соціальних платежів до постанов про санкції та конфіскацію майна РФ. В залі фізично присутні і голосують більше депутатів, ніж іноді було до війни».

Олександр Саєнко, керівник Секретаріату ВРУ (2015-2016), міністр КМУ (2016-2019), адвокат

«Найефективнішим в роботі Верховної Ради є наступне: парламент зберіг свою працездатність, всі важливі рішення, ініційовані Президентом і урядом, знаходять підтримку – швидке ухвалення необхідних законів для отримання статусу країни-кандидата в ЄС, оперативні зміни до державного бюджету для фінансування армії, рішення про спрощення системи оподаткування бізнесу (наприклад, звільнення від відповідальності за неподання фінансової звітності), блок законів про соціальний захист військовослужбовців. Все це є правильними рішеннями, і це говорить про ефективність роботи ВРУ».

- 2) Парламент у перші два місяці повномасштабного вторгнення РФ в Україну (березень-травень 2022 року), коли консенсус залишався повним, рішення приймалися швидко, але було більше часу для їх обговорень і для пошуку оптимальних рішень.

Анна Стешенко, спеціальний кореспондент LB.ua у ВРУ

«З початком повномасштабної війни, всі сили, включаючи опозиційні, погодилися голосувати як єдина коаліція. Ще до Погоджувальних Рад, які за регламентом ВРУ проходять напередодні пленарних засідань, робоча група заздалегідь напрацьовує список законопроектів та їх зміст. Їх погоджують, вносять корективи і лише потім виносять на голосування ВРУ готове, виважене рішення, тобто готовий законопроект чи готову постанову. І тому більшість рішень затверджуються».

- 3) Парламент зараз (червень 2022 року – до кінця 2022 року). Відбувся перерозподіл сил у парламенті, тому повного консенсусу вже немає. З експертної точки зору, деякі рішення є недосконалими та другорядними, з огляду на боротьбу України з РФ. Зберігається висока швидкість прийняття рішень.

Юлія Клименко, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Голос»

«Через неефективні і недоречні закони, які не стосуються війни і воєнного стану, але включені у порядок денний, просувають довоєнний «business as usual» і лобізм окремих груп. Але оскільки порядок денний формує монобільшість (фракція «Слуга Народу»), це є їх відповідальність, і люди дадуть цьому оцінку після війни. Також ВРУ не активна в питаннях формування повоєнної економічної та соціальної політики».

Український парламент у перші дні повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Український парламент є однією з ключових державних інституцій, і в умовах воєнного стану він має демонструвати приклад єдності, системності, злагодженого та оперативного ухвалення рішень. Результати всіх інтерв'ю з експертами показали, що український парламент виявився ефективним і з перших днів війни продемонстрував свою дієздатність та спроможність працювати в екстрених умовах.

Ольга Айвазовська, українська громадська діячка, голова правління громадської організації «Громадянська мережа «Опора»»

«Парламент був готовий. Він продемонстрував свою діяльність одразу. І до введення правового режиму надзвичайного стану, і після, коли вже була заява президента РФ [Путіна про початок вторгнення в Україну] і розпочалася повномасштабна інтервенція. Введення правового режиму воєнного стану відбулося вчасно, швидко; народні депутати прийшли до пленарної зали і зробили все необхідне».

Приблизно три чверті всього складу Верховної Ради, за винятком деяких членів проросійської партії Опозиційна платформа «За Життя», які залишили Київ ще до початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, а також за винятком деяких депутатів, які на той момент перебували в Україні, але за межами Києва, вже до 7.00 ранку 24 лютого 2022 року приїхали до будівлі ВРУ. Засідання розпочалося о 8.00 ранку 24 лютого і тривало лише 25 хвилин.

На першому ж засіданні було ухвалено закон «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»» та Постанову «Про організацію роботи Верховної Ради України у зв'язку з актом збройної агресії Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року».

Усі фракції парламенту одразу ж домовилися про те, що у разі повномасштабної війни всі суперечності потрібно відкинути: всі – за Україну, все – для оборони.

Наступне засідання відбулося вже через тиждень (3 березня), але вже майже у повному складі Верховної Ради, включаючи і тих депутатів, які вивезли сім'ї до західних регіонів України.

Усі респонденти-депутати ВРУ були однастайними в оцінці перших днів роботи Верховної Ради – в умовах реальної загрози військового захоплення столиці сформувалась унікальна, а для декого навіть несподівана, єдність усіх депутатів. Всі респонденти використовували термін «консенсус» для опису роботи парламенту. Деякі експерти, розповідаючи про ті дні, не приховували свого захоплення від почуття братерства: «Ми всі були як одна сім'я, в якій не було місця сваркам і розбрату».

Іван Крулько, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Батьківщина»

«Саме ключове – коли почалася російська агресія, у нас у парламенті закінчилася історія «Влада та Опозиція». Всі голосували одностайно. Що було найважливіше – коли російські війська були дуже близько від центру Києва, парламент продовжував працювати. Він працював під куполом, у своїй пленарній залі. Це був дуже сильний сигнал всій Україні, що парламент працює. Так, не було трансляції засідання парламенту, не було інформації, коли він засідає. Але він засідав там, де завжди. Потім, через кілька годин після завершення засідання, така інформація з'являлася у публічному просторі, і оголошувалися рішення, які було ухвалено. Це було дуже важливо. Що ще парламент правильно ухвалив? Безумовно, закон «Про введення воєнного стану», підтримку відповідного указу Президента. Це було правильне рішення».

Олена Шуляк, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу», голова фракції «Слуга Народу»

«Як бачите, Верховна Рада в умовах війни працює у режимі політичного консенсусу. Саме так ми реагуємо на безпрецедентний в нашій історії виклик повномасштабної війни. Законопроекти проходять попереднє погодження депутатськими групами і фракціями, і тоді вже виносяться до сесійної зали. Це жорсткий часовий режим. Тому говорити про зайве і недоречне, мабуть, не варто. Все, що приймається з 24 лютого – закони, які так чи інакше потрібні країні в умовах війни. Що ж стосується реалізації про те, що працює, а що ні, то треба зважати на те, що Верховна Рада – це законодавча гілка влади, і реалізація законів залежить від механізму і їх конкретної імплементації на місцях. Оскільки ситуація безпрецедентна, помилки – це природньо».

Іван Крулько, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Батьківщина»

«Насправді, я скажу вам відверто, в парламенті є більшість, більше ніж 300 з заком депутатів, одним словом, майже всі, хто приходить на засідання, голосують за усі рішення, які потрібні для безпеки, оборони, для того, щоб втримати Україну за цих умов. Тут всі об'єднані і консолідовані, і тут у нас немає, знаєте, між собою політичних розбірок. І я вам хочу сказати, що в перший день, коли розпочалася російська агресія проти України, я собі дав слово не критикувати публічно владу, поки війна не закінчиться (а я ж не належу до монобільшості, я належу до «Батьківщини»). І я це слово тримаю до цього часу. Я утримуюся від критики».

Сергій Бабак, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу», голова Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій

«На початок березня нас [депутатів] у Києві залишилося декілька десятків. Може, 2-3 десятки. Здебільшого це були голови комітетів. Інші депутати були у себе на округах, а деякі евакуювалися туди, де було безпечно – на захід України. Це ж не секрет. Тому був спецтранспорт для збору всіх у Києві для загального голосування. Але ті, хто залишилися, окрім законопроектної парламентської роботи, займалися зброєю, волонтерством, гуманітаркою, завезенням всього, що можна завезти, допомогою один одному, створенням величезних складів, штабів і всім, що тільки було можливо. Тому основні дискусії і узгодження відбувались лише онлайн. А вже у квітні депутатів у Києві стало набагато більше».

Респонденти, які не є депутатами Верховної Ради, не мають чіткого уявлення про те, що саме відбувалося у парламенті у перші два тижні з початку повномасштабного вторгнення. Переведення роботи парламенту у закритий режим (відсутність преси та прямих

відеотрансляцій) позбавили людей звичних джерел інформації. Для того, щоб бути в курсі справ, вони намагалися бути на прямому зв'язку з депутатами, особливо з головами профільних комітетів. Фахівці, які не входять в число депутатів, одноголосно підтвердили, що парламент виявився настільки єдиним, а його робота настільки ефективною, що «такого навіть уявити собі ніхто не міг».

Артур Герасимов, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, співголова парламентської фракції партії «Європейська Солідарність», заступник голови постійної делегації ВРУ в Парламентській Асамблеї ОБСЄ

«Апарат Верховної Ради працював, не дивлячись ні на що. Сайт повністю працював. Так, з нього повністю зняли інформацію про депутатів, але що стосується законопроектів, навіть у важкі часи, ти заходив і дивився законопроекти і необхідні документи».

Конструктивну роль відіграли саме лідери фракцій, які, об'єднавшись з керівництвом парламенту, взяли контроль над роботою всієї Верховної Ради. В перші два тижні керівництво ВРУ та лідери фракцій прийняли важливі рішення щодо формату роботи в умовах воєнного стану, а саме:

- Проводити засідання парламенту офлайн, безпосередньо у будівлі Верховної Ради. Таке рішення було прийняте відповідно до законодавства – засідання парламенту в іншому місці проводити неможливо. Такий закон було ухвалено після 2004 року, коли за президентства Леоніда Кучми відбулося виїзне засідання парламентарів у будівлі палацу «Україна». Голосування необхідно проводити у приміщенні ВРУ задля забезпечення прямого голосування і щоб уникнути маніпуляцій результатами, адже воно відбувається через електронну систему підрахунку голосів. Експерти-парламентарі також визнали, що рішення про зібрання безпосередньо у будівлі парламенту виявилось дуже важливим, оскільки продемонструвало народу України, що депутати Верховної Ради працюють на своєму звичайному робочому місці – що вони не запанікували, не втекли та залишаються з народом.
- Час проведення засідань не анонсувати з міркувань безпеки, щоб уникнути можливих цілеспрямованих ракетних обстрілів, так само як і не анонсувати порядок денний. Багато хто з опитаних депутатів зізнався, що навіть входити до зали засідань із скляним куполом було дещо страшно, оскільки будівля є практично не захищеною у разі попадання ракет, бомб або артилерійських снарядів.
- З міркувань безпеки, перевести засідання Верховної Ради до закритого режиму: відмовити пресі у можливості бути присутніми у будівлі Верховної Ради та від прямих відеотрансляцій через телеканал «Рада». Публікацію ухвалених законів здійснювати поштфактум. Як результат, ВРУ працює повністю у закритому режимі, без «живого» доступу для ЗМІ та українського суспільства.

Анна Стешенко, спеціальний
кореспондент LB.ua у ВРУ

«Парламент працює у закритому режимі. Лише постфактум, через декілька годин, ми дізнаємося про результати його роботи, в обмеженому форматі. Це лише офіційні повідомлення спікера ВРУ на Facebook та короткі новини на сайті ВРУ. Журналісти не мають можливості дізнатися про порядки денні напередодні засідань. Ця інформація завжди була на сайтах ВРУ, але наразі ми не маємо можливості отримати повну інформацію щодо перебігу голосування по фракціям та депутатам, хоча це є дуже важливо для розуміння політичної ситуації в країні. Це завжди було у вільному доступі. Звісно, є у закритому доступі інформація про склад фракцій, про приналежність депутатів до відповідних комітетів. Все це у ВРУ пояснюють тим, що у нас діє воєнний стан. Це питання безпеки».

На думку деяких експертів дослідження, в країні проводиться політика воєнної цензури:

Катерина Рошук, засновниця
та генеральна директорка
інформаційної агенції «Букви»
власниця агенції з управління репутації
«Reputation security»

«Концепція єдиного марафону була правильною, але, на жаль, він став інструментом пропаганди влади. Зараз воєнна цензура підміняється політичною. В етері переважна більшість представників влади. Інформаційна політика держави не артикулює наявні проблеми, все зводиться до обіцянок перемоги за 2-3 тижні та повернення Криму до кінця року. Державну комунікацію під час війни щодо воєнних питань реалізують числені радники голови Офісу Президента України, які навіть не мають статусу держпосадовців та не несуть жодної відповідальності за законом за свої дії та слова, які формують державну інформаційну політику, як внутрішню так і зовнішню. Голова Офісу Президента дає коментарі іноземним ЗМІ щодо дій української армії на полі бою, щодо дипломатичного фронту, зовнішньої та внутрішньої політики, при цьому у посадові обов'язки голови Офісу Президента це не входить та він не несе відповідальності за свої дії та слова за законом та перед українським народом. У підсумку, інформаційну політику державу реалізують люди, які не мають на це повноважень за законом та фахових компетенцій та не несуть жодної відповідальності. В країні введено повну цензуру та монополію на ЗМІ під прикриттям воєнного стану».

У свою чергу, серед експертів дослідження існують думки, що воєнна цензура у поточних умовах для України є необхідною:

Віталій Портников, український
публіцист, письменник і журналіст

«Я з 2014 року, з моменту, коли російські війська вперше напали на Україну, кажу одну просту річ: має бути воєнна цензура, якої у нас досі немає. Вона передбачає обмеження на розголошення інформації, що є важливою для національної безпеки. Дії політичного керівництва країни звичайно обговорюються. Телеканали й інтернет-медіа є вільними у своїх оцінках дій політичного керівництва країни. Підкреслюю: вільні не тоді, коли йдеться про армію чи про ставку верховного головнокомандувача. Про це навіть і мови не може бути під час війни. І мови не може бути про розголошення якоїсь інформації, яка може спричинити проблеми для армії і для безпеки країни. Все інше – вільно».

Адміністрація ВРУ наголошує, що не пускає у зал засідань журналістів задля безпеки самих журналістів, а журналісти в свою чергу сприймають це як цензуру і борються за право бути присутніми на засіданнях парламенту. Наразі, ведуться перемовини про можливість відкриття прес-центру неподалік ВРУ, куди будуть приходити окремі народні депутати і давати інтерв'ю, що дозволить посилити відкриту комунікацію між ВРУ та українським суспільством.

Український парламент в перші місяці повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Під час воєнного стану було дещо змінено регламент ВРУ для більш ефективної роботи (це було зроблено виключно у рамках чинних законних норм). Суттєвою відмінністю оновленого регламенту роботи стало обговорення кожного законопроекту у досить вузькому колі депутатів, а ухвалення законопроектів здійснювалося виключно на основі повної згоди усіх фракцій парламенту.

У попередні роки Погоджувальна Рада збиралася або напередодні спільного засідання парламенту, або за 2-3 години до засідання для обміну думками між фракціями, щоб розуміти, наскільки проблемним може стати голосування за той чи інший законопроект. Обговорення ж законопроектів здійснювалося безпосередньо під час спільного засідання.

Під час війни відбулися наступні зміни:

- Основною діяльністю депутатів стала робота у комітетах Верховної Ради – практично всі депутати є членами одного з 23-х комітетів (винятком є 12 депутатів з 450-ти). Робота у комітетах здійснюється виключно онлайн. Досвід роботи комітетів у режимі онлайн був апробований та затверджений ще до 24 лютого 2022 року, під час пандемії COVID-19.
- У комітетах обговорюються всі можливі законопроекти, після чого вони подаються на розгляд до Погоджувальної Ради, що складається з керівництва Верховної Ради, голів комітетів Верховної Ради та їх заступників, а також глав усіх фракцій та їх заступників.
- Фінальне обговорення законопроектів здійснюється виключно на засіданнях Погоджувальної Ради: спочатку це відбувалося у режимі онлайн, а з кінця квітня – офлайн.
- Погоджувальна Рада збирається за 3-4 дні (а іноді і раніше) до початку загального голосування. Кожне таке засідання триває 2-4 дні, по 5-6 годин на день, часто до початку комендантської години.
- Голосування за ухвалення будь-якого законопроекту здійснюється прямим голосуванням глав фракцій парламенту. Якщо голова хоча б однієї з фракцій виступає проти, законопроект не приймається і до зали голосування не виноситься (опитані депутати наголошують, що кожна фракція мала право вето на будь-який закон).

Загальні засідання ВРУ скликаються в середньому раз на 1-2 тижні і тривають не більше 30-40 хвилин (часто – 25-30 хвилин), за які парламентарі встигають прийняти 20-30 законів. Юридично, засідання Верховної Ради не відкриваються та не закриваються: для економії часу одне й те саме засідання триває з перервами на тиждень чи більше.

Голосування на загальних засіданнях парламенту здійснюється відповідно до встановленої процедури через електронну систему «Рада», але без загального обговорення. Тобто участь у голосуванні беруть всі депутати, фактично голосуючи за заздалегідь ухвалене на Погоджувальній Раді рішення. Такий регламент роботи сприймався всіма депутатами як найбільш ефективний.

Микита Потураєв, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу», голова комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики, голова делегації українського парламенту у Парламентській асамблеї ОБСЄ

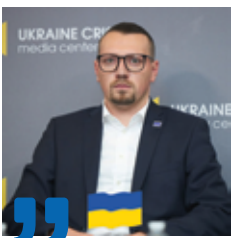
«Часто Стефанчук – голова Верховної Ради – говорить: друзі, давайте закінчувати, інакше зараз будемо відправляти працівників секретаріату Верховної Ради з супроводженням, бо починається комендантська година».

Більшість опитаних депутатів визнали, що такий формат роботи є найефективнішим, оскільки економить час та зусилля. Більш того, такий регламент роботи виключає популізм при обговоренні законопроектів та при їх голосуванні (немає публіки, мінімум колег, немає сенсу демонструвати свій авторитет, набирати собі політичні бали). Але відсутність публічних дискусій ставить питання про характер парламентаризму в умовах війни.

Максим Бужанський, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Зараз такий час, коли багато депутатів вважають, що їхній патріотичний обов'язок – це підтримувати абсолютно все, що вноситься до зали Парламенту. Але іноді знайти силу сказати «ні» – це більший патріотизм, ніж просто проголосувати. На це не страждає опозиція, це – хвороба більшості. Є такий тренд, що якщо в [сесійну] залу, до порядку денного вже щось потрапило, то воно має бути підтримане, тому що ось війна, ми ж повинні показати єдність, і так далі... Ми повинні пам'ятати про те, що кожне натискання [на кнопку] при голосуванні – це закон, за яким живуть 40 мільйонів людей. І відповідальність за це у час війни підвищується».

Віталій Безгін, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Період після початку повномасштабного вторгнення був цікавим періодом роботи парламенту, тому що законодавчі ініціативи, які писалися, вони були не дуже високої техніко-юридичної якості. Давайте казати відверто – вони десь писалися депутатами, десь міністерствами, десь у дискусіях в Zoom, писалися людьми, які перебували в різних точках країни з поганим зв'язком – писалися майже на колінці. Такою була реакція парламенту в законодавчому полі. Тобто парламент не був проактивним, він був реактивним, ми реагували на ті виклики, що виникали. Це треба тверезо визнати. Наприклад, коли російські війська зайшли у Херсон і стали там, і почались розмови про псевдо-херсонську «народну республіку», ми розуміли, що, з одного боку, треба було збирати херсонську облраду, щоб вона ухвалювала проукраїнські рішення. А з іншого боку, ми розуміли, що нам треба реєструвати і ухвалювати якусь законодавчу ініціативу, щоб херсонська облрада передала всі повноваження військовим, бо людей би просто повбивали там, їх треба було звідти евакуювати. Звісно, юридична якість падала. Але з точки зору можливості ухвалення рішень – так, це працювало. Більш того, мені здається, якщо брати до уваги парламентаризм і політику як policy, а не політиканство, то в цьому плані березень-квітень були дуже плідним періодом для ВРУ, парламентська дискусія і діалог були на дуже високому рівні. Не було політиканства, не було опозиційності і провладності. І це відіграло позитивну роль».

Юрій Левченко, голова політичної партії «Народовладдя», народний депутат України у Верховній Раді VIII скликання

«Парламент свою парламентську функцію не виконує. Немає належних дискусій, дебатів, доопрацювання документів, немає бажання враховувати думку широких верств суспільства, йти на якісь публічні обговорення. Парламент використовується як печатка для рішень виконавчої влади.»

За словами респондентів, як представників законодавчої гілки влади, так і суспільних діячів, важлива роль парламенту в умовах війни полягає у швидкому реагуванні на потреби країни. У першу чергу потрібно закривати потреби ЗСУ та фронту. Окрім цього необхідна підтримка економіки для наповнення бюджету, основною витратною статтею якого у період війни є армія.

На думку експертів з кола суспільних діячів, які не відносяться до правлячих кіл, основними пріоритетами роботи парламенту у період війни повинні бути:

- озброєння та оборона країни;
- пошук рішень для кризових явищ в економіці, а також максимальне переведення економіки на воєнні рейки, що означає істотне збільшення участі держави в економіці, мобілізацію фінансових ресурсів, а також скорочення невійськових витрат;

Максим Бужанський, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Створення чітких, прозорих правил гри на ринку виробництва зброї. Спростити процедуру оборонних замовлень, спростити процедуру ліцензування та збільшити пул підприємств, які можуть переорієнтуватися на виробництво військової продукції. Цей ринок занадто регульований. Військова продукція виробляється лише за ліцензією «Укроборонпрому». Ця структура потребує суттєвої модернізації. Поки що вона нагадує важкого бегемота радянського зразка. А має бути мобільною та гнучкою. Процедура ліцензування підприємств, які можуть виробляти продукцію військового призначення, має бути максимально спрощено, але саме виробництво має проходити під суворим контролем СБУ. Лібералізація на цьому ринку дозволить запустити нові виробництва озброєнь. Це створення робочих місць та надходження до бюджету. Звільнення від податків строком на 5 років для світових виробників зброї за умови створення виробництва у нас в країні. Акцентування уваги на новітніх технологіях, зокрема – залучення IT-спеціалістів. Можливо, навіть повністю звільнити від податків IT-компанії, які надають послуги оборонному комплексу або мають унікальний, ексклюзивний продукт. Завдяки війні можна створити в Україні свою Силіконову долину. Сучасна війна – це війна технологій».

- повернення українців додому: як тих, кого насильно вивезли на територію РФ, так і біженців, що добровільно виїхали за кордон.

Олексій Кошель, генеральний директор
Комітету виборців України

«Чим довше затягується війна, тим менший відсоток українських громадян повернеться на Батьківщину. На превеликий жаль, тенденція буде саме така. В Україні є велика кількість сіл, де будинки продаються за 1000 доларів. Держава могла б купувати будинки для таких громадян і стимулювати розвиток окремих напрямків господарства. Потрібно штучно робити спеціалізацію сіл, запропонувати внутрішньо переміщеним особам не лише будинок за тисячу доларів і півгектара городу, а й саджанці малини, консультації агронома, централізовані сховища по окремих районах. І ми могли б навіть підняти окремі напрямки сільського господарства, зробивши таку спеціалізацію сіл».

Окрім цього, респонденти вважають, що досить важливо провести реформи, які були заплановані ще до початку війни, та реформи, які допоможуть відновити країну після закінчення бойових дій.

Павло Казарін, український журналіст,
публіцист, військовий ЗСУ

«Війна не повинна бути приводом для НЕ проведення реформ. Війна не повинна бути приводом для того, щоб НЕ імplementувати в життя ті рішення, які, зокрема, були до війни узгоджені з нашими західними партнерами».

Олексій Кошель, генеральний директор
Комітету виборців України

«Чим ефективнішою буде Верховна Рада у питаннях боротьби з корупцією, у питаннях деолігархізації, у питаннях реформи суду та інших реформ, тим більшою буде довіра [населення та міжнародних партнерів] до української влади. Тим українська влада буде більш авторитетною, як влада, яка вміє дотримуватися своїх обіцянок. І це автоматично означає, що тим більше у нас буде зброї, коштів та інших видів підтримки. Це ключовий пріоритет – виконання взятих на себе обіцянок і зобов'язань».

З перших днів повномасштабного вторгнення міжнародні партнери всіляко підтримують Україну та її економіку, надаючи фінансову та гуманітарну допомогу, озброєння тощо. Але важливо, щоб українська економіка могла бути самостійною. Слід зазначити, що багато законопроектів навіть не бралися до розгляду у зв'язку з явним дефіцитом бюджету, оскільки війна – це пріоритетна стаття видатків.

Сергій Бабак, народний депутат
України у Верховній Раді IX скликання,
партія «Слуга Народу», голова Комітету
Верховної Ради України з питань освіти,
науки та інновацій

«Зараз будь-яка ініціатива, яка потребує грошей, автоматично блокується – це стосується не тільки питань освіти, науки, культури, спорту тощо, а взагалі будь-якої сфери, бо грошей у бюджеті просто банально немає. І ми живемо зараз у борг за рахунок наших донорів, партнерів. Тому, звісно, все, що потребує фінансових ресурсів – просто не проходить. Не те, що в парламентському голосуванні не проходить – воно навіть не доходить до порядку денного».

Зі слів більшості респондентів, з перших днів вторгнення і протягом наступних 2-3 місяців винятковим пріоритетом для роботи Верховної Ради були питання обороноздатності країни:

- перерозподіл бюджету – скорочення фінансування усіх можливих сфер, включаючи витрати на Верховну Раду, з метою максимального збільшення фінансування ЗСУ і закупівлі зброї;
- дозвіл на використання ТрО не лише у межах населених пунктів, де були сформовані ці підрозділи, а й у інших регіонах;
- питання логістики та постачання всього необхідного для ЗСУ.

Олена Шуляк, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу», голова фракції «Слуга Народу»

«Ми зміцнюємо оборону, ухвалюючи перерозподіл бюджетних коштів на потреби ЗСУ та інших сил оборони. Ухвалили закони про соціальний захист військовослужбовців, про прирівнювання тероборонівців до ветеранів війни, про неприпустимість примусового стягування боргу з військовослужбовців та членів їхніх сімей на час війни, про звільнення військовослужбовців від військового збору, про соціальний захист рятувальників, працівників ДСНС. Розширили можливості для реабілітації бійців. Спростили життя волонтерським організаціям. Ми запровадили жорстку відповідальність за колабораціонізм, заборонили діяльність політичних партій, які працювали на країну агресора, і унеможливили появу таких організацій у майбутньому. Спростили процедуру конфіскації активів підсанкційних росіян і їхніх посіпак. Запровадили порядок, згідно з яким нове житло, яке будуватиметься в Україні, повинно мати власне бомбосховище, або ж має бути доступ до укриття, розташованого неподалік».

У той самий час, з другої половини квітня, коли небезпека оточення та окупації Києва ослабла, були актуалізовані й інші нагальні питання:

- повна передача повноважень обласних, міських та районних рад головам військово-цивільних адміністрацій (ВЦА), яких призначає Президент;
- функціонування місцевого самоврядування у період воєнного стану (розширення повноважень голів громад);
- відкладення термінів податкової звітності для бізнесу та інші механізми підтримки бізнесу;
- фінансове забезпечення бюджетних працівників за умов дефіциту бюджету;
- полегшення життя українців під час війни, зокрема підтримка тимчасово переміщених осіб;
- соціальне забезпечення військовослужбовців;
- ухвалення цілого ряду документів про статус ветеранів та бійців тероборони (бійці ТрО були прирівняні до військовослужбовців ЗСУ);
- безперебійність у постачанні сільськогосподарської продукції;
- діяльність правоохоронної системи у воєнний час;

- посилення кримінальної відповідальності та відміна амністії за колабораціонізм: цей законопроект було підготовлено ще до повномасштабного вторгнення, за нього було проголошено, але Президент наклав на нього вето, його повернули до парламенту на доопрацювання, і тільки у березні 2022 року цей законопроект було прийнято остаточно;

Ірина Никорак, депутатка Київської міської Ради, партія «Європейська Солідарність»

«І в цьому контексті мені видаються надважливими законодавчі ініціативи щодо кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність. Цей законопроект вже давно потрібно було прийняти і його довго обговорювали. Ніколи не пізно робити правильні кроки та приймати необхідні закони. Дуже своєчасним та необхідним стало прийняття законів: про співпрацю з Міжнародним кримінальним судом; щодо заборони проросійських політичних партій; про визнання рф державою-терористом; про вчинення рф – геноциду Українського народу; про неприпустимість псевдо референдумів на тимчасово окупованих територіях».

- зміни до кримінального процесуального кодексу щодо розслідування кримінальних справ у воєнний час, особливо на окупованих територіях або на території проведення воєнних дій;
- кримінальна відповідальність за мародерство (покарання за мародерство прирівнюється до покарання за злочини в особливо великих розмірах або такі, що були вчинені організованою групою);
- кримінальна відповідальність за поширення інформації про точну локацію та наслідки нанесення ракетних та артилерійських ударів;
- кримінальна відповідальність за поширення продукції, що містить пропаганду війну;
- спрощення процедури звільнення від кримінальної відповідальності у випадку добровільної здачі зброї;
- зміни до дисциплінарного статуту Національної поліції;
- передача справ з судів, які постраждали від російської агресії, в інші суди;
- компенсації за пошкоджене майно;
- співробітництво з Міжнародним Кримінальним Судом;
- вилучення російських активів на користь української держави (закон «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів»);
- посилення захисту критичної інфраструктури України від кібератак, які стали однією з форм агресії Росії проти України;
- санкції проти РФ;
- боротьба з дезінформацією (передбачено, що після рішення суду може бути припинена діяльність певних релігійних організацій, політичних партій та громадських організацій, які займаються пропагандою війни чи виправдовують дії країни-агресора);

- узаконення можливості отримання вогнепальної зброї громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які на законних підставах перебувають на території нашої держави та хочуть захищати її.

Нарешті вирішено питання із заборonoю проросійських політичних партій. Закон про особливості заборони проросійських партій приймався достатньо довго (протягом двох тижнів). У законі йдеться про обмеження утворення та діяльності політичних партій, які виправдовують або заперечують збройну агресію РФ проти України, а також виправдовують дії або бездіяльність осіб, які причетні до цієї агресії. Також у законі йдеться про:

- визначення підсудності справи про заборону політичної партії у суді першої інстанції та в апеляційному адміністративному суді в апеляційному окрузі;
- судом апеляційної інстанції у справі про заборону партії є Верховний суд у складі колегії Касаційного адміністративного суду не менше ніж з п'яти суддів;
- судові рішення Верховного суду у таких справах є остаточним і касаційному оскарженню не підлягає;
- визначено максимальний термін в один місяць для розгляду адміністративної справи про заборону партії у суді першої інстанції після відкриття провадження у справі;
- суд апеляційної інстанції повинен розглянути справу протягом місяця після відкриття апеляційного провадження;
- у разі заборони партії судом, майно, кошти та інші активи партії та її структурних утворень переходять у власність держави, про що зазначається у рішенні суду.

Станом на осінь 2022 року, проросійські партії є повністю забороненими в Україні.

Але якщо на рівні місцевих та районних рад проросійські партії були повністю усунені, на рівні ВРУ справа залишилась на етапі «півкроків» і не є завершеною до кінця.

Ольга Трофімцева, український політик, бізнесвумен

«Начебто партія ОПЗЖ заборонена. Але ж люди, які у цій партії були і керували нею, вітали цей «руський мир» і чекали на нього, вони продовжують бути у Парламенті. На місцях, до речі, також є представники ОПЗЖ. В якихось регіонах з ними зараз ведеться боротьба активніше, їх виключають з органів місцевої влади або взагалі ліквідують цю партію на місцях. У деяких регіонах вони собі і далі сидять, і це, як на мене, один з таких напрямків, де треба вжити дуже рішучі політичні дії, де мало би бути зроблено дуже багато. Тому що йде повномасштабна війна якраз з тими, кого ця партія представляє безпосередньо. А вони вільно гуляють на свободі – чи в Україні, чи в Ужгороді, чи в Монако. Але це неправильно, цього не має бути!»

Більшість опитаних депутатів, обраних по мажоритарних округах (не за партійними списками), вважають за свій основний пріоритет (як на початку війни, так і зараз) бути присутніми у своїх виборчих округах, щоб надавати потрібну допомогу як місцевій владі, так і населенню – своїм виборцям. Така допомога найчастіше полягає у співпраці з місцевими органами влади для організації переселення громадян (відправлення, прийом переселенців), у роботі з громадами і з різними волонтерськими організаціями (як вже існуючими, так і новоствореними) по координації їхньої роботи.

Тетяна Грищенко, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Я, як мажоритарник, дійсно більшу частину часу проводжу тут, на окрузі. Наша область, і зокрема мій округ, є однією з найбільш постраждалих від ракетних обстрілів. Навіть зараз, записуючи це інтерв'ю, нам довелося ввімкнути генератор, щоб мати світло та стабільний зв'язок».

Деякі депутати поєднують свою депутатську роботу з діяльністю у створених ними волонтерських та благодійних фондах із забезпечення ЗСУ (від шкарпеток та амуніції до машин та квадрокоптерів). Окремі депутати вступили до лав територіальної оборони. Згодом, більшість з них повернулися до роботи у Верховній Раді, оскільки було ухвалено закон про заборону служби у ЗСУ та ТрО депутатам Верховної Ради. Проте, зустрічаються одиничні випадки, коли депутат служить у добровольчому батальйоні і поєднує це зі своєю основною парламентською роботою.

Український парламент сьогодні і в подальшій боротьбі проти РФ.

За словами респондентів (депутатів ВРУ), починаючи з кінця травня 2022 року, робота Верховної Ради повертається до звичного формату, регламенту та режиму: Погоджувальна рада перестала одноголосно приймати рішення у швидкому режимі, як це було на початку війни, тож поновились дискусії у залі загальних засідань, і тривалість цих засідань почала збільшуватися. Частина опитаних депутатів швидше позитивно сприйняли повернення процедур обговорення законопроектів. Загалом, «політика повернулася до зали Верховної Ради».

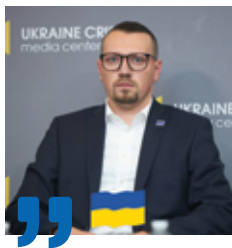
Сергій Бабак, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу», голова Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій

«Без обговорення в залі парламенту закони часто виявляються компромісними і, як результат, беззубими. А реально дієві закони, котрі якраз зараз і треба було б приймати, до зали навіть і не вносяться, тому що немає консенсусу».

Микола Величкович, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Європейська Солідарність»

«На жаль, є деякі ситуації, коли ми вимушені просто у залі переконувати наших колег про неприпустимість прийняття тих чи інших законопроектів. Наприклад, у нас буквально 19 липня було засідання, і ми відхилили законопроект, який подавала більшість. Тобто він не набрав необхідної кількості голосів лише через наші виступи у залі Верховної Ради. Тому обговорення є дуже важливими, але вони не завжди можливі: потрібні дуже сильні і короткі аргументи».

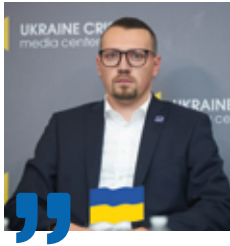

Віталій Безгін, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Коли вже були викинуті російські війська з Київської і Чернігівської областей, приблизно у цей період політиканство повернулося у парламентські стіни. Коли ми згадуємо ці ефективні з точки зору роботи місяці (березень, квітень), ми кажемо, що будь-яка дискусія навколо законопроекту, вона точилася навколо норм – як воно може працювати чи не може працювати. Це були різні ідеологічні погляди навколо норм. Зараз дискусії точаться навколо того, як та чи інша електоральна база того чи іншого політичного суб'єкту сприймає ту чи іншу норму. А тут постає питання: якщо ти політик і політичний суб'єкт, і зараз в країні війна, то напевно ж треба ухвалювати рішення державницькі, навіть якщо вони є суспільно непопулярними, а не загравати з електоратом. Я просто найсвіжіший приклад можу навести. Сьогодні голосували за зміни до бюджетного кодексу. Є велика проблема: зрозуміло, що є проблема з бюджетом, і, відповідно, казначейство використовує кошти у певній черговості – спочатку ЗСУ, потім – інші речі. При цьому є представники місцевого самоврядування, в яких на рахунках ще до 24-го лютого накопичилися кошти, які були заможними. Це кошти не державного бюджету, а місцевих бюджетів, яких взагалі парламент не має торкатися. Це право громади вирішувати, куди спрямувати ці гроші: на ЗСУ чи на свої внутрішні потреби. Громади зараз готові ці свої кошти використовувати десь на відновлення, десь на ремонт пошкоджених бойовими діями доріг, на закупівлю автобусів для шкіл, тому що багато шкіл знищено... Але вони не мають зараз змоги це зробити через обмеження, які внесені певними постановами. Сьогодні була спроба провести правку, яка би дозволила використовувати ці кошти. І під гаслами про те, що кошти Збройних сил хочуть використати на школи і дороги, цю правку було «геройчно» провалено. Але вибачте – це ж популізм!»

Питання обороноздатності країни залишатиметься першочерговими для всіх гілок влади аж до перемоги – від питань бюджетного забезпечення до законопроекту, який спрощує обмін полоненими з державою-агресором. У той же час у пріоритетах парламенту з'явилися і інші напрямки законодавчої діяльності (детально описані у Розділі 2):

- питання економіки і бізнесу (від податкової, митної та акцизної політики до переміщення виробництв, спрощення процедур їх перереєстрації і видачі дозволів, створення нових робочих місць з гарантованою зарплатнею тощо);
- питання підготовки до опалювального сезону (від закупівлі енергоносіїв до інфраструктури і мораторію на підняття цін на енергоносії для населення);
- питання трудового законодавства (зміни до Трудового Кодексу, лібералізація трудового законодавства);
- питання законного порядку обміну полоненими і порядку впровадження кримінальних справ проти російських полонених;
- питання соціальної сфери (пенсії та соціальні гарантії державним службовцям, вчителям та лікарям, громадянам, які виїхали з України, допомога внутрішньо переміщеним особам і тим, хто втратив роботу).

Віталій Безгін, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«В основі будь-якого ухваленого рішення мають бути наявні дані. Якщо ми торкаємося саме соціального аспекту і внутрішньо переміщених осіб (хоча це стосується і економіки), то брак даних є основною проблемою. Поясню чому. Люди переїхали. Вже зрозуміло, що серед цих людей є велика частка людей (умовно, мільйон), які найближчі роки не повернуться на свої покинуті території, тому що або знищені їх домівки, або територія є тимчасово окупованою, або вона у такому стані, що навіть протягом 50-ти років після деокупації там неможливо буде жити, бо там зруйновано все у цент. Наприклад, Маріуполь. Далі постає питання: що зробила держава? Держава просто малювала: велика кількість підприємств з півдня, зі сходу, переїхала, провела релокацію у західні регіони країни. Дійсно, велика [кількість] – якщо брати Львівщину, то їх більше 400. Але виникає проблема: підприємство переїхало, та через певний хаос частина колишніх працівників підприємства, скажімо, [знаходяться] в Донецькій області, не зрозуміло де, частина виїхала за кордон – вони розгубилися, ланцюги розірвалися. Проблема постає у тому, що держава, не маючи повноцінних даних по внутрішньо переміщеним особам (маю на увазі реєстрацію, анкетні дані, фахівцями в яких сферах вони є) не може поєднати роботодавця та робітника, щоб ці люди знайшли себе у цих переміщених підприємствах і далі зареєструвались, отримували соціальні послуги. Це ключовий виклик. Я можу сказати про успішні випадки. Наприклад, є Львівська обласна військова адміністрація, і там це працює. Подібним чином працюють у Луцькій районній військовій адміністрації. Там розроблені анкети, і ці анкети поширюються у кожній громаді, і ті люди, які реєструються як ВПО, вказують про себе всі анкетні дані. Держава має знати: ти з родиною чи ні, якщо фахівець, то в якій сфері, якщо в тебе є діти, то якого віку, чи треба їм шкільна/дошкільна освіта. А через те, що в нас це працює не системно, а за рахунок точкових успішних кейсів, це велетенська проблема. У нас другим регіоном після Львівщини, куди переїхали численні підприємства, є Чернівецька область. А там немає обліку. Немає обліку – немає даних, і неможливо впровадити [грамотну] політику. З точки зору саме реєстрації, є можливість реєструватися через «Дію», так само як і можливість вказувати в «Дії», що у тебе було пошкоджене майно. Але, на превеликий жаль, це не охоплює весь прошарок населення. За моєю суб'єктивною оцінкою, це охоплює відсотків 30 від ВПО. Що стосується якраз таки фізичного збору даних, то централізовано воно ніяк не поширювалося. Так, обласні військові чи районні військові адміністрації – це державна вертикаль, але з практики я знаю, що це були ініціативи там знизу, це не була ініціатива, системно впроваджена згори. І це проблема. Але з досвіду, з практики можна сказати, що Польща, в якій теж кілька мільйонів наших переселенців, так само не вирішила цю проблему і так само не має гідного обліку переселенців».

Багато депутатів наголосили на тому, що саме зараз, у ситуації воєнного стану, багато комітетів Верховної Ради намагаються провести закони, які працюють на перспективу. На думку таких респондентів, раніше подібні законодавчі ініціативи були б просто відкладені як такі, що «не на часі». Але сьогодні вже постає питання майбутнього країни – йде орієнтація на вдосконалення життя суспільства у майбутньому, після перемоги.

Сергій Бабак, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу», голова Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій

«Багато серйозних змін до законів ми зробили за час воєнного стану, тому що вони не потребують фінансів прямо зараз, вони потребуватимуть їх пізніше. Але ми маємо думати на перспективу. Наприклад освіта – це досить інертна сфера, в якій ти формально зміни вносиш зараз, а запрацюють вони через півроку, рік, два, три. І результат ти побачиш пізніше. Тому деякі такі речі ми все одно опрацьовуємо і продовжуємо запускати».

Інна Совсун, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Голос»

«Зараз іде дуже активна дискусія про російську літературу в наших підручниках шкільних, а насправді, ще більша проблема – це те, що в університетах мінімум половина літератури, яку читають студенти при підготовці до занять – це російські джерела. По-перше, вони російською мовою, по-друге, вони написані російськими авторами, по-третє, ми розуміємо, що російський економічний світ працює за іншими правилами, ніж глобальний, вони просто низької якості, тому що там немає механізмів забезпечення якості і всього іншого, ну і вони російські. Я написала законопроект про те, щоб заборонити їх використання через 3 роки. З інвестиціями в українське книговидавництво, все інше. Коли мені кажуть, що це нереально, я кажу: хай вчать англійську. Сорі, я не розумію, що ви робите зараз в університеті, якщо ви не знаєте англійської».

Глави громадських організацій, які брали участь у цьому дослідженні, звернули увагу, що іноді до парламенту подають законопроекти, які є явно шкідливими. Однак, такі законопроекти найчастіше не набирають необхідної кількості голосів завдяки контролю та своєчасній інформації найчастіше з боку саме громадських організацій, а іноді і з боку самих комітетів, в які такі законопроекти подаються.

Олена Яхно, відома українська журналістка і блогерка, політичний оглядач

«Деякі депутати навіть зараз, під час війни, генерують якісь чудернацькі законопроекти, наприклад, два депутати запропонували змінити слова державного гімну. Але всі ці законодавчі ініціативи навіть не доходять до комітетів. З них регочуть!»

Олена Щербань, адвокатка, заступниця виконавчого директора і членкиня правління ГО «Центр протидії корупції»

«Аналізуючи роботу парламенту з початку війни, ми помітили багато шкідливих ініціатив. Було багато спроб негативно вплинути на роботу парламенту, і нам якраз доводилося готувати багато пропозицій, подавати їх, аби знівелювати ці спроби. Наприклад, пропонувалися зміни до кримінального процесуального кодексу, де генпрокурору дозволялося б в умовах воєнного стану забирати всі справи у Національного антикорупційного бюро. Ця ініціатива була незрозумілою, тому що бюро продовжувало свою роботу. Було багато негативних речей, і нам доводилося швидко аналізувати законопроєкти і пояснювати фракціям, що ця ініціатива негативно вплине на роботу бюро і на наші відносини з міжнародними партнерами, що це не можна приймати. Ми готували пропозиції, як це виправити і надавали їх депутатам. Завдяки тому, що ми привертали до цього увагу, вдавалося виправляти ці історії, але це потрібно було відслідковувати... Було багато таких дивних ініціатив».

Водночас, інколи такі шкідливі закони таки приймалися.

Михайло Жернаков, український громадський діяч, співзасновник і голова правління громадської організації «Фундація DEJURE»

«Недавнє голосування за закон щодо процедури добору суддів Конституційного Суду показав, що попри повномасштабну війну і зобов'язання перед нашими партнерами з ЄС, влада все ще намагається зберегти контроль над ключовими судовими інституціями, зокрема Конституційним Судом України. Зобов'язання реформувати процедуру добору є першим серед 7 умов, щодо яких Україна і ЄС погодилися, які пов'язані з отриманням Україною статусу кандидата на вступ до ЄС та можливим відкриттям переговорів про вступ.

Іншими словами, якщо не буде дієвою реформа Конституційного Суду і дієвою судова реформа, яка під номером 2 – не буде ніякого руху до ЄС.

Разом з тим, Парламент 13 грудня прийняв той законопроєкт (вже фактично закон), який суперечить позиції Венеційської комісії, суперечить офіційній позиції Європейського Союзу. Це, на жаль, нам коштувало вже репутаційних втрат на міжнародній арені, бо реформа Конституційного Суду стає дедалі більш проблемною. Зокрема, їй окремо була увага приділена в спільній заяві за результатами саміту Україна – ЄС, який відбувся у лютому.

Для того, щоб нам вдовшій перспективі перемогти і для того, щоб все-таки рух до ЄС відбувся і ми стали членами Європейського Союзу, потрібно змінити цю парадигму. І Парламент, і влада повинні бути сконцентрованими на реальному досягненні верховенства права, яке неможливе без політично незалежних судових інституцій, зокрема Конституційного Суду».

До однозначно «шкідливих» можна віднести наступні законопроєкти, які здебільшого стосуються Трудового кодексу України:

- Проєкт закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо спрощення регулювання трудових відносин у сфері малого і середнього підприємництва та зменшення адміністративного навантаження на підприємницьку діяльність» (№ 5371). Цим законопроєктом фактично скасовується обов'язковість норм трудового права для всіх, хто працює на приватних підприємствах менше ніж з 250 працівниками (але фактично це стосуватиметься і більших підприємств, які влада дозволяє формально дробити на низку маленьких). Передбачається:

- спрощення звільнень – для звільнення найманих працівників не потрібно буде жодних причин;
 - ліквідація 40-годинного робочого тижня – може допускатися робота будь-якої тривалості;
 - легалізація штрафів та заборони на лікарняні – трудовий договір зможе передбачати додаткові види відповідальності працівника та відпрацювання часу хвороби;
 - знищення профспілкового імунітету – для звільнення та надурочних робіт не потрібна згода профспілки;
 - безвідповідальність роботодавця за безпеку праці – трудовими договорами можуть встановлюватись виключення із встановлених законодавством стандартів безпеки праці;
 - нестабільна зайнятість – немає обмежень на застосування строкових договорів та їхнього автоматичного продовження при кількаразовому переукладенні.
- Проект закону «Про внесення змін до законодавчих актів України щодо врегулювання деяких нестандартних форм зайнятості» (№ 5161). Урізаються трудові права через норми нефіксованого робочого часу. Передбачається можливість укладання трудових договорів із нефіксованим робочим часом без жодних мінімальних зобов'язань роботодавця щодо навантаження. Фактично це означає, що роботодавець не гарантує працівнику надання роботи, але якщо робота раптом з'явиться, то працівник має прибути на робоче місце на виклик роботодавця, що обмежує можливості робітника з паралельного працевлаштування.
- Проект закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо оптимізації трудових відносин» (№ 7251). Втрата мобілізованими середньої заробітної плати за цивільним місцем роботи. Такий законопроект створює великі ризики щодо мотивації військовослужбовців, які на разі захищають Україну на фронті.
- Проект закону «Про внесення змін до Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» та інших законодавчих актів України щодо сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та економічного відновлення держави» (№ 7451). Передбачає суттєве спрощення процедури приватизації і відкриває шлях для можливого розпродажу олігархам тих важливих підприємств, які знаходяться у власності держави.
- Проект закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (№ 7160). Законопроект необґрунтовано урізає трудові права українців під час воєнного стану. Він передбачає 60-годинний робочий тиждень, необов'язковість виплати зарплати, право роботодавця призупинити трудовий договір і залишити працівника без роботи (це можна буде застосовувати замість простою, який більш вигідний для працівника, бо за працівником у такому випадку зберігається 2/3 окладу). Прибічники даного законопроекту стверджують, що такі міри потрібні виключно на час воєнного стану. Проте, без цих змін у трудове законодавство можна й обійтися, тому що чинне законодавство і так вже передбачає, що на час воєнного стану може запроваджуватися трудова повинність. Тому, замість того, щоб приймати окремий законопроект, можна було просто застосувати положення про залучення громадян до виконання робіт, необхідних національній економіці у воєнний час.

Слід зазначити, що однією з семи вимог Єврокомісії до України є максимальне узгодження українського трудового кодексу із нормами європейського трудового права. На разі, з урахуванням вище перерахованих законопроектів, навпаки спостерігається ще більший «відкат» українського трудового законодавства від нинішнього європейського.

Експерти дослідження неодноразово згадували, що у парламенті лежить багато законопроектів, які були підготовлені ще до початку вторгнення, але їх не розглядають під приводом того, що вони зараз не в пріоритеті.

АНОНІМНО

«Ми живемо в умовах воєнного стану, і ВРУ працює, також виходячи з пріоритетних завдань. Але є багато законопроектів, ідей, які вже були на стадії ухвалення. Вони стосуються демократії, бізнесу, політичних партій, виборів тощо. Ці всі питання відкладені в часі, просто поставлені на «стоп». І це проблема, тому що над деякими з них працювали робочі групи, було проведено неймовірно велику кількість дискусій. Коли вже тексти готові і це вже погоджено за участі Венеційської комісії та інших міжнародних поважних експертних організацій, то такі речі потрібно доводити до кінця, тому що в кінці-кінців, не всі депутати воюють на фронті. Не всім депутатам потрібно займатись волонтерством просто тому, що в них є мандат і повноваження. Як на мене, парламентар має займатись в першу чергу законотворчою роботою і контролюючою функцією. Натомість, вони витрачають час на те, що роблять громадські діячі, органи місцевого самоврядування тощо. На мою думку, відбулось певне розбалансування ролей і зупинення тих реформ, процесів, які насправді могли бути ефективно реалізовані навіть в цих умовах. Депутати належать до різних комітетів, це їхня профільна робота. Інші мають закінчити свою роботу, а не переносити на невизначений термін вже майже зроблену, майже завершену роботу!»

Крім того, депутати від фракції «Слуга Народу» неодноразово зазначали, що одним з їх пріоритетів є поки ще нереалізована реформа парламенту, про яку говорили ще до вторгнення, і це питання може опинитись на одному з перших місць для обговорення, як тільки подадуть відповідний законопроект. Внесення такого законопроекту очікується вже восени 2022 року, але деталей цієї реформи жоден з депутатів так і не зміг пояснити, обмежуючись загальними фразами та посилаючись на те, що це ініціатива Президента, і згодом все стане більш зрозумілим.

Павло Фролов, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Парламентська реформа потрібна, щоб обмежити можливості цієї парламентської обструкції, зловживання парламентськими процедурами, зберегти можливість ініціювати, виступати, критикувати, давати аргументи, давати альтернативу, але без можливості вшати замок на парламент, тобто відкладати на тижні, місяці і роки прийняття якихось рішень. Щоб дійсно це вирішувалось голосами, а не політичними іграми».

В цілому, зі слів депутатів, за перші 5 місяців війни відбулось 19 засідань Верховної Ради, на яких було розглянуто 351 питання і було прийнято 188 законів, 84 закони було прийнято у першому читанні, було 15 ратифікацій і 10 денонсацій.

Важливо зазначити, що практично всі респонденти-депутати вважають, що закони, які приймаються під час війни, вимагатимуть більш пильного і детального перегляду після перемоги.

1.3. Дипломатична діяльність як одна із функцій ВРУ у час повномасштабного вторгнення.

З перших днів війни представники українського парламенту активно працювали на дипломатичному фронті з вимогами посилити санкцій проти РФ, з проханнями надати допомогу Україні, а також із закликами визнати РФ країною-агресором, а війну – геноцидом українського народу.

Максим Пашковський, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Верховна Рада України – це правовий голос народу, який на увесь світ кричить про звірства росіян в Україні. Без прийняття важливих рішень в контексті міжнародної підтримки нам, як країні, було б значно важче воювати з окупантами, ніж зараз. І в мирний час ВРПЦ – це опора державного правового механізму, а у воєнний час тим більше».

Після повномасштабного вторгнення, парламент серйозно активізував питання міжпарламентського співробітництва. Представники всіх фракцій ефективно працювали у міжпарламентських делегаціях для отримання Україною статусу кандидата в ЄС, для посилення санкцій проти РФ та інформування міжнародної спільноти про злочини російського окупаційного режиму.

Ірина Геращенко, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Європейська Солідарність», співголова парламентської фракції партії «Європейська Солідарність»

«До початку повномасштабного вторгнення цей склад Парламенту (IX скликання) був найменш активним в міжпарламентському співробітництві. Працювали тільки делегації наші в ОБСЄ, в Парламентській Асамблеї НАТО, Парламентській Асамблеї Ради Європи. А в цілому міжпарламентські контакти, і через COVID, і через недостатнє усвідомлення новою командою важливості міжпарламентського діалогу, були значно скорочені, порівняно з попередніми роками. Після вторгнення робота на міжпарламентському дипломатичному фронті значно активізувалася».

Парламент на міжнародному фронті активізувався на наступних напрямках:

- заклики виключити РФ з усіх вагомих міжнародних організацій, невизнання її членом ООН через невідповідність критеріям членства у цій організації;
- вимоги щодо посилення та розширення санкцій проти РФ;
- заяви про визнання РФ країною-спонсором тероризму;
- заклики до міжнародної спільноти визнати дії РФ геноцидом українського народу (14 квітня 2022 року Верховна Рада України ухвалила постанову «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні»);
- адвокація закриття неба над Україною тощо.

Окрему увагу слід приділити діяльності української делегації в ОБСЄ. Найвагомішою резолюцією, яка просувалася українською делегацією, стала «Агресивна війна Російської Федерації»

проти України та її народу, що також становить загрозу всьому регіону ОБСЄ». У цьому документі країни-члени ОБСЄ закликають створити спеціальний міжнародний кримінальний трибунал, який судитиме росіян за воєнні злочини, що вчиняються в Україні. Також серед пунктів резолюції є механізм позбавлення повноважень делегації держави-учасниці, яка порушила суверенітет та територіальну цілісність іншої держави-учасниці. Відтак, у разі ухвалення такого рішення, вже незабаром РФ можуть виключити з організації. Дві інші резолюції стосуються питань безпеки журналістів у зоні воєнного конфлікту, а також гуманітарних наслідків війни та їх впливу на життя людей та громадянського суспільства.

Після 24 лютого 2022 року Україна, рішенням ВРУ, вийшла з низки організацій та угод, які були пов'язані з РФ:

■ **22 травня** 2022 року Верховна Рада України ухвалила наступні закони:

- А. «Про вихід з угоди про співпрацю держав-учасниць СНД у боротьбі з незаконною міграцією» (проект №0074). Угода 1999 року передбачала, що у випадку, якщо незаконні мігранти прибули на територію однієї зі сторін з території другої сторони, то вони, за наявності відповідних доказів, підлягають передачі тій стороні, з якої вони прибули. При цьому передача незаконних мігрантів здійснювалася відповідно до окремих домовленостей сторін.
- Б. «Про вихід України з угоди про Спільний аграрний ринок держав-учасниць СНД» (проект №0084). Угодою 1998 року передбачалися заходи, спрямовані на поступове формування спільного аграрного ринку держав-учасниць СНД з метою забезпечення вільного руху сільськогосподарської продукції, продовольчих товарів, науково-технічної продукції, засобів виробництва і послуг для агропромислового комплексу національного походження.
- В. «Про вихід з угоди про увічнення пам'яті про мужність і героїзм народів держав-учасниць СНД у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років» (проект №0145). Україна денонсує угоду 2013 року через збройну агресію Російської Федерації проти України, як однієї з країн-учасниць угоди, та через суттєві відмінності практик трактування подій 1939–1945 рр. та вшанування жертв і учасників Другої світової війни в Україні та інших країнах-учасницях.

■ **19 червня** ВРУ підтримала законопроект, який забезпечив вихід України з угоди «Про спільний розвиток мобільного зв'язку з країнами СНД». З одного боку, ця угода з моменту підписання так і не наповнилася реальним змістом, з іншого – вона передбачає наближення законодавства країн СНД у цій сфері до єдиних стандартів. Також депутати ухвалили закон «Про вихід з Угоди про підтримку і розвиток малого підприємництва в державах-учасницях СНД», №0147. Україна вийшла із протоколу «Про внесення поправок до Угоди про Міжурядовий фельд'єгерський зв'язок щодо доставлення офіційної кореспонденції органів СНД», який стосувався прав співробітників на зберігання та застосування табельної зброї згідно з національним законодавством (закон «Про вихід з Протоколу про внесення поправок до Угоди про Міжурядовий фельд'єгерський зв'язок», №0141). Додатково, Верховна Рада розірвала угоду про створення міждержавного резерву біопрепаратів і інших засобів захисту тварин у державах-учасницях СНД.

■ **4 липня** 2022 року Україна вийшла з угоди «Про основні напрями співробітництва держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав у галузі захисту прав споживачів». Вихід з угоди передбачено Законом України № 1551-ІХ. Угода про основні напрями співробітництва держав-учасниць СНД в галузі захисту прав споживачів була підписана 25 січня 2000 року у Москві та ратифікована законом від 7 березня 2002 року.

- **18 липня** 2022 року ВРУ ухвалила закон «Про вихід України з Угоди про співробітництво та взаємодопомогу в митних справах, укладеної в рамках СНД». У пояснювальній записці йдеться, що актуальність угоди для України під час її укладення зумовлювалася необхідністю створення договірно-правової бази співробітництва з державами-учасниками СНД у митній сфері. Цю угоду було укладено 15 квітня 1994 року у Москві та ратифіковано Верховною Радою у 1999 році.

У період з березня по червень 2022 року особлива увага приділялася євроінтеграції. Тому ВРУ активно працює як над актуальними, наріжними законами, так і над великим обсягом законодавчих актів для євроінтеграції.

ДОВІДКА

Переговори між Україною та Європейським Союзом щодо укладання нової посиленої угоди на заміну угоди «Про партнерство та співробітництво» розпочалися у березні 2007 року відповідно до Плану дій Україна-ЄС. На саміті «Україна-ЄС» (вересень 2008 року, м. Париж, Франція) сторони досягли домовленості про посилену угоду, що мала називатися Угодою «Про асоціацію між Україною та ЄС». Протягом 2007-2012 років відбувся 21 раунд переговорів щодо Угоди «Про асоціацію» та 18 раундів переговорів щодо розділу Угоди «Про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі». 19 грудня 2011 року на саміті «Україна – ЄС» було оголошено про завершення переговорів щодо Угоди «Про асоціацію між Україною та ЄС». Ця угода є більш масштабною у порівнянні з аналогічними угодами, укладеними ЄС з країнами центральної та східної Європи. 21 березня 2014 року, під час позачергового саміту «Україна – ЄС» було підписано політичну частину угоди та заключний акт саміту, які від імені України підписав прем'єр-міністр А. Яценюк. На саміті українською стороною також була зроблена заява, що зобов'язання України, які випливають зі статті 8 Угоди «Про асоціацію» стосовно ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду 1998 року будуть виконані після внесення відповідних змін до Конституції України. 27 червня 2014 року, в ході засідання Ради ЄС, президентом України П. Порошенком та керівництвом Європейського Союзу і главами держав та урядів 28 держав-членів ЄС було підписано економічну частину. 16 вересня 2014 року Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду «Про асоціацію між Україною та ЄС». І лише 1 вересня 2017 року, після тривалого процесу ратифікації, Угода «Про асоціацію між Україною та ЄС» набула чинності у повному обсязі.

24 лютого 2022 року, о 3:40 ранку, розпочався відкритий воєнний напад Росії за підтримки Білорусі на Україну. Це вторгнення є частиною російсько-української війни, розв'язаної Росією у 2014 році, участь у якій РФ намагалася заперечувати. У ЗМІ та офіційних документах російське вторгнення в Україну 2022 року розглядають як агресивну війну Росії проти України.

28 лютого 2022 року президент Володимир Зеленський підписав заявку на вступ України до Європейського Союзу. Володимир Зеленський заявив, що Україна звертається до ЄС щодо невідкладного вступу за новою спрощеною процедурою.

1 березня 2022 року Європарламент підтримав резолюцію, яка закликає надати Україні статус кандидата в ЄС.

18 березня 2022 року Володимир Зеленський заявив, що висновок Європейської комісії щодо заявки України на членство в ЄС буде підготовлено протягом кількох місяців.

21 березня 2022 року стало відомо, що Єврокомісія розпочала роботу над висновком щодо членства України в ЄС.

8 квітня 2022 року, під час візиту до Києва, президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн передала Володимирі Зеленському опитувальник щодо відповідності України Копенгагенським критеріям – це необхідний етап для набуття статусу кандидата на вступ до Євросоюзу.

12 квітня 2022 року відбулось звернення прем'єр-міністра України Дениса Шмигала, де він повідомив, що Україна вже розпочала роботу над опитувальником.

18 квітня 2022 року Київ передав Єврокомісії першу частину заповненої анкети-опитувальника для отримання статусу кандидата на членство в ЄС.

9 травня 2022 року Україна передала другу частину заповненого опитувальника (зазвичай, ця процедура займає багато місяців).

19 травня 2022 року Європейський парламент схвалив скасування на рік ввізного мита ЄС на увесь український експорт. Така тимчасова лібералізація торгівлі покликана підтримати економіку України. Ініціативу підтримали 515 депутатів Європарламенту.

8 червня 2022 року Європарламент підтримав резолюцію із закликом надати Україні статусу кандидата на вступ до ЄС. «За» проголосували 438 євродепутатів.

17 червня 2022 року Єврокомісія рекомендувала надати Україні статус кандидата в члени ЄС, заявила голова Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн.

19 червня 2022 року Верховна Рада України ухвалила Постанову «Про Звернення Верховної Ради України до держав-членів Європейського Союзу та інституцій Європейського Союзу щодо підтримки надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до ЄС».

20 червня 2022 року Верховна Рада України підтримала ратифікацію Стамбульської конвенції, ухвалила Закон «Про управління відходами», Антикорупційну стратегію на 2021-2025 роки, ухвалила у другому читанні Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо збереження лісів», Закон «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи Про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами». Ухваленням даних законів, Верховна Рада дозволила Україні виконати перші умови ЄС щодо вступу.

21 червня 2022 року Комітет з питань інтеграції України до ЄС на позачерговому засіданні розглянув проєкт закону «Про особливості регулювання відносин на ринку природного газу та у сфері теплопостачання протягом дії воєнного стану та подальшого відновлення» №7427. Верховна Рада ухвалила за основу законопроєкт «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо деяких питань виконання глави 5 розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони».

23 червня 2022 року Європарламент підтримав ініціативу надати Україні статус кандидата в члени ЄС.

Після повномасштабного вторгнення РФ на територію України розвиток співробітництва України та ЄС було прискорено.

Участь українського парламенту, як основного законотворчого органу, була важливою у процесі отримання кандидатства ЄС для України:

- **12 травня** 2022 року ВРУ ухвалила за основу проєкт закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення укладення угоди між Україною та Європейським Союзом про взаємне визнання кваліфікованих електронних довірчих послуг та імплементації законодавства Європейського Союзу у сфері електронної ідентифікації». Прийняття законопроєкту пришвидшить інтеграцію України до єдиного цифрового ринку Європейського Союзу і максимально наблизить положення національного законодавства у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг до європейських стандартів.
- **19 червня** 2022 року ВРУ ухвалила Постанову «Про Звернення Верховної Ради України до держав-членів Європейського Союзу та інституцій Європейського Союзу щодо підтримки надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до ЄС». Постановою №7471, Верховна Рада звернулася до держав-членів Євросоюзу та інституцій ЄС щодо підтримки надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС та закликала парламенти та уряди держав-членів ЄС, а також інституції ЄС здійснити всі необхідні кроки для негайного надання цього статусу Україні.

20 та 21 червня 2022 року ВРУ ухвалила ряд законів, які наближують українське законодавство до європейського:

1. Закон **«Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами»**. Україна визнає, що метою цієї конвенції є захист жінок від усіх форм насильства та його недопущення, кримінальне переслідування та ліквідація насильства проти жінок і домашнього насильства в цілому (проти чоловіків і дітей). Стамбульська конвенція – це міжнародна угода Ради Європи про запобігання насильству проти жінок і домашньому насильству в цілому, підписана у Стамбулі 11 травня 2011 року.
2. Закон **«Про управління відходами»**. Удосконалення системи управління відходами, забезпечення законодавчого та нормативно-правового регулювання відносин у сфері управління відходами з урахуванням вимог відповідних європейських директив, визначення правових, організаційних, економічних засад та механізмів для запобігання або зменшення утворення відходів, сприяння підготовці їх до повторного використання як вторинної сировини та енергетичних ресурсів, створення відповідної інфраструктури об'єктів управління відходами; залучення інвестиції для регіонального та місцевого розвитку, поліпшення стану навколишнього природного середовища.
3. Закон **«Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо збереження лісів»**. Прийнятий Закон №5650, який готувався у Комітеті з питань екологічної політики та природокористування, дозволить запровадити в Україні правові та організаційні засади ідентифікації та збереження самосійних лісів, спрощення та стимулювання процедури лісорозведення, забезпечення збереження лісів шляхом нової процедури зміни цільового призначення земельних ділянок лісгосподарського призначення та інших лісовкритих площ. Також буде забезпечене збереження унікальних природних степових ділянок, зупинення процесів опустелювання та деградації земель, збереження біорізноманіття, зменшення соціальної напруги, пов'язаної з розорюванням пасовищ та сіножатей, що сприятиме збереженню довкілля та формуванню позитивного іміджу України на міжнародній арені та згідно з Європейською зеленою угодою (EU Green Deal). Норми Закону відповідають виконанню поставлених індикаторів щодо

збільшення лісистості та збереження біорізноманіття в рамках виконання рекомендацій парламентських слухань на тему «Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років», положень Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» та реалізації земельної реформи і земельної децентралізації.

4. Закон «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки».

Як зазначається у законопроекті, Антикорупційна стратегія сприятиме забезпеченню злагодженості та системності антикорупційної діяльності всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Метою цього закону є досягнення суттєвого прогресу в запобіганні та протидії корупції, а також забезпечення злагодженості й системності антикорупційної діяльності усіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування, передусім, завдяки затвердженню та успішній реалізації «Антикорупційної стратегії на 2021-2025 роки». Ця стратегія дасть змогу Україні забезпечити всі публічні інституції надійним антикорупційним дороговказом та інструментарієм на найближчі роки. Тому подальша, належна імплементація стратегії дасть змогу знизити рівень корупції в Україні, зокрема, шляхом усунення або мінімізації корупційних ризиків, зменшення кількості корупційних правопорушень, зменшення корупційного досвіду громадян та бізнесу, збільшення кількості державних службовців, громадян та бізнесу, які готові повідомляти про відомі їм випадки корупції, а також зниження толерантності державних службовців, громадян та бізнесу до корупції. Координація зусиль із реалізації Антикорупційної стратегії та виконання заходів державної програми здійснюється Національним агентством з питань запобігання корупції, при якому, за потреби, може бути створено координаційну робочу групу з питань антикорупційної політики, як консультативно-дорадчий орган. Стратегією визначені пріоритетні сектори державного управління:

- 1) Справедливі суд, прокуратура та органи правопорядку. Відповідно до цього пункту, Вища рада правосуддя і Вища кваліфікаційна комісія суддів України мають бути перевірені на предмет доброчесності та професійної етики незалежною комісією. Також передбачене створення органу дисциплінарного провадження щодо прокурорів тощо.
- 2) Забезпечення транспарентності державного управління. Повністю прозора система закупівлі, автоматизація розрахунків очікуваної вартості, впровадження інформаційно-аналітичної системи управління природними ресурсами тощо.
- 3) Зміни у державному та приватному секторах економіки. Незалежний аудит стратегічно важливих суб'єктів господарювання державного сектору економіки. Забезпечення добросовісної конкуренції та здійснення малої приватизації або надання в оренду державного, комунального майна із застосуванням електронної системи Prozorro.Sale.
- 4) Податки та митниця. Передбачено створення органу громадського контролю за тим, наскільки доброчесно працює митниця. Зменшується кількість підстав для проведення перевірок органами податкової служби.
- 5) Будівництво, земельні відносини та інфраструктура. Мусить бути завершене впровадження єдиної державної електронної системи у сфері будівництва, а містобудівною діяльністю буде опікуватися новостворений Містобудівний кадастр. Також проводиться ревізія об'єктів культурної спадщини та їх внесення до відповідного електронного реєстру.

- 6) Сектор оборони. Прозоре формування електронного реєстру учасників відбору та виконавців державних контрактів, перевірка існуючої житлової черги військовослужбовців, запуск автоматизованої системи управління чергами на житло для військовослужбовців із іпотечними та лізинговими програмами тощо.
- 7) Сфера охорони здоров'я, освіти і науки та соціального захисту. Впровадження електронної системи обліку лікарських засобів та медичних виробів у всіх державних і комунальних закладах охорони здоров'я, інформація з цієї системи буде публікуватися у форматі відкритих даних.
5. Верховна Рада ухвалила за основу законопроект про внесення змін до Митного кодексу України, стосовно деяких питань з виконання глави 5 розділу IV Угоди про асоціацію між Україною з однієї сторони та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами з іншої сторони. Законопроектом №7420 пропонується уніфікувати передбачені Митним кодексом України правила щодо отримання статусу фінансового гаранта, забезпечення сплати митних платежів, отримання авторизації на застосування спрощень «загальна гарантія», «загальна гарантія із зменшенням розміру забезпечення базової суми на 50 відсотків», «загальна гарантія із зменшенням розміру забезпечення базової суми на 70 відсотків», «звільнення від гарантії» з вимогами, визначеними Конвенцією про процедуру спільного транзиту від 20 травня 1987 року. Проектом також передбачається запровадження механізму, аналогічному тому, що функціонує в ЄС, що стосується видання рішень митними органами, регламентування прав та обов'язків посадових осіб митних органів і посадових осіб підприємств під час розгляду заяви підприємства, оцінок відповідності та моніторингу відповідності, а також правил внесення змін, перегляду, скасування, анулювання рішень та застосування «права бути почутим» (можливість подати письмові заперечення та відповідні обґрунтування у разі наміру митного органу прийняти несприятливе для підприємства рішення).

Артем Дмитрук, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Так, ми дуже швидко отримали кандидатство. Для цього ми проголосували за ряд рішень, у тому числі і за підтримку Стамбульської конвенції, і Антикорупційну стратегію. Але потрібно ще довго формувати законопроекти, які підводять наше законодавство до норм Європейського Союзу. Тут є багато роботи, адже маємо повністю змінити наше законодавство з пострадянського на проєвропейське».

Тетяна Попова, экс-заступниця Міністра інформаційної політики та радник Міністра оборони 2014-2016 року, журналістка

«Найбільш важливе, що зробила ВР – це ті закони і законопроекти, які вони напрацювали для набуття Україною кандидатства у члени ЄС. Також позитивним результатом є голосування за Стамбульську конвенцію. Про це говорилося вже протягом восьми років, на мій пам'яті. І тільки зараз було прийняте це рішення. Мені здається, що це плюс».

Вікторія Сюмар, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Європейська Солідарність»

«Критично важливою є роль парламенту в отриманні Україною статусу кандидата в члени ЄС та реалізації дорожньої карти на вступ до ЄС. Було проголосовано за Стамбульську конвенцію, а також низку інших законопроектів, які є важливими для євроінтеграції».

Після того, як Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС, Єврокомісією було виставлено 7 умов, які Україна зобов'язується виконати до кінця 2022 року. Ці умови стосуються зміни українського законодавства відповідно до європейського.

Вадим Галайчук, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«На превелике щастя, ми жодним чином не забували про євроінтеграцію, навіть навпаки, постійно думали про неї, навіть після початку повномасштабної війни. Україна подала заявку на кандидатство в члени ЄС і, на сьогоднішній день, цю заявку було прийнято, задовільнено, і тепер Україна має офіційний статус країни-кандидата, що породжує цілий новий шлях зобов'язань, по якому зараз ми йдемо. Цей фокус на входження України до ЄС – наразі наш основний політичний фокус. В першу чергу, це напрям до європейських ринків, організація внутрішнього життя – і політичного, і економічного – таким чином, аби це відповідало стандартам ЄС. Навіть війна нам в цьому не завадила, а в певній мірі і навпаки, [дала поштовх], ми це розуміємо. Дуже цікавий факт, що буквально 25 чи 26 лютого, згідно зі всіма процедурами і домовленостями, які попередньо були укладені, Україна від'єдналася від енергосистеми Росії-Білорусії і приєдналася до енергосистеми ЄС, що було вкрай складно зробити, навіть з чисто технічної точки зору, тому що Росія тому процесу заважала. Цей приклад дуже яскраво демонструє, наскільки серйозно і цілеспрямовано ми підходили до цього процесу технічної інтеграції систем».

Наразі у ВРУ створено неофіційну робочу групу з представників як коаліції, так і опозиції, яка працює законодавчу базу для швидкого прийняття необхідних законів на рівні парламенту, щоб до кінця року виконати вимоги Єврокомісії для набуття членства. Це понад 300 євроінтеграційних законів, які має ухвалити ВРУ, щоб виконати відповідні вимоги.

Вікторія Кінзбурська, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Зараз Україна представлена на міжнародній арені командою професійних та високо компетентних людей на чолі з Президентом. Міжнародна політика української команди наразі дає сильні та чіткі результати. Питання членства в ЄС – це, звісно, те, чого хочеться якнайшвидше, але ми повинні витримати повноту процедури та прийти до результату у таких межах та у такий спосіб, як цього вимагає чинне законодавство ЄС. До слова, ми і так, якщо глянути на процеси вступу інших країн, набрали та тримаємо високі темпи, тому впевнена, що результати будуть помітні дуже швидко».

Тетяна Попова, экс-заступниця Міністра інформаційної політики та радниця Міністра оборони у 2014-2016 роках, журналістка

«З мінусів – міжнародні відносини. Під час війни я бачу виключно те, що ми досі не проголосували за закон про медіа, який є однією з вимог членства в ЄС. За нього обіцяли проголосувати ще у 2012 році. І вже котрий склад Верховної ради так і не проголосував за закон про медіа. Це, перш за все, пов'язано з тим, що є представники медіа, раніше це були активні проросійські сили, які були категорично проти цього законопроєкту. Ну і зараз там якісь залишки цих сил – вони проти голосування за новий закон про медіа».

Лариса Білозір, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, безпартійна

«У нас попереду багато роботи над реформами правоохоронної, судової, антикорупційної системи, адаптація до європейських стандартів. Тепер наше завдання у Верховній Раді України – максимально швидко приймати євроінтеграційні закони, аби якнайшвидше наша країна набула статусу повноправного члена ЄС. Ми бачили, що парламент може працювати швидко та злагоджено на користь країни та приймати закони, що блокувалися роками».

Вадим Галайчук, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Є добре відомий список із семи зауважень Єврокомісії (коли приймалося рішення про надання Україні кандидатури), де говорилося про необхідність реформування порядку добору суддів до Конституційного суду, завершення судової реформи загалом, призначення членів ВРП, призначення, завершення і продовження антикорупційної реформи, призначення прокурора і так далі. І прийняття цілого ряду законопроєктів. Хоча б для прикладу, законопроєкт, який згадується в цих семи пунктах – про національні меншини. Багато роботи, і дуже обмаль часу. Але ж треба робити».

1.4. Сприйняття роботи українського парламенту в умовах війни.

На думку респондентів, сприйняття дій та результатів роботи Верховної Ради України міжнародними партнерами та українським суспільством суттєво відрізняється. На думку більшості респондентів (особливо представників ВРУ), міжнародні партнери бачать український парламент як достатньо ефективний діючий орган. На противагу, ставлення українських громадян до головного законотворчого органу України можна описати як критичне.

Сергій Бабак, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу», голова Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій

«Мій досвід спілкування з партнерами по нашій сфері (з ЮНІСЕФом, зі Світовим банком) такий: «Ви робите неймовірні речі, і такого оперативного реагування на виклики, такої працездатності ми не бачили у жодній іншій країні, в якій розгорталися подібні процеси». Це їх думка, я не знаю, чи це просто комплімент, чи вони справді так вважають – я до кінця не можу бути впевненим, але вони справді кажуть, що ми робимо неймовірне».

Микола Величкович, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Європейська Солідарність»

«З мого особистого досвіду, іноземні партнери захоплені і здивовані, вони так і кажуть: ми не розуміємо, як ви працюєте у таких умовах; збираєтесь, зустрічаєтесь, приймаєте якісь рішення і голосуєте. З боку наших іноземних партнерів є в певній мірі навіть захоплення тим, що в умовах надзвичайно жорсткої, кривавої війни функціонує уряд, Верховна Рада, приймаються рішення і країна розвивається, прогресує».

Віталій Безгін, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Я був у Брюсселі в той день, коли Єврокомісія давала висновок по кандидатстві України, тобто за тиждень до кандидатства. І коли ми спілкувалися з представниками Єврокомісії – загальний відгук був позитивний. Він ґрунтувався на тому, що Парламент, попри агресію, зберіг свою дієздатність: попри те, що був брак якості в ініціативах, деє навіть брак балансу, але він перекиривався потребою ухвалювати рішення оперативно».

Респонденти зазначили, що багато хто з їх європейських колег щиро дивується, що Верховна Рада збирається у центрі Києва і продовжує роботу у звичному форматі. Однак, на думку деяких респондентів, таке здивування пов'язане з тим, що у парламентах європейських країн існують спеціально прописані та давно затверджені положення про правила поведінки депутатів, а також про формат та регламент роботи парламентів в умовах воєнного стану.

Микита Потураєв, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу», голова комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики, голова делегації українського парламенту в Парламентській асамблеї ОБСЄ

«Коли росіяни стояли під самим Києвом, коли Київ обстрілювали, і було зрозуміло, що немає жодних гарантій, що у будівлю Верховної Ради не прилетить ракета або снаряд, робота нашого парламенту викликала неабиякий подив у моїх європейських колег, з якими я зустрічався у Варшаві. Бо саме у Варшаву дуже багато парламентарів приїздило, майже зі всіх країн, адже далі, на той бік кордону з Україною, навіть у Львів, їх уряди їм забороняли їхати. У мене у Варшаві було дуже багато зустрічей, і парламентарі казали із здивуванням, що вони не розуміють, як працює Верховна Рада. Маргарета Седерфельт, Президентка Парламентської асамблеї ОБСЄ, вона ж депутатка шведського парламенту, коли вона приїхала, вона просто була приголомшена тим, що у нас взагалі нічого у парламентській практиці не змінилося попри небезпеку і існуючу імовірність того, що парламент може опинитися під бомбардуванням. І вона мені розповідала, що у них є певний протокол стосовного того, що робити, якщо відбудеться вторгнення, які повноваження будуть в уряді, які повноваження у скороченого складу парламенту (голови комітетів, керівництво парламенту), за що вони можуть голосувати. І у них точно немає прив'язки до будівлі риксдагу, як у нас!»

Всі респонденти без винятку визнали, що оцінка роботи Верховної Ради з боку українського суспільства завжди була низькою та нейтрально-негативною:

Вадим Галайчук, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Якщо говорити з точки зору українського суспільства, тут, на превеликий жаль, ми бачимо результати опитування, за якими український парламент має чи не найнижчу підтримку з усіх органів державної влади у суспільстві. Бо так було завжди. Якось так повелося. Спеціалісти пояснюють це саме тим, що досить складно пояснити пересічному громадянину усі процеси у ВРУ, і те, як обговорення у парламенті перетворюються на прості політичні заяви. Це сприймається досить негативно, як пусте витрачання часу, що, мусимо визнати, доволі часто так і є. І в результаті громадяни звичайно ж дають низьку оцінку такої роботи, яка для них не є до кінця зрозумілою».

Тетяна Грищенко, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«З перших днів війни велика кількість громадян у пошуках більш безпечного місця вирушила у західні регіони країни. Територіальні громади мого виборчого округу виразили готовність до прийому та розміщення переселенців і щодня кількість таких людей збільшувалася. Тож у місті Малині одразу було організовано централізований штаб допомоги і ми оперативно вирішували питання розміщення людей, харчування, забезпечення медикаментами та предметами першої необхідності.

Я – не медійна персона, багато чого не висвітлюється, але люди, які поряд зі мною, знають, який обсяг роботи виконується щодня.

І для мене показовим був випадок, коли підійшов один чоловік і каже: «Я помилявся щодо Вас...(у хорошому сенсі)... Ви не на камеру прийшли, як інші: щось розказали і пішли, а щодня тут допомагаєте».

І знаєте, ось ця наша згуртованість у критичний момент і надає усім нам впевненості в майбутньому. [...]

Окрім того активізувалася і робота міжпарламентських груп дружби. По цьому напрямку від нашої області тісно співпрацюємо з Парламентом Естонії та вже маємо конкретні напрацювання та результати.

Сьогодні ми усі працюємо для перемоги! Кожен на своєму фронті, але ціль – одна!»

Причиною негативного ставлення до парламенту, а точніше, до депутатів та до їхньої роботи, є традиційне сприйняття українського парламенту народом як «хлібного місця», де збираються політики, які проштовхують інтереси певних бізнесових груп за дуже високу фінансову винагороду. З іншого боку, парламент сприймається як місце постійних скандалів та взаємних образ. Слід зазначити, що таке сприйняття особливо зміцнилося за часів президентства Віктора Януковича, яке закінчилося Революцією Гідності у 2014 році та ознаменувало початок окупації українських територій Росією.

На момент дослідження сприйняття роботи Парламенту українським суспільством фактично не тільки не змінилось, але стало навіть більш невизначеним, оскільки інформація про діяльність Верховної Ради є малодоступною (заборона на присутність преси на засіданнях Верховної Ради та на засіданнях Погоджувальної Ради).

У той самий час, більшість експертів із кола суспільних діячів віддали належне роботі Парламенту, адже він збирається, голосує, приймає закони, навіть якщо у цих законах є недоліки.

Сергій Фурса, інвестиційний банкір,
економічний експерт

«До Парламенту зараз претензій мало: вони збираються, голосують за те, що треба і їдуть куди треба. Тому, цей парламент працює як парламент воюючої країни, і в мене до нього мінімум претензій. Він виконує свою функцію як орган, який приймає і затверджує закони».

Катерина Співакова, директорка
Благодійного фонду Ріната Ахметова

«Критикуючи, треба зважати на екстраординарні труднощі, з якими зіткнулася влада, та умови, у яких функціонують всі галузі».

1.5. Подальші плани роботи українського парламенту в умовах війни.

Майже всі респонденти визнали, що в умовах війни основними пріоритетами роботи парламенту мають залишитися три напрями:

1. Усі питання, пов'язані безпосередньо із війною, підвищенням боєздатності та обороноздатності країни.
2. Питання економіки і бізнесу: стабілізація та розвиток економіки, збільшення кількості робочих місць, оптимізація податкової політики держави тощо.
3. Питання євроінтеграції: підтвердження статусу кандидата в ЄС прийняттям відповідних законів, що є вимогою для кандидатства.

Серед інших питань більшість респондентів-депутатів також відмітили:

- питання вимушених переселенців, їх соціальне забезпечення та працевлаштування;
- питання агросектору, збір і продаж врожаю;
- питання опалювального сезону;
- питання вдосконалення трудового кодексу та забезпечення прав працюючих;
- питання фінансової та операційної самостійності місцевих громад (децентралізація та місцеве самоврядування);
- питання формату освіти: освітній процес офлайн потребує багатьох зусиль під час війни, а онлайн формат не передбачає забезпечення підручниками, гаджетами, безпечієм інтернетом тощо;
- питання змін до кримінального кодексу, особливо стосовно дозволу на вогнепальну зброю.

Більшість респондентів-депутатів мають намір зберегти та закріпити на законодавчому рівні можливість роботи комітетів у режимі онлайн, а також делегувати вирішення певних питань Погоджувальній Раді (але не проводити загальне голосування у Верховній Раді онлайн, щоб будь яка більшість не змогла прощтовхувати свої закони без детального обговорення).

Микита Потураєв, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу», голова комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики, голова делегації українського парламенту у Парламентській асамблеї ОБСЄ

«Дуже позитивно, що обговорення законопроектів онлайн з'явилося саме у березні, коли сама реальність показала необхідність цього. І зараз ця практика продовжується, і не хотілось би, щоб ми її десь втратили. Це новий формат роботи Погоджувальної Ради. Погоджувальна Рада у мене особисто викликала навіть певне роздратування, бо вона перетворилася на такий, вибачте, ярмарок марнославства: йшли прямі трансляції з неї, і обговорення законів по суті там не було, а просто лилися потоком політичні декларації. І голосування там таке, що, в принципі, один голос від фракції «Слуга Народу» в Погоджувальній Раді переважає всі інші голоси, бо це монобільшість. Тобто, класичне majority, коли представник фракції «Слуга Народу» голосує – рішення вже прийнято. Це ніяк не відміняло демократії, бо домовлялися в комітетах, розуміли, які там будуть правки, хто їх буде подавати, скільки їх там буде і так далі. Тобто процес демократичний був, але що стосується саме погодження, цього було недостатньо. А у березні голосували за закони одразу за основу, других читань майже не було. Тому всі ці погодження вони відбувалися на Погоджувальній Раді, яка зараз проходить по два, буває і три дні поспіль. Зазвичай, вона починається о шостій-сьомій годині і може тривати до початку одинадцятої. І там сидять всі керівники всіх комітетів, представники всіх депутатських фракцій і груп. Ідемо просто по всім, абсолютно без виключення, по всім законам, які будуть ставитися, всі висловлюють свою думку. І ця Погоджувальна Рада працює, не так, як колись було, коли вона збиралася в понеділок, а у вівторок вже засідання ВРУ, ні. Це зараз відбувається заздалегідь. І комітети ще можуть внести певні правки, дійти до якогось консенсусу, якщо це можливо. Це призвело до того, що в сесійну залу законопроекти попадали лише після таких ґрунтовних обговорень і дискусій, іноді дуже гарячих дискусій. Я вважаю, що критерій має бути тільки один – це якість. Мені здається, що з точки зору якості політичного процесу ми виграли, незважаючи на цю складну ситуацію. І мені дуже хотілося би, щоб ми це не втратили після перемоги. І якщо ми бачимо, що у таких форматах всі якісно працюють, то не бачу необхідності змінювати це, повертаючись до старих форматів, до сидіння у кабінетах з 9-ї ранку і до 6-ї вечора. Тобто головне, щоб люди свою справу робили, і робили її добре!»

Одним із напрямів подальшої роботи парламенту було визначено необхідність кодифікації законів:

Анонімний респондент

«Я завжди був прихильником того, щоб якщо можна, то кодифікувати законодавство. Щоб не було, вибачте за непарламентський термін, до біса багато законів. А щоб було так: ось є якась галузь, і вона регулюється таким кодексом. Він може називатися необов'язково кодексом, але це такий документ, який все охоплює, всі абсолютно питання функціонування цієї галузі. І це, на мій погляд, саме те, до чого нам варто наближатися».

Окремі депутати висловилися за те, щоб кардинально змінити роботу Парламенту та заснувати двопалатну систему (подібно до системи США). Такі депутати припускають, що роботу у цьому напрямі буде розпочато практично відразу після закінчення війни.

РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ВТРАТ ЧЕРЕЗ АГРЕСІЮ РФ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЖИТТЯ КРАЇНИ ЧЕРЕЗ ЗАКОНОДАВЧУ ДІЯЛЬНІСТЬ.

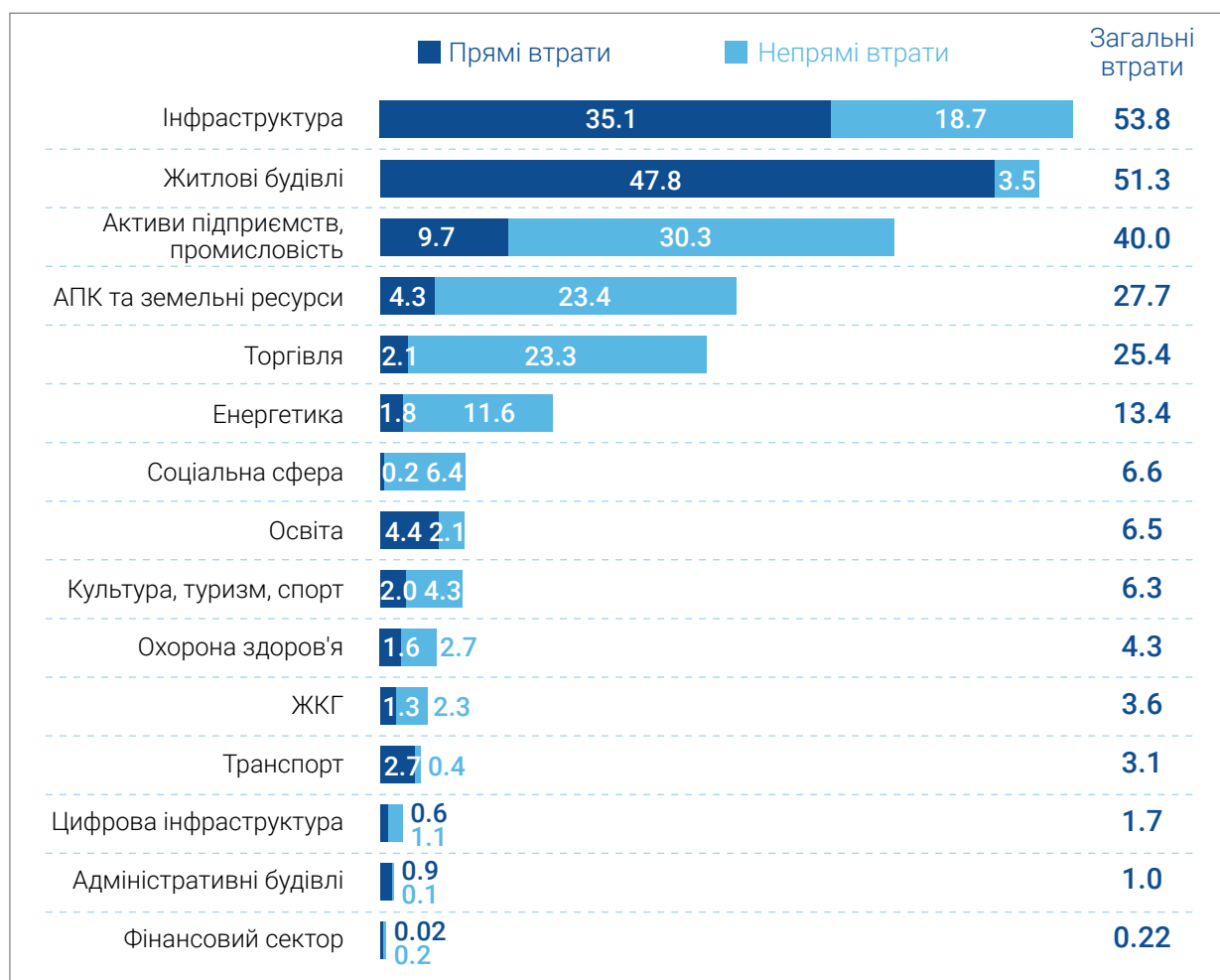
Знаючи те, що я знаю про росіян не з чуток, наша перемога не буде остаточною. Наша перемога дасть можливість перевести дух і підготуватися до наступної війни.

Валерій Залужний, головнокомандуючий ЗСУ,
журнал Time, вересень 2022

2.1. Інфраструктура

За перші 7 місяців війни втрати України становили 110,4 млрд. доларів США. Найбільших прямих втрат зазнала саме інфраструктура країни.²

Рисунок 2. Втрати економіки України з початку повномасштабного вторгнення (млрд доларів США, станом на 5 вересня 2022 року)

² За даними damaged.in.ua. Опубліковано 5 вересня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://damaged.in.ua/damage-assessment>. На момент виходу звіту, прямі та непрямі втрати країни оцінюються у більше, ніж трильйон доларів.

Ці розрахунки зроблено на аналізі кількох тисяч публічних повідомлень від громадян, уряду, місцевих органів влади тощо щодо втрат та пошкоджень по всій країні. Дані оцінки не є вичерпними – повна інформація може не доходити через відсутність можливості у громадян, місцевих та державних органів влади оперативно фіксувати пошкодження та руйнування у кожному населеному пункті. Також ця оцінка не враховує інформацію щодо шкоди, завданої природним ресурсам, тваринному господарству, запасам компаній на складах, магазинам, рухомому майну, майну телеком-операторів.

З початку війни українські міста та села зазнають ракетних ударів майже щодня – станом на 20 листопада 2022 року РФ запустила по території України понад 4 700 ракет.³

Рисунок 3. Втрати інфраструктури України з початку воєнних дій⁴

Житлові будинки	74,1 млн кв. м. \$50,5 млрд	Дороги	23,9 тис. км \$30 млрд	Активи підприємств	412 одиниць \$9,9 млрд
Цивільні аеропорти	11 одиниць \$6,8 млрд	Залізнична інфраструктура та рухомий склад	6,3 тис. колій 41 міст \$2,6 млрд	Мости та мостові переходи	304 одиниці \$1,7 млрд
Рітейл	2910 одиниць \$2,4 млрд	Заклади середньої та вищої освіти	1177 одиниць \$6,95 млрд	Заклади охорони здоров'я	656 одиниць \$1,6 млрд
Земельний фонд	4,7 тис. га \$6,6 млрд	Легкові автомобілі	104,9 тис. од. \$968 млн	Адміністративні будівлі	111 одиниць \$607 млн
Дитячі садочки	668 одиниць \$576 млн	Порти та портова інфраструктура	4 одиниці \$471 млн	Військові аеродроми	12 одиниць \$468 млн
Торгові центри	20 одиниць \$345 млн	Складська інфраструктура	198 одиниць \$323 млн	Літак Ан-225 «Мрія»	1 одиниця \$300 млн
Культурні споруди	203 одиниці \$270 млн	Нафтобази	28 одиниць \$227 млн	Релігійні споруди	141 одиниця \$81 млн

Великих втрат зазнав житловий сектор⁵ (більше 70 млн. кв. м. житла), зруйнована велика кількість об'єктів теплогенерації (більше 1000 котлових та ТЕЦ), залізничні станції, дитячі садки, школи, лікарні, склади та нерухомість підприємств. Серед пошкодженої або зруйнованої інфраструктури – приблизно 26 000 кілометрів доріг, 300 мостів, кілька портів і цивільних аеропортів, у тому числі:

3 Президент України Володимир Зеленський розповів у своєму зверненні до учасників Міжнародної організації Франкофонії. Опубліковано 20 листопада 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=GmyteSKIsU8>

4 За даними damaged.in.ua. Опубліковано 1 вересня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://damaged.in.ua/damage-assessment>.

5 За даними damaged.in.ua. Опубліковано 1 вересня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://damaged.in.ua/damage-assessment>.

- дорога М-01 Київ-Чернігів-Нові Яриловичі, ремонт якої раніше фінансувався ЄБРР у рамках проєкту «Пан'європейські коридори» / «Європейські дороги України II»;
- великий міст біля міста Вознесенська (Миколаївська область) та мости у Бучі, Ірпіні та Стоянці (Київська область);
- морські порти Миколаїв та Маріуполь;
- аеропорти Дніпро, Миколаїв та Вінниця.

«В Охтирці для відновлення ТЕЦ необхідно від 120 до 200 мільйонів гривень. По суті, її треба заново побудувати. Для повного відновлення роботи Кременчуцької ТЕЦ – там цифри варіювались по заявам місцевої влади від 600 млн. до 2,3 млрд. гривень».

Олег Попенко, голова Союзу споживачів послуг ЖКГ⁶

Хоча війна триває, відбудова країни вже почалася. Так, Кабінет Міністрів України ухвалив рішення (розпорядження від 10.04.2022 №280-р.) за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету виділити Житомирській, Київській, Сумській та Чернігівській обласним державним адміністраціям (відповідним військовим адміністраціям) 1 000 млн. гривень, у тому числі: для Житомирської області – 100 млн. грн.; для Київської області – 400млн. грн.; для Сумської області – 250 млн. грн.; для Чернігівської області – 250 млн. гривень.

12 травня 2022 року Верховна Рада України ухвалила закон про першочергові заходи реформування сфери містобудівної діяльності. Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності» (реєстр. №7282) передбачає створення нового спеціального виду містобудівної програми. Це «Програма комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини)» – обласна або місцева програма відновлення територій, що визначає основні просторові, містобудівні та соціально-економічні пріоритети політики відновлення і включає комплекс заходів для забезпечення відновлення території відповідної області, території територіальної громади (її частини), яка постраждала внаслідок збройної агресії проти України або в якій сконцентровані соціально-економічні, інфраструктурні, екологічні чи інші кризові явища. Закон передбачає врегулювання питань містобудування, які необхідні для вирішення нагальних проблем, викликаних війною, зокрема:

- розміщення будівництва, будівель і споруд, призначених для тимчасового проживання внутрішньо переміщених осіб, які втратили житло внаслідок бойових дій;
- переміщення (евакуація) виробничих потужностей підприємств із зони бойових дій;
- спрощення будівництва окремих об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури в умовах воєнного стану;
- створення передумов для комплексного відновлення населених пунктів (територій), які постраждали внаслідок війни.

6 Олег Попенко, голова «Союзу споживачів послуг ЖКГ» в ефірі My.ua (You-tube канал). Опубліковано 20 червня 2022. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=nl69HvOR7ml>

5 липня 2022 року, в рамках Ukraine Recovery Conference, міністр інфраструктури України Олександр Кубраков презентував наступні ключові інфраструктурні проекти для залучення коштів приватного бізнесу:

- розвиток залізничної інфраструктури для нарощування обсягів українського експорту;
- збільшення пропускної спроможності автомобільних пунктів перепуску на західних кордонах;
- будівництво та ремонт доріг, які ведуть до кордонів;
- розвиток українських дунайських портів («Ізмаїл», «Рені» та «Усть-Дунайськ»).

«Україна має вистояти у війні, а для цього мають вистояти наша економіка і наші люди. Зараз наш бюджет майже 100% спрямовується на військові потреби та на соціальні виплати. І щомісяця ми маємо дефіцит на рівні 5 мільярдів доларів. Збитки ж від руйнувань інфраструктури уже сягають 95 млрд. доларів. Зараз наш головний пріоритет – проекти, які буквально допоможуть вижити та перемогти. За останні три місяці ми відкрили рух 43 тимчасовими переправами, відновили рух 13 залізничними мостами і переправами, розчистили понад тисячу кілометрів доріг. Завдяки зусиллям держави та бізнесу уже вдалося наростити вантажоперевезення у дунайських портах у майже 4 рази. Розбудовуємо логістику на західних кордонах і вже можемо говорити про зростання вантажопотоку на автомобільних пунктах пропуску в 2,6 разів. Ми потребуємо фінансової підтримки для реалізації саме таких першочергових, нагальних проєктів. Розраховуємо, що Міжнародна конференція з питань відновлення України допоможе їх залучити, а також стане трампліном для довгострокової системної роботи з дружніми країнами та інвесторами».

Олександр Кубраков, міністр інфраструктури України⁷

Також Кабінетом Міністрів України було напрацьовано механізм виплати компенсацій за зруйновану чи пошкоджену нерухомість. Постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 2022 року затверджено порядок використання коштів з рахунка Фонду відновлення зруйнованого майна та інфраструктури. Цей порядок визначає механізм видатків та використання коштів Фонду з метою відновлення зруйнованого майна та інфраструктури, яким було завдано збитків у результаті бойових дій, терористичних актів, диверсій у ході агресії Російської Федерації проти України. Кошти цього фонду використовуються для відновлення зруйнованого майна та інфраструктури:

- залізничного та авіаційного транспорту;
- дорожнього господарства, автомобільних доріг (крім рухомого майна);
- морського та внутрішнього водного транспорту (винятком є рухоме майно);
- об'єктів туристичного призначення (готелів, закладів харчування, курортних закладів);
- електронних комунікаційних мереж;
- об'єктів соціальної сфери (лікарень, офісних будівель, спортивних залів тощо);

⁷ Олександр Кубраков, Міністр інфраструктури України під час Ukraine Recovery Conference 5 липня 2022 року. Прес-реліз опубліковано 5 липня 2022 року о 12.15. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/news/33593.html>

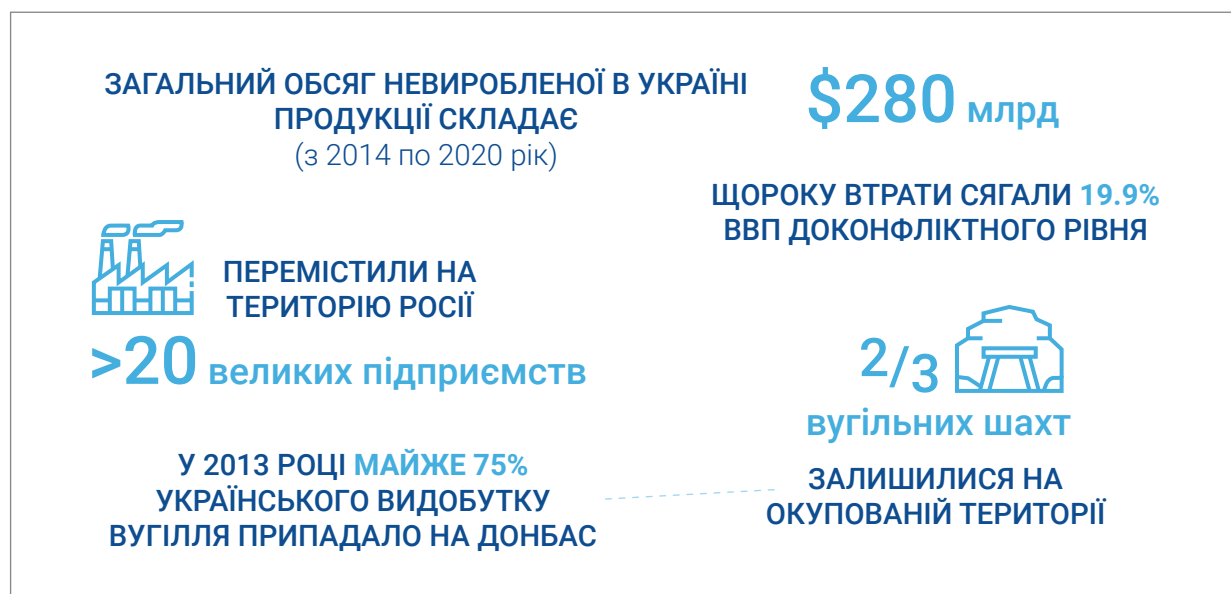
- об'єктів житлово-комунального господарства;
- житлових об'єктів та об'єктів будівництва (житлових будинків, дачних, садових будинків, господарських будівель та споруд на присадибних земельних ділянках, гаражів, які перебувають у власності фізичних осіб тощо).

Відбудова інших об'єктів інфраструктури передбачається Планом відновлення України (детально див. Розділ 4).

2.2. Економіка.

На сході країни до початку війни 2014 року знаходилася велика кількість підприємств, у тому числі видобувної промисловості. Після 2014 року більшість з них опинилися в окупації, і тільки деякий бізнес зміг переїхати у безпечні регіони України.

Рисунок 4. Наслідки окупації Донецької та Луганської областей⁸

Після початку війни багато процесів у таких важливих і критичних для економіки галузях, як металургія, важка промисловість, сільське господарство зупинилися. З часом ці галузі запустилися, відновили свою роботу, але не на 100%.

⁸ За даними діагностичного звіту «Аналіз проблем економічного розвитку Донецької та Луганської областей» Центру економічних стратегій. Опубліковано в лютому 2021 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <chrome-extension://efaidnbnmn-nibpcajpcglclefindmkaj/https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/UA2002-Diagnostic-report-on-the-current-state-of-Donbas-February-2021.pdf>

Сергій Фурса, економічний експерт,
інвестиційний банкір

«Війна – це дуже сильний шок для економіки, тому у нас цей рік – рік економічного падіння, рік безробіття, рік падіння доходів населення. Це все відбувається одночасно. Інша річ, що дно ми, напевно, пройшли у березні. З того часу економіка та економічна активність поступово відновлюються. Це два паралельні процеси, бо коли відновлюється економічна активність, то це допомагає збільшувати доходи, а з іншого боку – вичерпуються запаси, бо доходи всі різко впали, багато людей втратили роботу. І ці люди дуже часто живуть на накопичені кошти, які були до цього. І от цей запас міцності, він може вичерпатись і він вичерпується, як у системі загалом (те, що ми бачимо по резервам Національного банку), так і в кожній родині окремо, бо депозити можуть рано чи пізно закінчитися. Тому це два процеси: один позитивний, інший негативний, і чим вони закінчаться – сказати важко, це все залежить від тривалості війни. Але загалом цього року прогноз падіння економіки складає 30% – це дуже багато. Якщо війна закінчиться цього року або навесні, то наступного року ми побачимо значне економічне зростання».

Український бізнес зазнав значних збитків та руйнувань. За даними проведеного Міністерством цифрової трансформації опитування, з початку війни і досі 40% підприємств лишаються зупиненими або майже зупиненими, а загальні прямі втрати малого та середнього бізнесу з 24 лютого оцінюються в 87 млрд. доларів.⁹

Рисунок 5. Вплив війни на діяльність малого та середнього бізнесу

У цьому році прогнозується падіння ВВП України мінімум на 30-35%. Це створює значні виклики для бізнес-активності громадян, сприяє зростанню безробіття, зменшенню доходів найманих працівників та сплачених податків до державного та місцевого бюджетів. Серед основних факторів, які не дозволяють відновлювати та розвивати бізнес під час війни – мала

⁹ За даними Міністерства цифрової трансформації України. Дані опубліковано Центром розвитку інновацій 8 серпня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://cid.center/key-results-of-the-study-of-the-state-and-needs-of-ukrainian-business/>

кількість платоспроможних клієнтів, непрогнозованість розвитку ситуації в країні та відсутність достатнього капіталу. З перших днів війни уряд та ВРУ провели велику кількість реформ та постанов для полегшення діяльності бізнесу в Україні:

■ **16 березня** 2022 року ВРУ ухвалила закон для забезпечення підтримки громадян та бізнесу в Україні на період воєнного стану «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» №7137-д. Закон передбачає:

- можливість для фізичних осіб-підприємців та юридичних осіб з оборотом до 10 млрд. гривень сплачувати єдиний податок з обороту в обсязі 2% за правилами, встановленими для 3-ї групи платників єдиного податку, тобто із звільненням від податку на прибуток, ПДВ та інших платежів;
- для фізичних осіб-підприємців 1-ї та 2-ї груп сплата єдиного податку є добровільною;
- визначення особливостей нарахування окремих податків та зборів в умовах воєнного стану, зокрема ЄСВ, плати за землю, екологічного податку;
- зменшення ПДВ до 7% та звільнення від акцизу з пального;
- звільнення споживачів від відповідальності перед кредитором за прострочення виконання зобов'язань за договором про споживчий кредит;
- звільнення від оподаткування ПДФО допомоги постраждалим від військової агресії з боку РФ;
- зупинення дії норм, які надавали право іпотекодержателю виселяти з іпотечного житла його мешканців, набувати право власності на предмет іпотеки або продавати його.

■ **21 червня** 2022 року Верховна Рада України ухвалила законопроект про внесення змін до Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» та інших законодавчих актів України задля сприяння процесам релокації підприємств в умовах воєнного стану та задля економічного відновлення держави (реєстр. №7451). Законопроектом передбачається створення умов для прискорення приватизаційних процесів в Україні, спрощення заходів з підготовки до приватизації та продажу державного і комунального майна, як в період запровадження воєнного стану, так і в мирний час, унеможливлення приватизації об'єктів великої приватизації у період дії правового режиму воєнного стану, заборона на приватизацію об'єктів, які розташовані на територіях адміністративно-територіальних одиниць у зоні бойових дій або наближених до зони бойових дій, перелік яких затверджуватиметься Урядом, пришвидшення процесів отримання та переоформлення дозвільних документів та ліцензій для власників приватизованих об'єктів.

На думку експертів дослідження, ухвалені закони суттєво спростили життя бізнесу в умовах війни. Проте, це був тимчасовий крок, адже вже з квітня 2022 року частину пільг було скасовано.

Іван Крулько, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Батьківщина»

«Були ухвалені закони, які мали допомогти нашому бізнесу вижити. Зменшення певного податкового тягаря тощо. Зараз все це поступово відновлюється, але тоді ці рішення були прийняті і вони були правильні. Так, ряд податків і перевірки бізнесу були заборонені. Зараз це поступово відновлюється. Але треба дивитися, що насправді бізнесу зараз стало не легше, ніж було тоді. Бізнесу важко працювати. Ми це бачимо, і розуміємо, що якщо бізнес маленький закривається, і 5-10 працівників втрачають роботу, то вони автоматично стають тягарем для держави, адже стають на державне утримання по безробіттю. Це проблема. Тому мені здається, що дати бізнесу вижити – це є питання не просто забезпечення і збереження робочих місць. Це означає забезпечення фінансове і грошове для сімей кожного працівника, який додому приносить кошти і годує свою родину. Це дуже важлива історія, і я вважаю, що ми повинні у цьому плані себе вести дуже правильно і розумно для того, щоб ця війна не стала ще більшим крахом для української економіки».

Олена Шуляк, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу», голова фракції «Слуга Народу»

«В економічній сфері ухвалення стимулюючого законодавства ніколи не буває достатнім. Проте, ми створили безпрецедентно привабливі умови для бізнесу, дозволивши бізнесам з обігом до 10 млрд. на рік переходити на фактично спрощену систему (так званий закон про 2%), запровадили принцип добровільності сплати єдиного податку деяким категоріям ФОПів. Звільнили бізнес від штрафів за несвоєчасне подання звітності. На прохання бізнесу, ми лібералізували трудове законодавство, запровадивши більш гнучкі форми відносин роботодавців і працівників (як під час воєнного стану, так і на майбутнє). Розширили повноваження і підвищили спроможність Експортно-кредитного агентства. Спростили фіто-санітарні вимоги для наших аграріїв. Створили умови для того, щоб аграрії могли швидше купувати, сертифікувати, реєструвати та відповідно використовувати нову техніку. Спростили оренду державних об'єктів, а також порядок передачі майна державних підприємств ОПК в оренду з метою розміщення виробництва, необхідного для забезпечення потреб сил безпеки і сил оборони. Зрештою, розморозили приватизацію та спростили її умови задля того, щоб в умовах війни державна власність працювала на економіку країни».

Олександр Черненко, народний депутат України у Верховній Раді VIII скликання

«Було прийнято серйозний пакет документів, які стосуються пільг і послаблень для малого і середнього бізнесу. Тобто те, що стосується оподаткування приватних підприємців. Всі розуміємо, що економіка «лягла» у перші місяці повномасштабного вторгнення. І ні з чого платити зарплати, податки, кредити виплачувати. Власне, це пакет документів, який пом'якшував ці проблеми і в принципі захищав середній та малий бізнес, та і звичайних працівників. Ці зміни були необхідні. Хоч бюджет і треба було наповнювати. Але треба розуміти, що в першу чергу людям треба дати змогу якось жити».

Хоча на думку певних експертів даного дослідження ухвалення даних законів було невірним кроком:

Гліб Вишлінський, голова Центру економічної стратегії

«Вважаю негативним запровадження під час війни, в березні, податкових пільг – спрощеної системи з податком 2% без обмежень по розміру бізнесу, а також можливості для тих, хто на цій системі, імпортувати без ПДВ. Адже це призвело до зменшення наповненості бюджету, навіть попри те, що утримало на плаву частину бізнесу. Тому скасування цих пільг 1 липня 2022 року було правильним рішенням КМУ».

Також, урядом було запущено програму релокації бізнесу. Державна підтримка може передбачати наступне: підбір місця розташування для потужностей підприємства; допомогу з перевезенням на нову локацію; сприяння в розселенні працівників та пошуку нових співробітників; підтримку у відновленні логістики, закупівлі сировини та пошуку ринків збуту. До програми релокації підприємств могло долучитися будь-яке підприємство, подавши заявку на переміщення та визначивши потреби до виробничого приміщення, обсяги використання електроенергії, газу, води, кількість працівників та перелік обладнання, спосіб транспортування, орієнтовний термін монтажу обладнання на новому місці, бажаний регіон релокації бізнесу тощо. Поряд з цим, для цифровізації процесу релокації ДП «Прозорро. Продажі» за ініціатииви Мінекономіки та підтримки Міністерства цифрової трансформації України й національного проєкту «Дія. Бізнес» запустили безоплатну платформу цифрової взаємодії для допомоги з релокації.

За інформацією, наведеною на офіційному сайті Мінекономіки, станом на 12 травня 2022 року в рамках Програми релокації підприємств вже 510 українських виробників перемістили свої потужності із областей, де тривають бойові дії; 303 з них відновили свою діяльність на безпечних територіях, а ще 50 підприємств здійснюють монтаж обладнання та підключення комунікацій і запрацюють найближчим часом. Також 192 підприємства готуються до переїзду найближчим часом та знаходяться на різних стадіях транспортування. Загалом Мінекономіки отримало понад 1 500 заявок від бізнесу щодо участі у Програмі релокації підприємств.

Микола Величкович, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Європейська Солідарність»

«Зараз надзвичайно важливим є питання податкової сфери – це питання бюджету, це питання підтримки наших підприємств, які постраждали внаслідок війни. Маємо створити їм умови, наприклад, за допомогою існуючої програми релокації. Дуже багато підприємств, кілька сотень, змушені були переїхати у більш безпечні регіони центральної чи західної України. І закони зараз спрямовані на покращення чи спрощення адаптації підприємств на новому місці: де вони зареєстровані, їх переміщення, терміни, в які будуть готові всі дозволи. Тобто, потрібно зменшувати терміни для їх запуску».

Програма «Доступні кредити 5-7-9%». Відповідно до порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 №28 (зі змінами), під час війни розширено можливості отримання суб'єктами підприємництва фінансової державної підтримки, насамперед, для фінансового забезпечення суб'єктів підприємництва (крім тих, що здійснюють виробництво та/або реалізацію

зброї) та сільськогосподарських товаровиробників (для провадження сільськогосподарської діяльності на період воєнного стану та протягом шести місяців після його припинення чи скасування). Це робиться з метою запобігання російській агресії та подолання її наслідків, зокрема для задоволення потреб Збройних Сил, інших військових формувань, утворених відповідно до закону, та населення, що постраждало внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану, а також для переміщення підприємств з територій, що наближені до зони бойових дій або розташовані в ній, у безпечні регіони України.

Варто зазначити, що реалізація такої програми здійснювалася за рахунок коштів державного бюджету за проєктом «Забезпечення функціонування Фонду розвитку підприємництва», за яким у державному бюджеті на 2022 рік визначено обсяг коштів (уточнений річний план) у сумі 5,3 млрд. гривень (з них за загальним фондом – 1,8 млрд. грн. та за спеціальним фондом – 3,5 млрд. грн.). Відповідно до пункту 3 Постанови Кабінету Міністрів України від 12.04.2022 №438 для виконання заходів за цією програмою 2,3 млрд. грн. було виділено безпосередньо з резервного фонду державного бюджету.

За інформацією Міністерства фінансів України, з моменту старту Програми підприємці отримали майже 40,5 тис. кредитів на загальну суму 110,1 млрд. грн., зокрема: 58,16 млрд. грн. склали антикризові кредити, 25,35 млрд. грн. – рефінансування попередньо отриманих кредитів, 13,71 млрд. грн. – кредити для сільськогосподарських виробників, 10,25 млрд. грн. – кредити на інвестиційні цілі, 2,61 млрд. грн. – антивоєнні кредити.

Ольга Трофімцева, президентка
Української агропродовольчої
платформи

«Відверто скажу: конкретно для нашої роботи дуже важливим є не тільки те, що ЄС зняв всі обмеження щодо імпорту української продукції, в тому числі харчової, на ринки ЄС (і це у нас дуже позитивно прийняли). Але залишилося дуже багато «але». І вийти нашим підприємцям, навіть тим, які зараз працюють в Хмельницькій, Львівській області, набагато простіше на ці ринки не стало. Дуже потрібна була б допомога на рівні українського середнього і малого бізнесу, середнього бізнесу нехай хоча б. Для того, щоб вони отримували додаткові можливості експортувати свою продукцію, перероблену, готову, нехай сировину, до країн ЄС. Чим більше середніх підприємців, фермерів, переробників будуть працювати, давати робочі місця, платити податки, тим, зрозуміло, краще для економіки, тим з меншими втрати пройдемо цей воєнний стан. Щоб євроінтеграція відбувалася не на словах, а на справах – якихось конкретних, маленьких, але хай хоча б яких... Якщо зроблять щось, щоб пару українських компаній вийшли на європейський ринок зі своєю продукцією – це вже буде дуже велика справа, тому що це буде такий ланцюговий ефект, який дасть свої позитивні результати, я впевнена, на регіональному і на національному рівні. Треба сприяти ось таким речам».

Війна породила низку кризових явищ. Для розуміння їх масштабу розглянемо окремо галузі економіки.

Аграрний сектор.

Україна є одним з провідних експортерів сільськогосподарської продукції у світі – в першу чергу, йдеться про зернові та олійні культури. Сільське господарство України спроможне на вагомий внесок у розв'язання світової проблеми голоду, адже аграрний потенціал України до війни значно перевищував потреби внутрішнього ринку.

«Україна дуже багата своїм аграрним, сільськогосподарським потенціалом. Ми фактично збираємо щонайменше 7-кратний врожай нашого споживання. Тобто ми в 7 разів більше збираємо, ніж можемо спожити. Тому, безумовно, сьогодні у нас є доволі великі запаси зерна, круп, олії. У нас олії на 13 років вперед є запаси. Тобто ми є номер один експортер олії у світі. Тому у нас достатньо своїх харчових продуктів для українців. Але РФ сьогодні цілеспрямовано (ми бачимо цю тенденцію, її бачить цілий світ) знищує наші нафтові склади пального для того, щоб зірвати у нас посівну. Більш того, вони перейшли до прямого знищення зерносховищ. Безумовно, це цільова їхня програма по створенню продуктової кризи у світі. Безумовно, вони заблокували наші порти для того, щоб створити продуктову напругу, перерозподіл сфер впливу на продуктових ринках. Як вони взимку створили кризу енергетичну у всій Європі, світі, так само зараз вони планомірно створюють продуктову кризу, знищуючи інфраструктуру харчового забезпечення багатьох країн світу тут, в Україні».

Денис Шмигаль, прем'єр-міністр України¹⁰

Сільськогосподарські угіддя займають 42 млн. гектарів, або 70% загального фонду країни. 78,9% сільськогосподарських угідь – орні землі та багаторічні насадження, 13,0% – пасовища, 8,4% – сіножаті. Найвища частка орних земель – у степових районах (70–80%) і лісостеповій зоні. До 2022 року Україна постачала сільськогосподарську продукцію до більш ніж 190 країн.

ДОВІДКА: КАЛЕНДАР ПОДІЙ І ВТРАТ УКРАЇНИ В АГРОСЕКТОРІ

13 березня 2022 року у населених пунктах Чупахівка та Оленинське (Сумська область) було завдано прицільного авіаційно-бомбового удару по місцях зберігання сільгосптехніки. В результаті удару всю техніку, а це понад 30 одиниць, було знищено.

31 березня у Мелітополі, з виставкового майданчика компанії «Агротек-Інвест», було викрадено та вивезено до РФ два нових флагманських комбайна, трактор, сівалку загальною вартістю €1 млн.

31 березня російські війська під Харковом розстріляли на фермі десятки корів.

4-5 квітня були викрадені з майданчика дилера «Агротек-Інвест» у Мелітополі та вивезені в напрямку Росії комбайн John Deere s760 із жаткою та дві сівалки Väderstad Tempo на суму €520 тис.

11 квітня в селах Лукашівка та Іванівка, які розташовані біля кордонів Чернігова, російські військові знущалися над тваринами. Фермер нарахував 110 убитих туш дорослих корів та телят. Сільськогосподарську техніку у селах росіяни знищили і розграбували. Крім цього, військові РФ вбили у цих населених пунктах 12 мирних жителів.

15 квітня посівна кампанія розпочалась і триває в усіх областях України, включно з Луганською і Донецькою.

¹⁰ Денис Шмигаль, Прем'єр-міністр України, в ефірі «Факти» на телеканалі ICTV (You-tube). Опубліковано 8 квітня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=0MiSrCw3aM&t=1977s>

21 квітня на Херсонщині окупанти забирають у власність агропідприємства, примушують проводити посівну на користь РФ, вивозять продукцію зі складів, силою змушують робітників працювати.

22 квітня російські окупанти завдали ракетного удару по території сільськогосподарського підприємства в Синельниківському районі (Дніпропетровська область).

23 квітня у Херсонській області окупанти спустошили елеватор у селищі Новоолексіївка та вивезли все зерно до окупованого Криму. Таким чином окупанти намагаються спричинити продовольчу кризу в південних регіонах України.

30 квітня фермери Мелітопольського району повідомляють, що окупанти почали скуповувати зерно за вдвічі заниженими цінами. У тих, хто відмовляється від такої співпраці, зерно забирають силою під дулами автоматів.

1 травня російські ракети у Синельниківському районі (Дніпропетровська область) зруйнували склади агропідприємств: один пустий, інший з зерном.

2 травня російські війська знову завдали ракетних ударів по Дніпропетровській області, поціливши у склад із зерном.

3 травня російські літаки розбомбили елеватор у Рубіжному – відкритий у 2020 році комплекс повністю знищено. Зафіксовані випадки вивозу зерна в РФ. Раніше росіяни також знищили всі продуктові склади в Сєвєродонецьку.

4 травня через заміновані сільськогосподарські поля у Київській області за одну добу на мінах підірвалися троє людей.

4 травня із Луганщини росіяни вивезли або знищили зернові в обсязі потреб жителів області із розрахунку на три роки, посівну не розпочато. 100 тисяч тон вкраденого зерна – це тільки перевірені дані. Справжні втрати наразі до кінця невідомі. Ще 30 тисяч тон зерна знищено в Рубіжному. Росіяни залишають українців на окупованій території на межі голоду.

6 травня на Харківщині російські окупанти знищили та пограбували фермерські господарства у Дергачівській громаді.

7 травня в Україні заблоковано близько 25 мільйонів тон зерна через блокування росіянами портів та зруйновану інфраструктуру.

21 травня російські загарбники масово вивозять із тимчасово окупованих територій Запорізької області зерно. Як повідомляє прес-служба Запорізької ОВА, про пограбування російськими військовими зерносховищ заявляють і жителі с. Мала Білозерка, де окупанти «забрали зерно і у фермерів, і у пайовиків».

23 травня у посівній кампанії планується вийти на 75% від показників минулого року. Попри війну та складнощі з паливом, добривами, логістикою – посівна в Україні триває. Засіяно вже 98% площ, прогнозованих під яру пшеницю.

25 травня зі складів тимчасово захопленого міста Бердянськ Запорізької області російські загарбники вагонами вивозять зерно до Автономної Республіки Крим, а звідти – до Росії.

4 червня російські війська знищили другий за величиною зерновий термінал в Україні у місті Миколаєві. Через це Україна втратила приблизно 250-300 тис. тон зернових.

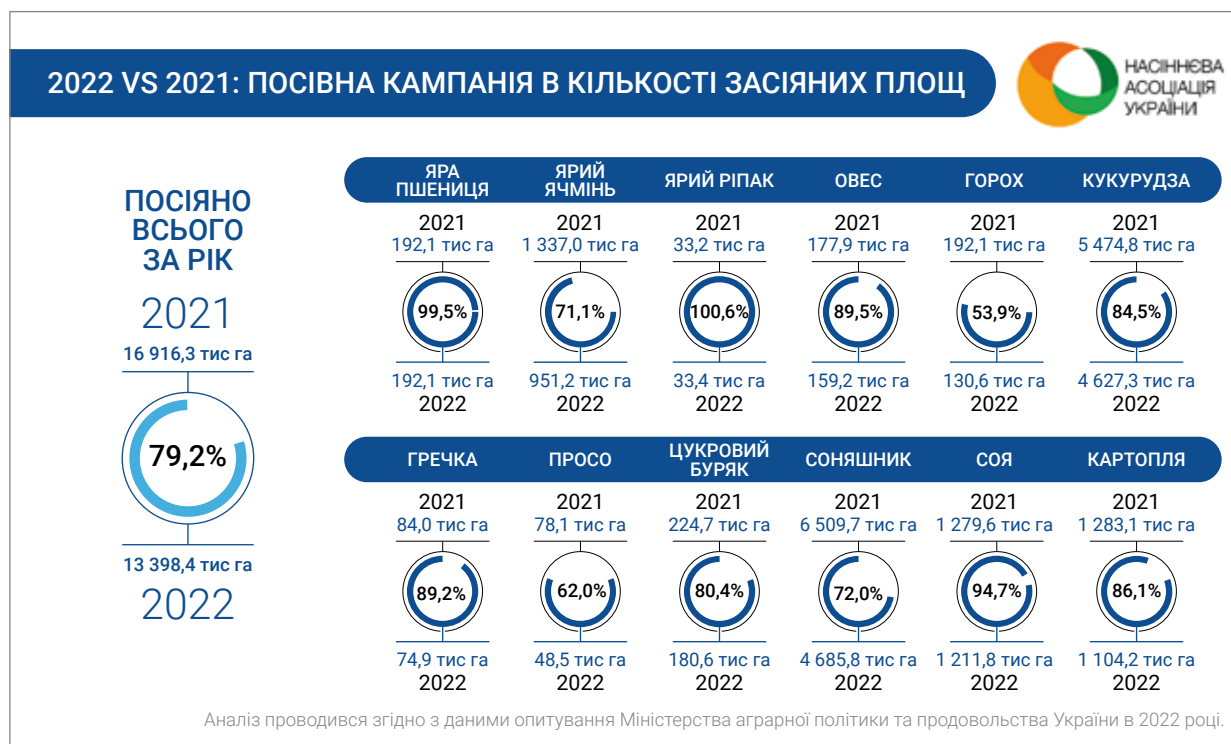
9 липня біля села Розлив Білозерської територіальної громади сталося загорання 12 гектарів посівів зернових культур, а також загорання соснового лісу в Олешківській територіальній громаді. Через присутність там військ Росії, пожежу ніхто не зміг ліквідувати. Внаслідок обстрілу Генічеського району спалахнула пожежа на полі біля смт. Новоолексіївка та с. Новопокровка. Вигорів урожай і сільськогосподарська техніка.

18 липня знищено зерносховище Синельникове (Дніпропетровська область).

20 липня росіяни обстріляли Бериславський район. Через влучання снаряду там загорілися посіви пшениці на площі понад 230 гектарів біля сіл Федорівка та Мала Шестірня. Через пожежу врожай майже повністю знищено. Також через постійний вогонь з боку загарбників знищено близько 10 гектарів лісу.

Не дивлячись на те, що досить велика частка посівних угідь потрапила до зони окупації, відбуваються постійні ракетні удари по складам із зерном, заміновані орні землі, Україні вдалося провести посівну кампанію, хоча об'єм засіяних площ на 30% менший як порівняти із попереднім роком.

Рисунок 6. Посівна кампанія 2021 та 2022 років (засіяні площі в га)

Джерело: Насіннева організація України¹¹

¹¹ Дані Насіннєвої організації України. Опубліковано липень 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://ukrseeds.org.ua/infografika-pershi-pidsumky-ta-prognozy-posivnoyi-2022>

Станом на листопад 2022 року прямі збитки від війни в сільському господарстві України сягнули 6,6 млрд. доларів, а непрямі збитки становлять 34,3 млрд. доларів.¹²

Рисунок 7. Непрямі втрати в сільському господарстві через повномасштабне вторгнення РФ в Україну

Для полегшення діяльності аграрного сектору та забезпечення посівної, ВРУ ухвалила ряд законів:

- 7 квітня 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», який 24 березня 2022 року ухвалила Верховна Рада України. В основу Закону покладений пріоритет суспільних (державних) інтересів над інтересами приватних осіб в умовах війни. Це означає, що законом призупиняється дія деяких правових механізмів, які захищають приватні інтереси. Нові правові норми розраховані на застосування лише у період воєнного часу. Зокрема, цей закон вводить спрощені правові механізми, які забезпечують:
 - автоматичне поновлення на 1 рік дії договорів на використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення усіх форм власності;
 - спрощений порядок передачі органами влади земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва;
 - спрощений порядок передачі в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності їх постійними землекористувачами та емітентами;
 - передачу орендарями та суборендарями прав оренди та суборенди земельних ділянок сільськогосподарського призначення усіх форм власності для ведення сільського господарства;

¹² За даними дослідження Київської школи економіки «Огляд збитків і втрат в АПК.» Дані опубліковано 10 листопада 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://kse.ua/ua/oglyad-zbitkiv-ta-vtrat-v-apk/>

- порядок державної реєстрації договорів щодо землі;
 - підписання договорів кваліфікованими електронними підписами.
- 12 травня 2022 року Верховна Рада України ухвалила закон **«Про внесення змін до деяких законів України щодо безперебійного виробництва та постачання сільсько-господарської продукції під час воєнного стану»**. Законопроект покликаний максимально спростити вимоги з боку держави для ведення сільського господарства в умовах воєнного стану та зменшення бюрократичного навантаження на аграрний бізнес:
- передбачається спрощення фітосанітарних вимог під час експорту, імпорту та переміщення продукції рослинного походження територією України, зокрема, тепер буде можливо оформити фітосанітарний сертифікат в електронній формі;
 - під час воєнного стану та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування розширюється перелік суб'єктів, які можуть відбирати зразки та проводити фітосанітарну експертизу, зокрема, запроваджено спрощений порядок уповноваження приватних лабораторій і можливість відбору зразків їхніми фахівцями;
 - з'являється можливість для українських виробників органічної продукції, які здійснювали виробництво за стандартами Європейського Союзу, перейти на українські стандарти виробництва без додаткового перехідного періоду (якщо це відбувається у рамках одного органу сертифікації), а також одержання ними державної підтримки.
- 12 травня 2022 року Верховна Рада України ухвалила закон України **«Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей регулювання земельних відносин в умовах воєнного стану»**. Головна мета цього закону – забезпечити оперативне розміщення виробничих потужностей підприємств, які переміщені (евакуйовані) з зони бойових дій, спростити процедуру зміни цільового призначення земель, а також удосконалити ряд інших правил, що були частково встановлені прийнятим 24.03.2022 року Законом України №2145-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану». Законопроектом було запропоновано, зокрема, наступні зміни:
- по-перше, оперативно надавати земельні ділянки державної, комунальної власності в оренду для розміщення виробничих потужностей підприємств, що переміщені (евакуйовані) із зони бойових дій, без проведення земельних торгів із жорсткими обмеженнями умов оренди. У разі переміщення (евакуації) виробничих потужностей із зони бойових дій, земельні ділянки будуть визначатися спільним рішенням обласної військової адміністрації, з території якої переміщуються (евакууються) виробничі потужності, та обласної військової адміністрації, на територію якої такі потужності переміщуються (евакууються);
 - по-друге, виконавчим органом міських, сільських, селищних рад будуть надаватися у постійне користування земельні ділянки комунальної власності для розміщення об'єктів з метою тимчасового перебування внутрішньо переміщених осіб;
 - по-третє, протягом того періоду часу, коли функціонування Державного земельного кадастру призупинено, будуть діяти спеціальні правила реєстрації встановлення та зміни цільового призначення земельних ділянок районними військовими адміністраціями у Книзі реєстрації землеволодінь і землекористувань в умовах воєнного стану.

Також Кабінет Міністрів України запровадив певні заходи для підтримки сільськогосподарського сектору в умовах війни:

- 14 березня 2022 року урядом запроваджено відповідні заходи фінансової державної підтримки аграріям під час посівної. За інформацією Міністерства аграрної політики та продовольства України, уряд одноголосно підтримав та прийняв постанову **«Про внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України щодо забезпечення кредитної підтримки сільськогосподарським товаровиробникам»**, що включає наступне:
 - кредитна підтримка малим та середнім аграрним виробникам з оборотом не більше 20 мільйонів євро в рік, що є еквівалентом підприємства, яке обробляє до 10 000 га;
 - компенсація відсоткової ставки за залученими кредитами;
 - максимальна сума кредиту, на який поширюється компенсація відсоткової ставки, становить 50 млн. грн;
 - кредитування надається для здійснення сільськогосподарської діяльності (посівної) на період дії воєнного стану;
 - для отримання кредитування суб'єкт підприємництва також повинен бути сільськогосподарським товаровиробником у значенні, наведеному в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України»;
 - термін дії кредиту становить 6 місяців;
 - встановлено максимальний розмір державної гарантії за портфельними кредитами до 80%.

«Посівна розпочалася. На сьогоднішній день посівна триває в 22 областях України. Минулого року у цей час було 16 областей, якщо порівняти. Посівна розпочалася приблизно на 80% тої площі, яка засіювалася минулого року. При цьому, озимі засіяні ще з осені на 5% більшій площі, ніж було минулого року. Тобто, приблизно ми розуміємо, що станом на сьогодні будемо мати на 20% менший врожай, ніж минулого року. Але тут виникає вже інше питання – шляхи експорту нашого врожаю, нашої продукції. У нас залишається лише європейське вікно. Ми маємо налагодити всю логістику, ми маємо працювати з партнерами для того, щоб це нормально можна було реалізовувати».

Денис Шмигаль, Прем'єр-міністр України¹³

Загалом, за словами респондентів даного дослідження, парламент України зробив багато для аграрного сектору під час війни:

¹³ Денис Шмигаль, Прем'єр-міністр України, в ефірі «Факти» на телеканалі ICTV (You-tube). Опубліковано 8 квітня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=0MiSrlCw3aM&t=1977s>

Тетяна Грищенко, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«На сьогодні одним із головних викликів для аграрного сектору України, є питання організації логістики, збуту та зберігання зерна. Саме цьому присвячена більша частина робочого часу в Комітеті з питань аграрної та земельної політики. У всіх нас є чітке розуміння гострої необхідності якнайшвидшого напрацювання дієвих механізмів підтримки наших аграріїв в даній ситуації. Хочу запевнити, що варіанти уже є і деякі з них на сьогодні вже впроваджено. Робота не обмежується поточним роком, ми працюємо на перспективу, щоб мінімізувати всі можливі загрози для аграрної галузі України. З урахуванням цього, вже розробляємо більш гнучкі механізми підтримки сільськогосподарських товаровиробників на 2023 рік. Ми з колегами усвідомлюємо всю відповідальність перед аграрною спільнотою країни, тому рішення приймаються у стислий термін та максимально виважено. Наші хлопці з ЗСУ тримають вогневий фронт, а ми маємо тримати аграрний фронт».

На додачу до проблем з посівною кампанією, з першого дня війни експорт сільськогосподарської продукції через заблоковані українські порти став неможливим. У мирний час понад 75% зовнішнього товарообігу України та понад 90% загального товарообігу відбувалося саме через морські шляхи. До війни Україна щомісяця експортувала до 5 млн. тон сільгосп-продукції через порти Одеси та Миколаєва – це 95% експорту зернових та олійних культур. 41% валютної виручки Україна отримувала саме через експорт аграрної продукції.

«Криза почалася саме 24 лютого, коли російський флот заблокував українські порти на Чорному та Азовському морях. Морський шлях – основний для аграрного сектору нашої держави. А український аграрний експорт – це одна з основ стабільності аграрного ринку продовольства. Україна – один із основних постачальників пшениці, соняшникової олії, кукурудзи. За експортними підрахунками, від нашого експорту, від експорту нашого продовольства залежить життя близько 400 млн. людей в різних країнах світу».

Зеленський В.О., 6-ий Президент України¹⁴

Сергій Фурса, економічний експерт, інвестиційний банкір

«Аграрний сектор. Найбільша проблема – це заблоковані порти, і якщо зараз вдасться їх розблокувати, це буде величезна допомога для аграрного сектору. Тому, що він у нас експортно-орієнтований, без портів це не працює. Тому, звісно, цей рік буде найгіршим для українських аграріїв за все їхнє життя, коли минулий рік, наприклад, був найкращий. Тому удари є, але я думаю, що переважна кількість аграріїв їх витримують, особливо в тих регіонах, у яких війна чисто фізично не зачепила бізнес. Поки найбільша проблема аграріїв – це закриті порти. У той же час, частина аграріїв навіть виграють. Зараз ці мита всі, заборони, обмеження – зняті, і певні компанії значно виграють від цієї ситуації, бо вони можуть без обмежень експортувати зараз в Європу – найбільш платоспроможний регіон».

Станом на 27 червня 2022 року у портах України через війну заблоковано майже 4,5 мільйона тон зерна і близько 80 іноземних суден. 22 липня 2022 року Україна, Туреччина та ООН

14 Володимир Зеленський, 6й Президент України на Засіданні Бюро Асамблеї Африканського Союзу 20 червня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=7W991mxarpo>

підписали угоду про експорт зерна. Контроль за портами «Одеса», «Чорноморськ» і «Южний» залишається за українською стороною. Перебування у цих портах жодних інших суден, окрім тих, які мають забезпечувати експорт зерна та пов'язаних з ним харчових продуктів і добрив, не передбачається. В той же час, був підписаний дзеркальний документ – Туреччина, ООН та РФ.

«Україна не підписує жодних документів з Росією. Не буде жодного супроводу транспорту російськими кораблями та присутності представників РФ в портах України. У разі провокацій – негайна військова відповідь».

Михайло Подоляк, Радник керівника Офісу Президента¹⁵

7 серпня 2022 року до українського порту «Чорноморськ» зайшло перше судно з моменту повномасштабного російського вторгнення.

Гірничо-металургійний комплекс.

Чорні метали посідають друге місце за обсягами експортних надходжень України. У 2021 році ця сума перевищила 14 млрд. доларів. У 2021 році було експортовано 44,5 млн. тон залізної руди на суму у 6,9 млрд. доларів. Україна експортує руду до Китаю (42%), Чехії (майже 10%) та Польщі (8%). Залізна руда стала найбільшою статтею експорту України в березні 2022 року – 3,1 млн. тон на суму у 439 млн. доларів.¹⁶

Рисунок 8. Експортна виручка від продукції металургійно-гірничого сектору

¹⁵ Михайло Подоляк, Радник керівника Офісу Президента України, в соціальній мережі Twitter. Опубліковано 22 липня 2022 року о 13,56. [Електронне джерело] Режим доступу: https://mobile.twitter.com/Podolyak_M/status/1550434597460115456

¹⁶ За даними Державної митної служби на березень 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://customs.gov.ua/news>

Втрати металургійного сектору становлять 40% від довоєнних потужностей. Так, 23 лютого на території захопленого РФ Маріупольського порту було близько 200 тисяч тон металу та чавуну, вартість яких сягає 170 млн. доларів.

На початку війни підприємства галузі призупинили виробництво. Деякі підприємства зазнали значних пошкоджень у наслідок бойових дій. У тимчасовій окупації опинилися «Азовсталь» та ММК ім. Ілліча, дочірнє підприємство «Арселор Міттал Берислав» (добуває вапняк для металургійного виробництва). Оцінити масштаби руйнувань для галузі поки що неможливо.

Головне завдання для відновлення сектору – переналаштування логістичної складової: розблокування портів і збільшення пропускної спроможності західних прикордонних залізничних переходів. Також підприємства гірничо-металургійного комплексу потребують особливих умов та фінансової підтримки, що дозволить українським виробникам пройти шлях «зеленої» трансформації без втрати обсягів виробництва та зайнятості.

Певні успіхи досягнуті у питанні зняття торгових бар'єрів на продукцію українських металургів за кордоном. Зокрема, ЄС, США та Канада скасували торговельні обмеження для української сталі строком на один рік.

Варто згадати про СВМ (Carbon Border Adjustment Measure). Документ розробляється в ЄС і повинен бути запроваджений з 2023 року. У нинішніх умовах продукція з України повинна отримати виняток або спеціальний порядок застосування СВМ, інакше документ стане ще одним бар'єром між Україною та ЄС.

Нафтогазовидобувний сектор та енергетика.

Україна посідає друге місце в Європі після Норвегії за обсягами покладів природного газу. За даними на кінець 2020 року¹⁷ Україна має 1,1 трлн. виявлених кубометрів запасів газу (Норвегія має 1,4 трлн), а також близько 200 млн. тон нафти і газоконденсату. За даними геологів, надра України можуть містити близько 1,3 трлн. куб. м. газу за річної потреби 32 млрд. куб. м. Однак, цей газ нелегко підняти на поверхню. Близько 70% газу видобуває державна компанія «Укргазвидобування» (НАК «Нафтогаз України»).

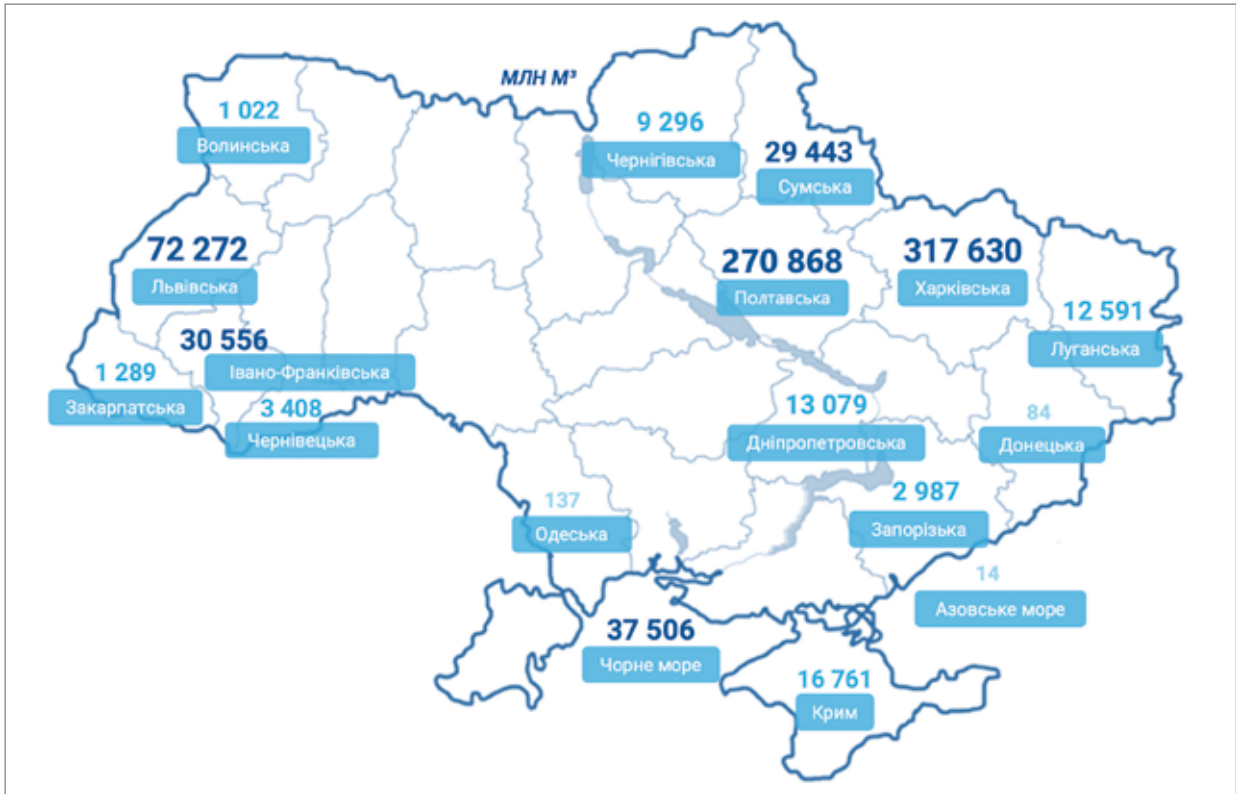

Віталій Безгін, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Актуальне питання – те, за що голосували сьогодні – підготовка до опалювального сезону. Він буде страшенно складним, всі це розуміють, зі зрозумілих причин. Особливо складним він буде на підконтрольних Україні територіях сходу, де знищена інфраструктура. Питання не тільки і не тільки у фінансовому ресурсі, у ресурсі того ж газового забезпечення, а питання в тому, що знищена інфраструктура, пошкоджені ТЕЦі, пошкоджені мережі, тому це буде архіскладний виклик».

¹⁷ За даними Центру прикладних досліджень на листопад 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://cpd.com.ua/uk/>

Рисунок 9. Розподіл запасів природного газу по адміністративних областях¹⁸

Зараз нафтогазовидобувні підприємства, особливо на сході країни, перебувають під постійними обстрілами – в районах, наближених до бойових дій, видобувники були змушені консервувати свердловини та зупиняти роботу на деяких ділянках. При тому там, де не ведуться активні бойові дії, компанії продовжують працювати – у відносно безпечних регіонах йде активна робота з відновлення промислової інфраструктури.

Через втручання російських військових у роботу ГТС на точках ГВС «Сохранівка» та КС «Новопсков», які знаходяться на тимчасово окупованих територіях, було зупинено транзит газу в Європу через ці станції.

Нафтова промисловість також значно постраждала за час війни, зокрема знищено Кременчуцький нафтопереробний завод.

Не дивлячись на проблеми в нафтогазовидобувній галузі, влада України робить максимум необхідних кроків для того, щоб провести опалювальний сезон:

- 31 березня 2022 року діє постанова Кабінету Міністрів України **«Про затвердження Положення про покладення спеціальних обов’язків на суб’єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу»**. Документ схвалено урядом у зв’язку із агресією РФ проти України для забезпечення надійного, безперебійного та безпечного постачання природного газу, надійності функціонування ринку природного газу України та енергетичних систем. Згідно з постановою, ТОВ Газопостачальна компанія «Нафтогаз

18 За даними Порталу даних видобувної галузі України на листопад 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://eiti.gov.ua/resursi-rozvidka-ta-vidobuvannya/gas/>

Трейдинг» постачає природний газ 12-ти ТЕС з дати укладання договору і до 30 квітня 2022 року включно за ціною 7 080 гривень з урахуванням ПДВ за тис. куб. метрів.

- З березня 2022 року Україна припинила експорт природного газу. На виконання рішення Кризового комітету, затвердженого наказом Міністерства енергетики України від 26.02.2022 № 87 «Про введення Кризової ситуації рівня надзвичайної ситуації», та в межах заходів, передбачених Національним планом дій в енергетиці у разі надзвичайної кризової ситуації, учасникам ринку природного газу заборонено здійснювати експорт природного газу з митної території України, у тому числі природного газу в газосховищах України у режимі «митний склад». Це рішення не впливає на транзит газу територією України.

В результаті, станом на жовтень 2022 року (безпосередньо перед початком опалювального сезону), Україна була готова до опалювального сезону на 90%:

«Незважаючи на всі виклики, спільно із місцевою владою та усіма іншими службами, ми робимо все, щоб забезпечити тепло, світло та воду в будинках українців. Наразі стан готовності житлових будинків і теплових мереж оцінюємо майже у 90%».

Денис Шмигаль, Прем'єр-міністр України¹⁹

Проте, деякі респонденти оцінюють підготовку до опалювального сезону як недостатню:

Сергій Фурса, економічний експерт,
інвестиційний банкір

«Стосовно енергетики, просто сама війна багато що руйнує, і проблема з газом буде. І вона є зараз, по-перше, через високі ціни на імпорт; по-друге, через те, що, скоріш за все, зимою не буде жодного транзиту по території України і зима буде важкою з точки зору енергетики, плюс невизначеність із Запорізькою атомною електростанцією. Бо, скоріш за все, взимку росіяни її зупинять. І це значно вплине на баланс всередині країни. Тобто, в енергетиці є багато питань, багато викликів, зима тут буде дуже важкою».

¹⁹ Денис Шмигаль, Прем'єр-міністр України, в ефірі «Факти» на телеканалі ICTV (You-tube). Опубліковано 7 липня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Ai1zqVhUYkc>

Олексій Кошель, генеральний директор Комітету виборців України, громадський діяч, політичний експерт, історик

«Є представники місцевої та районної влади, які відкрито заявляють, що у нас може бути катастрофа з опалювальним сезоном у місті Енергодар, називаються інші населені пункти, і ризики надзвичайно серйозні. І ми вже бачили приклади останніх місяців, коли внаслідок ворожих обстрілів окремі райони міст були позбавлені газопостачання, енергопостачання тощо. Уряд має пропонувати пакети законопроектів, парламент має невідкладно їх розглядати. І потрібно готуватись у «ручному» режимі до опалювального сезону. Потрібно вже зараз говорити про пункти обігріву на місці громадських закладів, освітніх закладів, де можна розмістити багатьох громадян. Треба максимально спростувати перехід опалення на електрокотли для громадян, мінімізувати дозвільні процедури до одного чи кількох пунктів. Максимально спростити. Потрібно створити систему заохочень для громадян, скажімо, через зміни у тарифній політиці. Для того, щоб у них були стимули переходити на електроопалення, на альтернативні джерела тощо. Більш того, потрібно проводити просвітницькі кампанії і розповідати людям, як зробити домашній обігрівач, так звану буржуйку, із використаного газового балону в домашніх умовах. Влада завжди повинна готуватися до найгірших сценаріїв, а зараз цей сценарій не готується».

Станом на 1 вересня 2022 року прямі збитки, завдані українській енергетиці, складають 3,6 мільярди доларів.²⁰

ДОВІДКА:

КАЛЕНДАР ПОДІЙ І ВТРАТ УКРАЇНИ В ЕНЕРГЕТИЧНОМУ СЕКТОРІ

24 лютого 2022 року російські війська захопили Чорнобильську АЕС.

4 березня російський агресор здійснив обстріли з важкої техніки і захопив Запорізьку АЕС (найбільшу в Європі). Через сильний артилерійський вогонь здійнялася пожежа та було пошкоджено будівлю станції. Станом на ранок 4 березня окупанти допустили працівників станції на свої робочі місця, і робітники продовжили контролювати роботу станції. Однак, територія станції наразі є захопленою і контролюваною російськими загарбниками.

9 березня у результаті ворожих дій російських окупантів була повністю знеструмлена Чорнобильська АЕС. Бойові дії унеможливлювали ремонтні роботи та відновлення енергоживлення.

13 березня електропостачання на ЧАЕС відновлено.

2 квітня на ЧАЕС підняли прапор України. У церемонії підняття прапора взяв участь оперативний персонал станції, який попри важкі умови окупації забезпечував ядерну та радіаційну безпеку об'єктів Чорнобильської АЕС.

10 квітня Герман Галущенко у коментарі Euronews розповів про місця, де російські окупанти копали окопи у Рудому лісі в Чорнобильській зоні: «Ми дійсно бачили, що в певних місцях, де вони копали окопи, рівень радіації дуже високий. Він у 10, 20, 30 і навіть 50 разів перевищує норму».

²⁰ За даними звіту про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України. Опубліковано 1 вересня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: chrome-extension://efaidnbmnnnnbpccajpcgclefindmkaj/https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/Sep22_FINAL_Sep1_Damages-Report.pdf

26 квітня у Варшаві відбулось підписання угоди про надання «Укренерго» статусу члена-спостерігача ENTSO-E, європейської мережі операторів системи передачі електроенергії. Статус члена-спостерігача дозволить «Укренерго» приєднатись до міжнародного об'єднання європейських операторів системи передачі.

3 травня внаслідок ракетного удару по Львову пошкоджено три електропідстанції. В частині міста немає електроенергії.

1 червня «На Запорізькій АЕС дислокується півтисячі окупантів і зберігається багато вибухівки. Ворожі війська перебувають безпосередньо на самому об'єкті. Весь персонал працює під великим тиском загарбників, але, завдяки йому, енергоблоки продовжують видавати в енергосистему України електрику», – керівник «Енергоатому» Петро Котін.

23 червня окупанти демонтували та вкрали найбільшу в Україні сонячну електростанцію СЕС Токмак Solar Energy. Сонячні панелі поблизу міста Токмак Запорізької області розбирали, упаковували та вивозили упродовж тривалого часу, повідомили ЗМІ місцеві жителі. Площа електростанції сягає 96 гектарів, її потужність – 50 МВт.

26 червня – окупанти на Запорізькій АЕС готують провокацію, як запевняє українська держкомпанія «Енергоатом». Вона стверджує, що росіяни взяли в полон кількох працівників і вимагають, щоб ті обмовили себе – мовляв, вони в березні скинули в басейни, що охолоджують, якусь зброю.

30 червня вночі розпочався експорт української електроенергії в Європу, у напрямку Румунії, усього через три місяці після отримання «енергетичного безвізу». Потенціал експорту української електроенергії в Європу складає до 2,5 ГВт. За таким сценарієм держава зможе отримувати більше 70 млрд. грн. на рік.

5 липня – контроль РФ над Запорізькою АЕС в Енергодарі стає дедалі серйознішою загрозою безпеці: про це, як пише Deutsche Welle, на лекції в Австралійському національному університеті в Канберрі заявив гендиректор Міжнародного агентства з ядерної енергії (МАГАТЕ) Рафаель Гроссі.

15 липня росіяни встановлюють ракетні комплекси на території Запорізької АЕС, саме з них російські військові обстрілюють місто Нікополь.

5 серпня було зафіксовано три «прильоти» біля промислового майданчика Запорізької АЕС. Ворог влучив у високовольтну лінію зв'язку, але ЗАЕС продовжувала працювати і видавати потужність в енергосистему України через працюючі лінії.

9 серпня Росія почала підключення Запорізької АЕС до окупованого Криму.

26 серпня Запорізька АЕС, незважаючи на численні провокації окупантів, продовжує працювати в енергосистемі України і забезпечувати потреби країни в електроенергії.

Ще до війни Верховна Рада України ухвалила у другому читанні Закон **«Про внесення змін до деяких законів України щодо розвитку установок зберігання енергії»** (15 лютого 2022 року). Проте, закон було підписано Президентом і введено в дію вже під час повномасштабного вторгнення. Законом передбачається:

- регламентування нового виду діяльності на ринку електричної енергії – діяльності із зберігання електричної енергії;
- ліцензування діяльності із зберігання енергії.

Під діяльністю із зберігання енергії мається на увазі діяльність з відбору електричної енергії з метою відкладення її кінцевого використання на момент пізніший, ніж коли вона була вироблена, її перетворення в інший вид енергії, в якому вона може зберігатися, зберігання та подальше перетворення такої енергії в електричну енергію з метою її подачі у систему передачі, систему розподілу, мережу електростанції або мережу споживача. В цілому, цей закон є спрямований на стимулювання учасників ринку електричної енергії, заохочуючи їх запроваджувати та розвивати технології зберігання енергії, що особливо актуально, враховуючи зростання потужностей «зеленої» енергетики.

22 травня 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про ратифікацію Договору гарантії (Проект Україна – Підвищення стійкості енергосистеми для європейської інтеграції енергомережі, встановлення гібридних систем з виробництва електроенергії в ПрАТ «Укргідроенерго») між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку та Договором гарантії, що діє в якості виконавця від імені Фонду чистих технологій (реєстр. №0150). Закон дозволить залучити необхідні кошти від Міжнародного банку реконструкції та розвитку для реалізації проєктів в сфері енергетики, що сприятиме підвищенню енергетичної безпеки України шляхом створення додаткових швидкодійних резервів, які за своїми параметрами швидкодії і маневреності не мають аналогів в об'єднаній енергетичній системі України. Проєктом передбачено встановлення системи накопичення енергії потужністю 212 МВт та сонячної електростанції потужністю 63,9 МВт.

9 липня 2022 року Верховна Рада України ухвалила Закон України **«Про внесення змін до деяких законів України щодо створення умов для запровадження комплексної термомодернізації будівель»**, реєстр. №6485. Закон спрямований на:

- скорочення кількості процедур та часу їх здійснення для впровадження енергоефективних заходів та термомодернізації будівель;
- створення можливості здійснення часткової енерго та термомодернізації;
- запровадження комплексного підходу з формування політики у сфері енергоефективності будівель за рахунок стратегії термомодернізації будівель в Україні, та створення національної бази даних енергетичних та експлуатаційних характеристик будівель;
- впровадження системи енергетичного менеджменту в будівлях державного сектору;
- усунення прогалин у положеннях Закону України «Про енергетичну ефективність будівель» у зв'язку зі зміною повноважень центральних органів виконавчої влади в цій сфері тощо.

Україна у березні 2022 року подала заявку на приєднання до європейської енергосистеми ENTSO-E, і на початку червня 2022 року отримала право експортувати свою енергію до Європи. 30 червня 2022 року Україна почала експорт електроенергії до Румунії, що є початком комерційного обміну електроенергією між Україною і ЄС. НЕК «Укренерго» отримало від продажу міждержавного перетину для експорту електроенергії до Румунії та Словаччини за період з 30 червня по 21 серпня близько 1,92 мільярдів гривень.

За перші 27 днів експорту електроенергії до Євросоюзу НЕК «Укренерго» продала на аукціонах доступ до міждержавних електромереж на транскордонних перетинах із Румунією та Словаччиною на суму у 500 млн. гривень.

«Чим більше Україна зможе постачати електроенергії в Європу, тим менше європейці будуть споживати російські газ та вугілля. Тобто ми доповнюємо один одного у досягненні наших цілей».

Герман Галущенко, міністр енергетики України²¹

Хімічна промисловість.

Частка хімічної промисловості у ВВП України в 2022 році становить близько 3%. У структурі промислового виробництва ця галузь, залежно від року, мала 9-10%. Обсяг внутрішнього товарного ринку хімічної продукції в Україні у 2020 році становив 10,6 млрд. доларів, з них імпорт – 74%, власне виробництво – 26%.²²

Рисунок 10. Доля хімічної продукції у експортній виручці (дані за 2021 рік)

Більшість хімічних підприємств призупинили виробництво в зоні активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях. Російськими ракетами було знищено великі гуртові склади хімічних товарів.

За підрахунками Союзу хіміків України, зробленими 15 травня 2022 року, втрати галузі від падіння виробництва та продажів становлять 5-6 млрд. доларів, втрати прибутку – майже 600 млн. доларів, вартість знищених потужностей – 2 млрд. доларів.

21 Герман Галущенко, Міністр енергетики України. Прес-реліз опубліковано 13 квітня 2022 року о 15.04. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/chim-bilshe-ukrayina-postachatime-elektroenergiyi-v-yevropu-tim-menshe-yevropejci-budut-spozvivati-rosijski-gaz-i-vugillya-german-galushchenko>

22 За даними Державної митної служби на березень 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://customs.gov.ua/news>

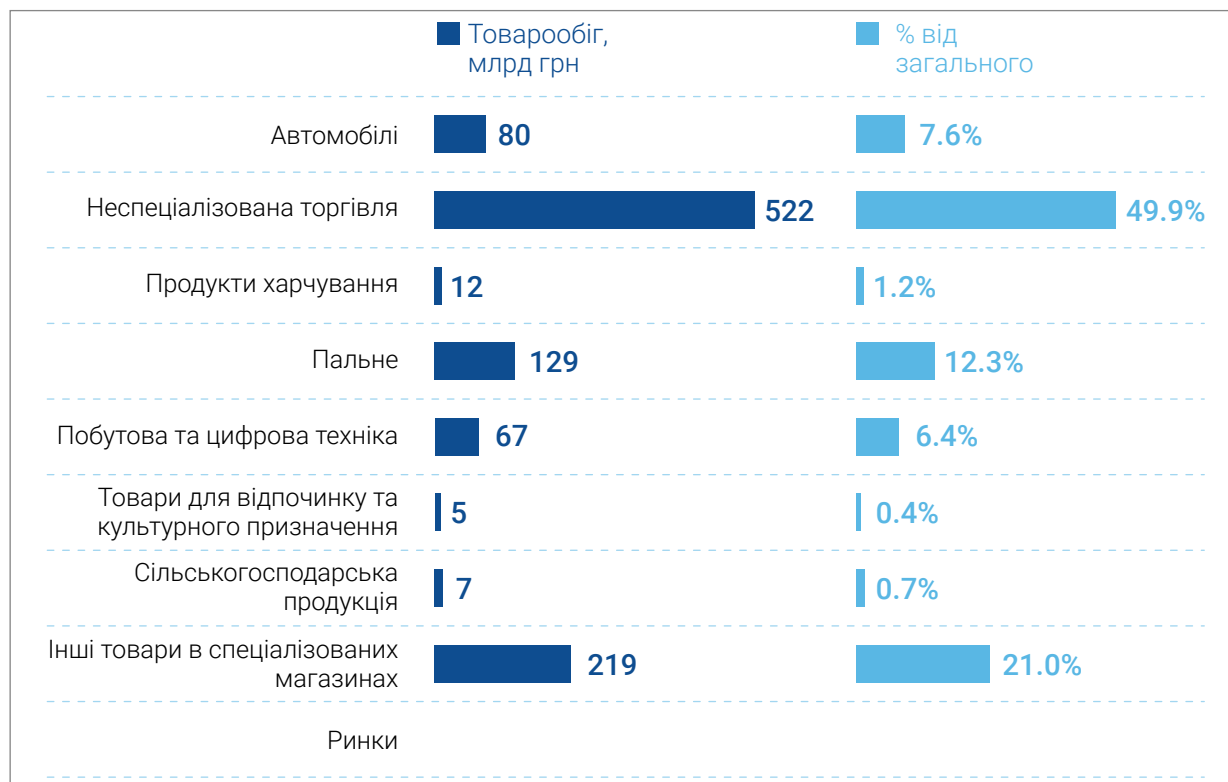
Роздрібна торгівля.

Донедавна, українська роздрібна торгівля забезпечувала вагому частку економіки. Галузь генерує близько 8% ВВП країни, а за 2021 рік оборот сектору сягнув 430 млрд. гривень.²³

За даними Асоціації ритейлерів, у квітні 2022 року не працювали 23% торгових об'єктів; у березні ця цифра перевищувала 30%. 20 травня 2022 року працювали 12,5 з 15,3 млн. торгових об'єктів, закритими були 18%.

Найважче відновлюються сфери торгівлі, які продають одяг та розваги. Частка закритих об'єктів ще й досі велика – 41%.

Рисунок 11. Сектори ритейлу за товарообігом (дані за 2021 рік)

Джерело даних: Сайт Державної служби зайнятості, серпень 2022 року.
Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/vidkryti-dani>

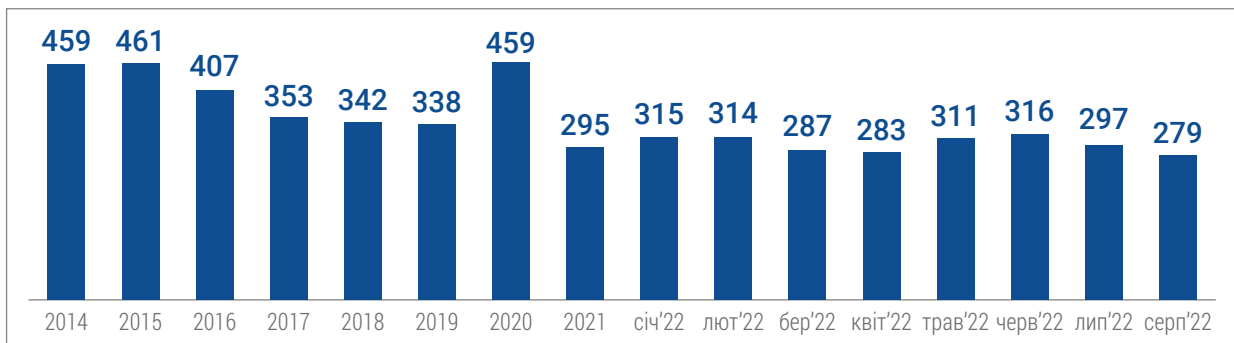
Внаслідок обстрілів постраждали щонайменше 2 910 торгових точок, сумарні збитки склали 1,4 млрд. доларів. Втрати складів оцінюються 2 млрд. гривень, втрати товарів на складах оцінюються в 3 млрд. гривень.

23 За даними Центру прикладних досліджень на листопад 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://cpd.com.ua/uk/>

2.3. Зайнятість та ринок праці.

Наразі рівень безробіття в Україні доволі високий та сягає позначки у 35%, незважаючи на зусилля компаній та уряду. У Міжнародній організації праці підраховали, що через війну в Україні було втрачено майже 5 млн. робочих місць. Водночас, за даними Державної служби зайнятості, нині офіційно зареєстровано менше безробітних, ніж рік тому.²⁴

Рисунок 12. Рівень безробіття в Україні (2014-2022).

21 квітня Верховна Рада ухвалила закон для урегулювання деяких питань функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття в період воєнного стану:

- Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо деяких питань функціонування сфер зайнятості та загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття в період воєнного стану» (реєстр. №7275) вносить зміни до законів України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про зайнятість населення» та «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». На час дії воєнного стану та протягом 180 календарних днів після його припинення або скасування закон уповноважує Кабінет Міністрів України:
 - визначати перелік видів забезпечення, соціальних послуг, компенсацій та допомог, передбачених законами України «Про зайнятість населення» та «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», а також особливості їх надання;
 - визначати особливості реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу, а також особливості призначення, відкладення, скорочення, припинення та поновлення виплат допомоги по безробіттю, відмінних від встановленого порядку;
 - затверджувати бюджет Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та приймати інші рішення, передбачені зазначеними вище законами, без погодження (схвалення) правлінням Фонду.

18 липня Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим

²⁴ За даними Державної служби зайнятості станом на серпень 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/vidkryti-dani>

часом» (законопроект за реєстр. № 5161). Закон дає визначення поняттю «трудовий договір з нефіксованим робочим часом», закріплює окремі положення такого договору та передбачає право особи, яка відпрацювала відповідно до положень такого договору більше 12 місяців, претендувати на укладання строкового або безстрокового трудового договору на умовах загально встановленого роботодавцем графіку роботи з відповідною оплатою праці тощо. Відповідно до положень прийнятого Закону, трудовий договір з нефіксованим робочим часом – це особливий вид трудового договору, умовами якого не встановлено конкретний час виконання роботи, обов’язок працівника виконувати яку виникає виключно у разі надання роботодавцем передбаченої цим трудовим договором роботи, без гарантування того, що така робота буде надаватися постійно, але з дотриманням умов оплати праці (передбачених законом). Трудовий договір із нефіксованим робочим часом за своєю юридичною природою є аналогом іноземного «zero hours contract», який на сьогодні широко застосовується у Великобританії, Бельгії, Нідерландах, Угорщині тощо.

29 липня Верховна Рада ухвалила за основу законопроект №6067 про сприяння працевлаштуванню довгострокових безробітних. Законопроект дозволяє запровадити компенсації роботодавцям частини витрат на оплату праці або єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування за працевлаштування деяких категорій зареєстрованих безробітних, зокрема молоді. Закон має на меті сприяти працевлаштуванню довгострокових безробітних шляхом надання компенсації витрат роботодавцям у сумі єдиного внеску на загальнообов’язкове державне соціальне страхування. Крім цього, документ передбачає надання фінансової допомоги для започаткування підприємницької діяльності. Також пропонується змінити підходи до умов, тривалості та розмірів виплати допомоги з безробіття, зокрема посилити страхові принципи (чим більший страховий стаж – тим більше розмір допомоги з безробіття) та послабити до безробітних санкції за звільнення з останнього місця роботи за власним бажанням без поважних причин.

2.4. Демографія.

У 2001 було проведено всеукраїнський перепис населення незалежної України. Наступний, згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України, було призначено на 2023 рік. Але 2010 року і 2019 року відбулися пробні заходи в окремих адміністративно-територіальних одиницях. В інші роки здійснювалася оцінка чисельності населення, а також демографічні прогнози.

Відповідно до даних Державної служби статистики України, з 1993 в Україні спостерігається скорочення загальної кількості населення. Ця тенденція пов’язана зі зменшенням народжуваності та міграцією.

1991 року в Україні мешкало 51,9 млн. осіб.²⁵ Чисельність населення у 2014 становила 45,4 млн. осіб, густота (щільність) населення – близько 75,3 особи на км². Відтоді Державна служба статистики України подає дані без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя. Окрема інформація представлена також без урахування демографії тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

2020 року кількість населення України становила 41,9 млн. осіб. Міське населення складало 29,1 млн. осіб, сільське населення – 12,7 млн. осіб. Спостерігається стійка динаміка скорочення населення в міських і сільських населених пунктах, але водночас зростає питома вага міського населення.

25 За даними Державної Служби статистики. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

Населення розміщено нерівномірно, що зумовлено, зокрема, економічними і природними чинниками. Найвищі показники густоти населення характерні для східних і західних областей та м. Києва.

Вторгнення РФ в Україну посилює демографічну кризу. З'явилися три основні категорії переміщеного населення: внутрішньо переміщені особи (ВПО) у межах України, вимушено переміщені особи за кордоном – біженці та особи зі статусом тимчасового захисту, а також українці, примусово депортовані з окупованих територій до РФ.²⁶

Рисунок 13. Вимушено переміщені особи, що проживали на території України та покинули місця постійного проживання внаслідок вторгнення РФ у 2022 році

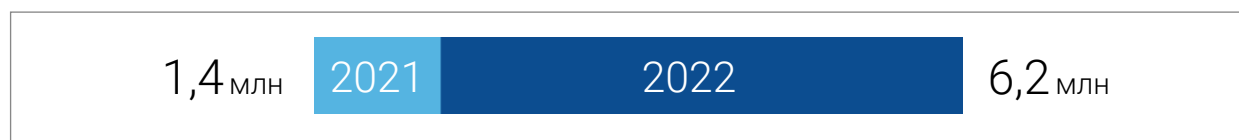

Внутрішньо переміщені особи.

Внутрішньо переміщені особи – громадяни/-ки України, іноземці або особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах та мають право на постійне проживання в Україні, та які були змушені залишити місце постійного проживання у результаті збройного конфлікту.

У 2014 році Україна вперше зіткнулася з питанням захисту своїх громадян, які постраждали внаслідок подій в Криму, Севастополі та окремих районах Донецької та Луганської областей. Це було найбільше внутрішнє переміщення у Європі з часів Другої світової війни. Станом на 6 липня 2021 року, за даними Єдиної інформаційної бази даних про ВПО, було взято на облік 1 473 650 переселенців з тимчасово окупованих територій Криму, м. Севастополя, Донецької та Луганської областей. Але через те, що реєструвалися далеко не всі ті, хто змінив своє місце проживання, а деякі одразу після фактичного переміщення змінили своє офіційне місце реєстрації, реальна кількість переселенців була набагато більшою. В 2022 році кількість ВПО збільшилася до 6,2 млн. осіб.²⁷

Рисунок 14. Кількість внутрішньо переміщених осіб

²⁶ За даними Державної міграційної служби України. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://dmsu.gov.ua/>

²⁷ За даними Державної міграційної служби України станом на 26 вересня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://dmsu.gov.ua/>

З 2014 року було прийнято велику кількість спеціальних законів та інших нормативно-правових актів, що стосуються захисту ВПО. На жаль, вони не вирішили всіх проблем ВПО. Запроваджені державою житлові програми для переселенців «Доступне житло», «Кредит для ВПО та АТО (ООС)» перестали фінансуватися державою після 2019 року. Проєкт розвитку Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України та Державної спеціалізованої фінансової установи «Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву», що фінансується спільно з Федеративною Республікою Німеччина через KfW наразі також виявився недосить ефективним.

Цитата анонімна

«Кількість внутрішньо переміщених осіб зростає. Гостро стоїть питання житла, роботи та доступу до соціальних послуг. Але держава в умовах війни потребує сильного партнерства як із міжнародними структурами, так і з бізнесом всередині країни. Ми повинні розробити законодавство, яке сприятиме такій співпраці та довгостроковим проєктам для внутрішньо переміщених осіб, яких уже майже 8 млн. громадян. Потрібно створювати й відновлювати інфраструктуру вже зараз, під час війни – ту, що не використовувалася. Це будинки в маленьких містечках, де вже живуть переселенці, але де немає належних умов для проживання. Тут переселенці знайшли прихисток, в таких тилкових областях, як Вінницька, де населення деяких громад збільшилося чи не вдвічі. Люди заселилися в хати, будівлі, які потребують відновлення, елементарно побутової техніки, облаштування вбиральні, кухні. Або люди заселилися в санаторії та гуртожитки, де недостатньо ліжок, і вони змушені спати на партах. Це невеликі кошти для держави, це не капітальні видатки, але це те, що потрібно робити якнайшвидше вже зараз».

За час від 24 лютого 2022 року було введено в дію ряд нових програм по допомозі ВПО²⁸:

Допомога на проживання відповідно до Порядку надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам	Допомога надається щомісячно за місцем звернення на період дії воєнного стану та одного місяця після його припинення чи скасування на кожну ВПО, відомості про яку включено до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб. Розмір допомоги складає: для осіб з інвалідністю та дітей – 3 000 грн; для інших осіб – 2 000 грн. За березень та квітень 2022 року зазначена допомога надавалася всім ВПО. Але, починаючи з травня 2022 року, така допомога надається тільки тим ВПО, які перемістилися з території територіальних громад, що розташовані в районі проведення бойових дій або які перебувають у тимчасовій окупації, оточенні, а також ВПО, у яких житло зруйноване або непридатне для проживання внаслідок пошкодження у ході війни.
Допомога від Агентства ООН у справах біженців	Сума допомоги становить 2 220 грн. на кожну особу та надається протягом трьох місяців без подання окремого звернення переміщеною особою на підставі відомостей, що містяться в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб. Наразі таку допомогу можна отримати у Вінницькій, Дніпропетровській, Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Хмельницькій областях.

²⁸ За даними Кабінету Міністрів України. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/sotsialnyi-zakhyst-2022-u-tsyfrakh-i-faktakh-pidtrymka-vpo>

Допомога для ВПО від Світової продовольчої програми ООН	Допомога надається ВПО незалежно від отримання такою особою інших видів допомоги, зокрема виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам. Розмір допомоги складає 2200 грн. на кожну особу. Виплата здійснюється щомісяця протягом трьох місяців додатково без подання окремого звернення переміщеною особою на підставі відомостей, що містяться в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб.
Компенсація за тимчасове розміщення ВПО	Урядом запроваджено гарантовану державну підтримку особам, які безкоштовно прихистили в себе ВПО. Розмір компенсації складає 14,77 грн на день за кожну особу та надається для компенсації витрат на комунальні послуги. Виплата компенсації здійснюється незалежно від того, отримують чи не отримують ВПО щомісячну адресну допомогу для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг.
Компенсація роботодавцям витрат на зарплату ВПО	З метою забезпечення працевлаштування ВПО, Постановою Кабінету Міністрів України запроваджено програму компенсації роботодавцям витрат на зарплату працевлаштованих ВПО, зокрема тих працівників, які отримали статус внутрішньо переміщеної особи після працевлаштування. Компенсація надається роботодавцю у розмірі 6,5 тис грн за кожного такого працівника протягом двох місяців з дня працевлаштування. Для участі в програмі підприємству потрібно укласти трудовий контракт з громадянином, який є ВПО, і зареєструвати дані про працевлаштовану особу через портал «Дія» або надати заяву до Державного центру зайнятості. Такий порядок діятиме під час воєнного стану та ще 30 календарних днів після його завершення.

Тетяна Плачкова, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «ОПЗЖ»

«Парламентом з початку війни були внесені зміни до державного бюджету, необхідні для належного фінансування ініціатив Уряду по підтримці ВПО, боротьбі з безробіттям, збереженням тарифів на послуги ЖКГ, зростання яких в умовах істотного зменшення доходів населення могли б призвести до нищівних наслідків. Ми надали можливість Уряду запроваджувати додаткові види державної підтримки внутрішньо переміщених осіб, безробітних та роботодавців. Прийнятою Верховною Радою закони збільшували фінансування як за окремими бюджетними програмами, так і після зняття 1% обмеження обсягу коштів резервного фонду державного бюджету, збільшували видатки на поповнення резервного фонду, який наразі активно використовується для фінансування багатьох урядових ініціатив, зокрема для надання роботодавцям компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування ВПО, а також для інших соціальних послуг, що надаються особам із числа ВПО. У соціальній сфері, в першу чергу в напрямках боротьби з безробіттям та підтримки ВПО, відповідальність – на урядовцях. Саме вони мають оперативно ухвалювати рішення та забезпечувати їх реалізацію на місцях, органами місцевого самоврядування, які більш наближені до громадян та місцевих проблем. Ми пам'ятаємо складнощі з технічними негараздами під час реєстрації ВПО, від якої залежала їхня можливість отримати належні виплати. Вочевидь, парламент може дати законодавчу рамку, надати фінансування, а от як швидко та якісно кінцевий споживач зможе отримати послугу від держави – це залежить уже від уряду. Крім того, наразі триває робота над підготовкою для прийняття законопроекту щодо реформування служби зайнятості, соціального страхування на випадок безробіття, сприяння продуктивній зайнятості населення, в тому числі молоді, та впровадження нових активних програм на ринку праці. Дискусійним є питання об'єднання адміністративних структур Пенсійного фонду та Фонду соціального страхування та пов'язані з цією реформою зміни».

Що стосується законодавчої та виконавчої гілок влади, було прийнято ряд постанов та законів, які покликані вирішити певні нагальні потреби ВПО:

- Було прийнято Закон України 2417-ІХ, завдяки якому (за словами авторів) всі внутрішньо переміщені особи, незалежно від регіону, з якого вони перемістились, зможуть реалізовувати в повному обсязі права, передбачені Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».
- Верховна Рада схвалила закон № 7310. Він спрощує і прискорює видачу внутрішньо переміщеним особам свідоцтв про народження і смерть.
- КМУ прийняв постанову №590, яка прискорює постановку ВПО на облік і отримання ними належних соціальних виплат.
- Була впроваджена Єдина інформаційна система соціальної сфери (ЄІССС). Це значно прискорює отримання допомоги ВПО та розв'язання проблемних питань переселенців.
- У квітні обласним державним адміністраціям було виділено 2,7 млн. грн. для покриття витрат за березень власників жилих приміщень приватного житлового фонду, які безоплатно розміщували ВПО.
- Уряд розробив програму виплат за найм ВПО на роботу. Станом на 17 жовтня Урядом було виплачено більш ніж 150 мільйонів гривень. 13 тисяч працівників, які знаходяться в статусі ВПО, вже отримали роботу.

Цитата анонімна

«Важливо, що нам вдалось переконати уряд внести зміни до Постанови №590, щоб розблокувати бюджетне фінансування програм у громадах, що стосуються ВПО. Тепер на місцях можна за кошти бюджетів робити капітальні ремонти приміщень для облаштування місць концентрації ВПО, бо потрібно готуватися до опалювального сезону і забезпечити проживання переселенців в комфортних умовах. Зараз в Україні очікується чергова хвиля переселенців, тому потрібно думати про те, де та в яких умовах люди, які втратили через війну все, будуть зимувати».

Біженці та особи, які користуються тимчасовим захистом за кордоном.

Після початку повномасштабного вторгнення РФ 24 лютого 2022 року чимало українців були змушені покинути свої домівки у пошуках безпеки, захисту та допомоги. У перші 5 тижнів вторгнення понад 4 млн. громадян України виїхали за кордон, до сусідніх країн.

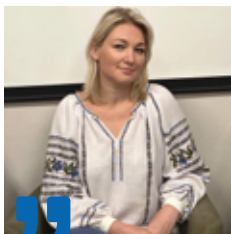
Станом на 11 жовтня 2022 року кількість українців, що виїхали за кордон, становить 7,7 млн. осіб.²⁹ При цьому половина з них планують повернутися додому після закінчення бойових дій (48,6%), 18% – вже найближчим часом повернуться в Україну. Проте, кожна п'ята українка (17,9%) не планує повертатися і хоче залишитися в країні поточного перебування або переїхати до іншої.³⁰

29 За даними Refugees Operational Data Portal, станом на 11 жовтня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://data.unhcr.org/en/situations>

30 За даними дослідження ситуації жінок, які залишили Україну після 24 лютого 2022 року та перебувають у країнах Європи. Опубліковано 28 жовтня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: chrome-extension://efaidnbmnnnnibpcjpcglclefindmkaj/http://ukraine.fes.de/n/cms/fileadmin/upload2/refugees_UA_28-10-22.pdf

Близько 80% з тих, хто виїхав у європейські країни після 24 лютого 2022 року – це жінки у віці від 25 до 54 років, які мають неповнолітніх дітей.³¹

Саме тому, на думку експертів дослідження, існує ризик великої демографічної кризи, адже значна частина біженців не повернеться в Україну навіть після війни.

Марія Іонова, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Європейська Солідарність»

«Безпека – це найважливіше. Потрібна зброя, тренінги тощо. Необхідно працювати над економікою. І тоді наші люди почнуть повертатися. Часу не так багато, бо втратимо людей – вони вже не повернуться».

Віталій Портников, український публіцист, письменник і журналіст

«Я думаю, що після закінчення війни демографічна криза тільки посилиться. Адже буде знято обмеження на виїзд чоловіків, і велика кількість чоловіків просто поїдуть до своїх сімей. Тому єдиним шансом до подолання цієї демографічної кризи у майбутньому є економічна розбудова України. Інакше це буде депопулізована та деіндустріалізована країна».

Вікторія Кінзбурська, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Більше 7,5 мільйонів українців стали біженцями, лівова частка з них – у країнах ЄС. Тут треба розуміти, що ЄС прийняли всіх, кому потрібен був додатковий захист чи прихисток. Є повноцінні програми розселення та виплат. Оперативна реакція приймаючих країн однозначно заслуговує на повагу. Але ми чекаємо всіх українців вдома після перемоги і це вже близько!»

Артур Герасимов, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, співголова парламентської фракції партії «Європейська Солідарність», заступник голови постійної делегації ВРУ в Парламентській Асамблеї ОБСЄ

«Маємо більше, у всіх сенсах, захищати населення. В нас серйозна демографічна криза. І при чому, вона швидко не вирішиться, бо 65% за дослідженнями, не збираються швидко повертатися. Частина може взагалі не повернутися. Це означає, що, мабуть, треба звільнити від мобілізації певні конкретні спеціальності. От ми зараз вже прийняли закон по звільненню від мобілізації вчителів, навіть чоловіків. І те саме, я вважаю, треба робити по лікарям. Але тут треба знайти золоту середину. Тому що лікарі дуже потрібні в армії, але з іншого боку – їх же стає все менше, менше і менше. А жінки лікарі взагалі виїжджають. І що далі? І таких моментів дуже багато».

31 За даними дослідження ситуації жінок, які залишили Україну після 24 лютого 2022 року та перебувають у країнах Європи. Опубліковано 28 жовтня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: chrome-extension://efaidnbmnnnibpccjpcglclefindmkaj/http://ukraine.fes.de/n/cms/fileadmin/upload2/refugees_UA_28-10-22.pdf

Роман Гришук, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Повернення наших громадян – це величезна задача та проблема. Чи вона вирішується законодавчо як цілий комплекс проблем? Ми розуміємо, що з одного боку це правильно, що багато людей виїхали від ракет, окупації, від війни в принципі. Це добре, що є люди, які у безпеці. Але з іншого боку, якщо розглядати ситуацію не у форматі окремої людини, а у форматі держави, то це величезна втрата всього. Коли сім'ї за кордоном, навіть ті кошти, які зароблені тут, в Україні, направляються туди. І сім'ї витрачають українську зарплату за кордоном. Тобто, ми ще більше втрачаємо...»

Для того, щоб стимулювати повернення вимушено переміщених осіб назад на батьківщину, експертами та політиками розглядаються різні стратегії. Так, 7 червня Офіс Президента з посиланням на статтю радника Президента України з економічних питань Олега Устенка та професора Массачусетського інституту технологій, экс-головного економіста Міжнародного валютного фонду Саймона Джонсона для американської газети The Los Angeles Times запропонували варіант надання фінансової допомоги українським біженцям від країн-союзників й після їхнього повернення в Україну. У статті описується складна економічна ситуація в Україні³² [далі у тексті кілька разів цитується те саме джерело]:

«Загалом, з огляду на поточну ситуацію, економіка України, ймовірно, впаде щонайменше на 40% цього року у порівнянні з 2021, і поки біженці не повернуться додому, стабільного відновлення буде важко досягти». У статті зазначається, що вже сьогодні в Україну щодня повертаються близько 30 000 осіб, які можуть продуктивно включитися у відбудову країни та відновлення економіки. Проте, уряду важко підтримувати їхню заробітну плату, оскільки державний бюджет уже має щомісячний дефіцит близько 5 млрд. євро через витрати, пов'язані з війною. «Ось чому було б слушно частину фінансової допомоги для біженців зробити доступною для них після повернення в Україну», – зауважують автори.

«Один із підходів – дозволити біженцям отримувати грошові виплати від ЄС в Україні протягом обмеженого періоду, наприклад, шести місяців. Інший спосіб – виділити додаткові ресурси українському уряду для наймання людей на роботу з відбудови країни», – йдеться у статті.

На думку експертів, для українського уряду було б легше та ефективніше використати кошти, отримані від Євросоюзу, для створення тимчасової програми базового доходу для всіх українців на батьківщині.

Втім, уже зараз створюються програми підтримки українських біженців, що повертаються додому. Наприклад, програма Vidnova Fellowship Ukraine³³. Завдяки цій програмі в українців була можливість отримувати стипендію у розмірі 18 000 грн. щомісяця з 1 жовтня 2022 по 1 січня 2023 року. Перевагу надавали митцям, менеджерам, активістам, людям, які задіяні у сфері культури, неформальної освіти, екології, медіа та інших сферах. Таким чином, за кілька тижнів було подано 3 602 заявки на програму, з яких обрали 20 найбільш релевантних претендентів, котрі й отримують стипендію. На жаль, в масштабах демографічної катастрофи, яка спіткала Україну, це вкрай незначна частка, але подібні програми служать чудовим прикладом того, як дану демографічну кризу можна і треба вирішувати.

32 Прес-реліз Офісу Президента України від 7 червня 2022 року. [Електронне джерело]

Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/news/nadannya-finansovoyi-dopomogi-ukrayinskim-bizhencyam-vid-kra-75677>

33 [Електронне джерело] Режим доступу: <https://vidnova.org/uk/stypendiat-ky/>

Поступово вимушено переміщені особи починають повертатися до місць постійного проживання. Станом на 26 вересня (за даними Міжнародної організації з міграції) більше 6 мільйонів українців, що змінили своє місце проживання через війну, вже повернулися додому. При цьому, 21% з них (близько 1,3 мільйони) повернулися з-за кордону.³⁴

Українці, депортовані з окупованих територій до РФ.

Згідно з даними уряду України, станом на 26 травня 2022 року з тимчасово окупованих територій України до Росії було депортовано 1,4 млн. громадян України, з яких 230 тис. дітей.³⁵ Люди, яких примусово вивозять у Росію, деякий час перебувають у «фільтраційних таборах». Це переважно адміністративні будівлі (школи або будинки культури) без належних умов навіть для короткострокового проживання. За свідченнями родичів депортованих людей, які пройшли процедуру «фільтрації», у таборах людей жорстоко допитують, перевіряють телефони, роздягають і перевіряють татування, під час допиту запитують про зв'язки з військовими й «Азовом»³⁶, а також про те, кого вони вважають винними у війні.

Після «фільтрації» частину людей вивозять у віддалені регіони РФ. Тих, хто видалися «неблагонадійними», залишають у таборах у нелюдських умовах або вивозять у невідомому напрямку, частину полонених змушують працювати. Водночас, після проходження фільтраційних таборів деяким людям вдається виїхати за межі Росії.

Для громадян України, депортованих у РФ, спростять і пришвидшать процедуру повернення додому. Для цього Міністерство інтеграції спільно з Кабміном, Державною міграційною службою та МВС запровадили експериментальний проєкт, що триватиме протягом року. Наразі відомо про 125 випадків повернення депортованих дітей. Вони відбулися у результаті домовленостей ad hoc – тобто, по кожному окремому випадку, а також за активної участі батьків.

8 серпня Міністерство оборони РФ заявило, що з кінця лютого понад 3,2 млн. осіб, у тому числі понад 507 тисяч дітей, було вивезено до РФ з різних районів України³⁷. У пропагандистських ЗМІ депортацію називають «евакуацією з небезпечних районів, не дивлячись на жорстку протидію київського режиму». Примусове переміщення презентується в РФ як подвиг і порятунок людей. Однак, міжнародна спільнота не готова вірити у чергову маніпуляцію РФ. Так, сейм Литви ще у червні визнав вивезення українців до РФ депортацією українського народу та закликав міжнародну спільноту домагатися відповідальності за ці злочини. В свою чергу, прокуратура України розслідує випадки депортації людей. Примусова депортація та примусова асиміляція на чужині – складові геноциду українського народу.

34 За даними Міжнародної організації з міграції, станом на 26 вересня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://ukraine.iom.int/uk>

35 Прес-конференція «Під знаком депортації: як Росія краде дітей та незаконно переміщує громадян України» від 16 січня 2023 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://ukraine.iom.int/uk>

36 Окремий загін спеціального призначення «Азов», відомий також як полк «Азов» (ОЗСП «Азов», в/ч 3057) – формування Національної гвардії України (НГУ), що входить до складу 12-ї бригади оперативного призначення східного оперативно-територіального об'єднання НГУ.

37 Свыше 3,2 млн человек эвакуированы в Россию с территории Украины, ДНР и ЛНР / Интерфакс, 8 августа 2022. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.interfax.ru/world/855804>

2.5. Екологія

«Жорстко бомбардують і житлові будинки, і промислові підприємства. Зокрема, екологічно-небезпечні, хімічні виробництва, металургійні заводи тощо. Бойові дії на Донбасі ще з 2014 року створили загрозу забруднення підземних вод. Якщо продовжиться затоплення вугільних шахт на Донбасі, а серед них є, наприклад, шахта «Юнком», в якій у 1979 був здійснений підземний ядерний вибух, то отрута і навіть радіоактивне забруднення можуть потрапити не тільки в річки України, але й в Чорне і Азовське моря».

Зеленський В.О., 6-й Президент України³⁸

Страшні наслідки війни РФ проти України – це не лише людські та економічні втрати, а й дуже великий негативний вплив на довкілля. Більш того, наразі увесь світ спостерігає за страшною загрозою через ядерний тероризм Росії. Станом на серпень 2022 року кількість зафіксованих фактів шкоди довкіл्लю України становило більше 2000 випадків.³⁹

Рисунок 15. Шкода, завдана війною довкіл्लю

Джерело даних: Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України.
Режим доступу: <https://www.facebook.com/EnvironmentalofUkraine>

38 Володимир Зеленський, 6-й Президент України 2 червня 2022 року виступив на Міжнародному безпековому форумі GLOBSEC у Братиславі. Опубліковано 2 червня 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=la40_EelPzc

39 Джерело: Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.facebook.com/EnvironmentalofUkraine>

ДОВІДКА

КАЛЕНДАР ПОДІЙ І ВТРАТ УКРАЇНИ В СФЕРІ ЕКОЛОГІЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

2 березня 2022 року, внаслідок російського обстрілу, було перервано електропостачання великої птахофабрики «Чорнобаївська» агрохолдингу «Укрлендфармінг» під Херсоном. Господарство, яке налічувало 3 мільйони курей, залишилося без можливості годувати птицю та підтримувати санітарний режим. Через можливе вимирання птиці та псування яєць виникла небезпека бактеріального зараження.

13 березня через обстріли російських військ у Запорізькій області сталось пошкодження резервуарів з пропаном на АЗК ТОВ «Пропан-Трейд».

14 березня російські війська пошкодили насосну станцію КП «Чернігівводоканал», що здійснювала забір, очищення та постачання води у Чернігівській області.

18 березня, внаслідок артилерійського обстрілу російських окупантів у Сумах, спалахнув склад з лакофарбовою продукцією – виробництво ТОВ ВП «Полісан». Площа займання 6000 м².

24 березня в селі Калинівка у Фастівському районі Київської області внаслідок обстрілу сталося влучання боєприпасів у нафтобазу з подальшим загоранням.

3 квітня російські війська обстріляли місто Одеса, внаслідок чого сталась пожежа на нафтопереробному заводі.

5 квітня російські війська обстріляли Рубіжне Луганської області. У результаті – влучили у цистерну з азотною кислотою. Керівництво області попередило населення про небезпеку, яка виникла: азотна кислота небезпечна при вдиханні, ковтанні та при попаданні на шкіру та слизові оболонки. Людей попросили не виходити на вулицю, закривати вікна та двері.

23 квітня російські війська пошкодили водний об'єкт Михайлівської ТГ у Запорізькій області, чим спричинили скид неочищених вод об'ємом 800 м³.

4 травня російські війська обстріляли Макіївку Донецької області. У результаті цього на пошкодженій нафтобазі виникла масштабна пожежа, де горіли 4 резервуари з нафтопродуктами по 5 тисяч тон кожен.

8 травня внаслідок російської агресії загорілися виробничі потужності заводу у Лисичанську Луганської області. Пожежа виникла на установці з отримання сірки та станції змішування речовин. Площа пожежі становила 360 кв.м., була загроза вибуху сусідньої групи резервуарів. Окупанти не дали змоги рятувальникам загасити вогонь.

15 травня на Кінбурні у Миколаївській області пожежі охопили 4 тисячі гектарів лісу. Під загрозою знищення опинилась вся екосистема на цій території.

18 травня через військову агресію російських військ виникла загроза повного вимирання Азовського моря, адже російські війська здійснювали постійне бомбардування ПрАТ Металургійний комбінат «Азовсталь», у результаті було пошкоджено технічну споруду, яка стримує десятки тисяч тон концентрованого розчину сірководню. Витік цієї рідини може повністю вбити флору та фауну Азовського моря.

30 травня у Бахмутському районі на Донеччині стався витік аміаку через військову агресію російських військ.

8 червня російські війська двічі поцілили у територію цеху з виробництва аміаку ПРАТ «Сєвєродонецьке об'єднання Азот». Пошкоджено щонайменше два цехи у різних кінцях хімічного підприємства.

18 червня російські війська випустили три ракети по нафтобазі у Новомосковському районі на Дніпропетровщині. У результаті виникла сильна пожежа.

9 та 10 липня, внаслідок обстрілів російськими військами Донецької області, виникли пожежі степових та чагарникових екосистем на загальній площі 27 га.

19 липня у результаті збройної агресії РФ виникла пожежа в лісовому фонді Луганської області на 8 ділянках загальною площею 17322 га.

20 липня, внаслідок військової агресії Росії та потрапляння боєприпасів та їх уламків, зафіксовано пожежу хвойних насаджень та настилу у Миколаївській області. Площа пожежі становила 7 га.

Після захоплення російськими окупантами Чорнобильської атомної електростанції (березень 2022 року) навколо АЕС відзначалося перевищення контрольних рівнів потужності дози гамма-випромінювання у зоні відчуження. Фахівці пов'язують це з порушенням верхнього шару ґрунту внаслідок руху великої кількості важкої військової техніки. Окрім цього, тривала окупація Запорізької АЕС щодня ставить Україну та Європу у ризик повторення аварії 1986 року на ЧАЕС. В разі аварії на ЗАЕС в тимчасово окупованому місті Енергодар доведеться евакуювати 200 тисяч людей з Запорізької області і 200 тисяч з Дніпропетровської. Йдеться про міста Нікополь, Марганець, Енергодар, Василівка, Дніпрорудне та інші. Радіаційний стан на ЗАЕС поки стабільний, показники не перевищують норму, але все може змінитися у будь-який момент через діяльність агресора.

Рисунок 16. Загроза аварії на Запорізькій АЕС

ДІЯЛЬНІСТЬ РОСІЇ НА ЗАЕС – СЕРПЕНЬ-ЖОВТЕНЬ:

8 серпня	керівник російського гарнізону, що дислокувався на ЗАЕС, заявив про готовність підірвати станцію.
8 вересня	через черговий обстріл росіянами була пошкоджена і відімкнулась остання лінія зв'язку з енергосистемою ЗАЕС. В результаті відбулось повне знеструмлення ЗАЕС.
1 жовтня	окупанти затримали генерального директора АЕС Ігоря Мурашова.
11 жовтня	було викрадено заступника гендиректора станції Валерія Мартинюка.
17 жовтня	росіяни знову обстріляли ЗАЕС – відключилась остання лінія зв'язку з енергомережею.

15 серпня Верховна Рада звернулася до міжнародних інституцій із закликом засудити акт ядерного тероризму, який Росія здійснює на ЗАЕС та застосувати санкції проти всієї російської атомної галузі та керівників державної корпорації «Росатом». Також пропонується призупинити дії привілеїв та прав РФ як члена МАГАТЕ.

29 квітня 2022 року Уряд схвалив «Стратегію інтегрованої автоматизованої системи радіаційного моніторингу на період до 2024 року». Документ було розроблено з метою виконання рішення РНБО «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації», введеного в дію Указом Президента України від 23.03.2021 № 111.

На сьогодні в Україні радіаційний моніторинг здійснюють різні суб'єкти: Енергоатом, ДАЗВ, Державне космічне агентство, Національна академія наук та Укргідрометцентр при ДСНС. Їх системи забезпечують лише секторальні спостереження за радіаційною обстановкою довкілля.

«В умовах війни та постійних радіаційних загроз з боку Росії є гостра необхідність об'єднати дані радіаційного моніторингу шляхом створення єдиної системи на державному рівні та інтеграції її до європейської системи радіаційного моніторингу EURDEP. Сьогодні це вкрай важливе питання безпеки як для України, так і для Європи. Об'єднана система спостережень дозволить нам у режимі реального часу виявляти та швидко реагувати на загрози перенесення радіоактивних речовин в Україні та за її межами».

Руслан Стрілець, Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України⁴⁰

Сьогодні серед основних проблем радіаційного моніторингу в Україні є наступні:

- моніторинг здійснюють різні суб'єкти;
- немає можливостей для виявлення, аналізу і прогнозування наслідків радіаційних аварій, які розповсюджуються за межі зон АЕС;

⁴⁰ Руслан Стрілець, Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України у соціальні мережі Facebook. Опубліковано 11 серпня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=3400464526933317&set=a.1470644836581972>

- відсутність єдиної методології узагальнення результатів спостережень;
- відсутність єдиного центру збору даних спостережень та прийняття рішень.

Серед очікуваних результатів стратегії:

- створення єдиної інтегрованої системи радіаційного моніторингу;
- синхронізація української системи радіаційного моніторингу з європейською EURDEP;
- доступ до результатів моніторингу у режимі реального часу;
- впровадження механізмів раннього оповіщення населення та прогнозування розвитку радіаційної обстановки в Україні при транскордонному перенесенні радіоактивних речовин;
- прийняття ефективних оперативних рішень щодо заходів радіаційного захисту в разі виникнення радіаційної загрози.

12 травня 2022 року Міністерство довкілля запустило застосунок «ЕкоЗагроза» та запрошує українців вступати до екологічного батальйону. «ЕкоЗагроза» – це офіційний веб-ресурс і мобільний додаток Міністерства довкілля, завдяки якому кожен зможе дізнатись достовірну інформацію про стан повітря, води, ґрунту та отримати інші поточні дані про стан довкілля.

«Коли територія замінована, спеціалісти не мають доступу до заповідників. Процеси збереження території ускладнюються. Заповідник, обсипаний мінами, існує лише на папері. З часом природоохоронна структура перестає існувати».

Руслан Стрілець, Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України⁴¹

41 Руслан Стрілець, Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України у соціальні мережі Facebook. Опубліковано 11 серпня 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=3400464526933317&set=a.1470644836581972>

РОЗДІЛ 3. РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ПРИЧИНИ, ВИТОКИ, МІФИ ТА РЕАЛЬНІСТЬ

Називати інших фашистами, коли ви самі фашисти – основна путінська практика... Я назвав це «шизофашизмом». В українців найелегантніше формулювання. Вони називають це «рашизмом».

Проф. Тімоті Снайдер

Всі без виключення респонденти даного дослідження підкреслюють, що війна РФ проти України розпочалася ще у 2014 році з анексії Криму та окремих районів Донецької та Луганської областей (ОРДЛО). Проте, історично, на думку значної частини експертів дослідження, ця війна триває вже сотні років. Саме стільки українська нація протистоїть імперській Росії в різних її іпостасях: від Московського царства до Російської імперії, від більшовицької Росії до Російської Федерації.

КОРОТКА ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Лише протягом XX століття героїчна боротьба України проти винищення Росією українського народу та державності відзначилась такими подіями:

Бій під Крутами взимку 1918 року, коли українська молодь малими силами намагалась протистояти росіянам у їх наступі на Київ. В 1918-1920 роках тривала повномасштабна російсько-українська війна, яку у російських підручниках історії кваліфікують як громадянську.

Протягом 1929-1933 років було майже знищено українську інтелігенцію та понищене українське селянство у процесі колективізації, тобто конфіскації земель на користь СРСР. Голодомор 1932—1933 років вже визнано багатьма країнами актом геноциду українського народу.

Після поділу Польщі між СРСР та Німеччиною у 1939 році відбулась окупація західної України Радянським Союзом. Це призвело до створення національних рухів з метою протистояння окупації та боротьби за незалежність. Ця боротьба носила збройний характер і тривала до середини 1950-х років.

На жаль, тоді українцям не вистачило ресурсів для перемоги, адже зовнішньополітично Україна не розглядалася як незалежний суб'єкт міжнародних відносин і не мала достатньої підтримки від інших держав.

Сергій Висоцький, народний депутат України у Верховній Раді VIII скликання, журналіст

«Досвід української державності доводить, що ми постійно б'ємося за своє місце під сонцем. Ми це робили в період Гетьманщини, повстанськими та протестними національними рухами в імперській Росії. У нас була створена держава 100 років тому (ред. – Українська Народна Республіка та Українська Держава, 1917-1921 рр.) і вона, на жаль, не довго проіснувала. Але ми боролися за власну державу. Українці боролися за неї у складі організації українських націоналістів, української повстанської армії. Українці завжди борються за себе і власне самозбереження, проти поглинення будь-якими імперіями. Це просто боротьба нації за власне виживання і за право на власне самовизначення і власну державність».

Вікторія Кінзбурська, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, фракція «Слуга Народу»

«Конфлікт Росії та України сягає корінням в історію. Стисло його суть можна окреслити наступним чином – Кремль, де-факто, відмовляється визнати незалежність України та низку ключових міжнародних домовленостей. Передумови для напруження у відносинах РФ та України, а також широкомасштабної збройної агресії, розпочатої проти нашої держави 24 лютого, склалися упродовж десятиліть. Абсурдні аргументи, які наводить російський диктатор Путін, сягають ще далі, у Середньовіччя, коли частини територій нинішніх України та Росії входили до Київської Русі (ред. – IX-XIII століття). Звідти походить і теза голови Кремля про «один народ», до якого він зараховує ще і білорусів. При цьому президент РФ воліє зайвий раз не згадувати, що у росіян та українців не завжди був один шлях, і що сформувалися дві мови та культури – споріднені, але різні. Після розпаду СРСР, коли обидві республіки стали окремими країнами, з'явилася ще одна істотна відмінність – політична. Україна обрала шлях західних демократій, зі змінністю влади. Москва – ні».

Сергій Висоцький, народний депутат України у Верховній Раді VIII скликання, журналіст

«За останні 300 років Україна була розділена між імперіями. Російська імперія, яка комунікувала і встановлювала зв'язки з європейськими державами, звичайно розповсюджувала свою версію історії, свій історичний наратив на європейські нації».

3.1. Російський імперіалізм як основна причина сучасної російсько-української війни

Чим ближче до смерті імперія, тим безглуздішими речами вона займається.

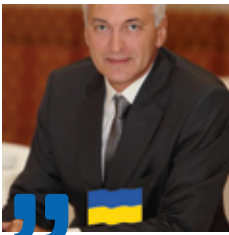
Цицерон

На думку респондентів дослідження, основна причина війни РФ проти України полягає в імперіалістичній суті Росії, головна ідея якої – захоплення всіх територій, що знаходяться поруч. Територія України для РФ – це ласий шмат родючої землі, з природними копалинами, виходом до моря та хорошими робітниками.

Сергій Висоцький, народний депутат України у Верховній Раді VIII скликання, журналіст

«Коріння – в імперській сутності РФ, заперечення самого факту існування української держави, існування української нації як такої. Така сутність російської державної традиції. Українців їм не вдалося здолати за сторіччя. Вони не бачать своєї державності без України (ред. – Київ був названий столицею міст руських (Русі) ще у 882 році Князем Олегом з огляду на не тільки політичний, але й релігійний вплив міста; в той час як роком заснування Москви вважається 1147). Україна для них – це їх споконвічна територія, частина російської макротериторії. Москва не може відмовитись від свого імперського минулого, це її імперська дійсність. Якщо росіяни відмовляться від імперської свідомості, тоді вони не зможуть пояснити самі собі, а що таке Кавказ, що таке Чечня. Чому чеченець, чи дагестанець, чи інгуш, чи осетин, він є росіянин? Ну де він росіянин? Чому бурят – це росіянин? Він буддист, це інша мова, інша віра...Зовсім інший етнос. Ми виборюємо своє право на існування, проти імперії, яка запізнилася зі своїм розпадом на 100 років».

Генадій Радченко, экс-голова комітету по розвитку промисловості та інфраструктури Співки Українських Підприємців

«Причина війни у природі російської державності у будь-яких її формах. Це є імперія. Це народ, який вважає себе великим. На мою думку, у побутовому плані – це реальний фашизм. Навіть після спроби побудови демократичного суспільства вони повернулися до своєї природи речей. А друга причина – недооцінювання з боку українських влад, будь-якої української влади, українського народу, українських людей. Віра у маячню, що ми браття і так далі... Недооцінювання непередбачуваності Росії. Виходячи з непередбачуваності Російської Федерації – треба було готуватися до війни».

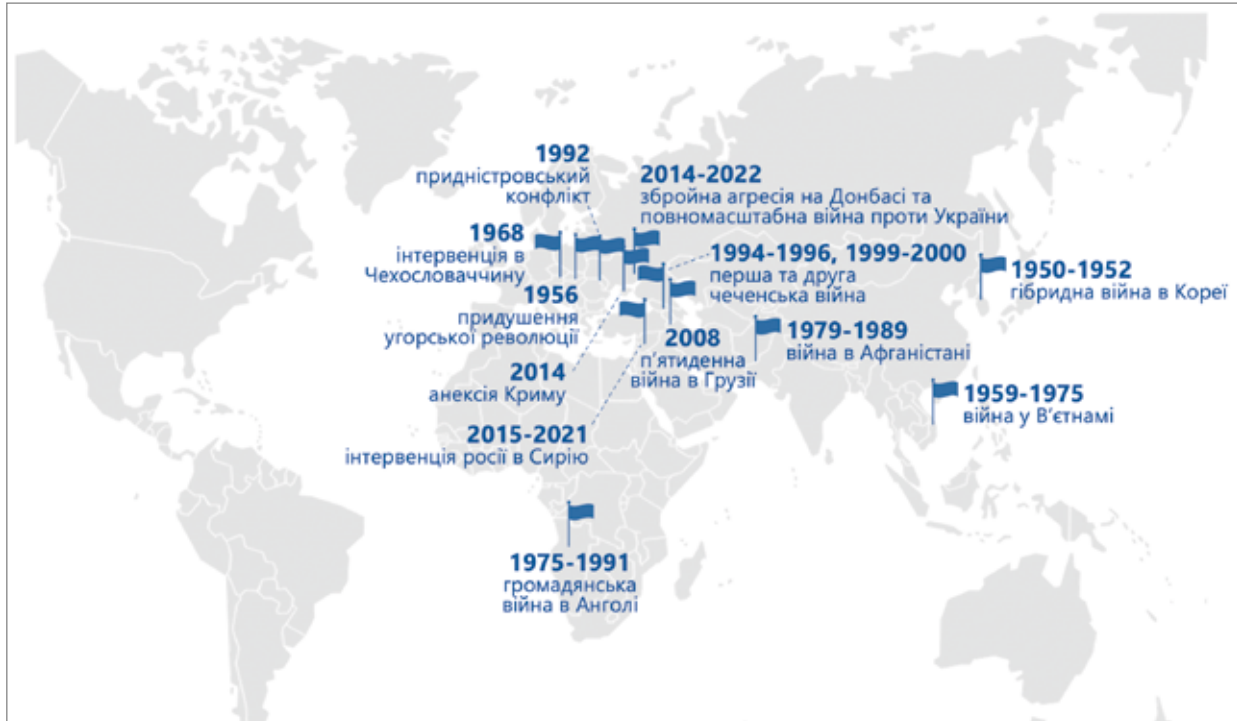

Юрій Левченко, голова політичної партії «Народовладдя», народний депутат України у Верховній Раді VIII скликання

«Це питання виключно російського імперіалізму, це багатовікове бажання Москви контролювати територію України. І будь-які спроби у західних інтелектуальних колах якось це по іншому пояснити – або від банально незнання предмету, або від того, що є люди на зарплаті у РФ. Причина тут однозначна – бажання контролювати Україну».

Росія, як правонаступниця Радянського Союзу, бажає відновити імперію, при цьому використовуючи один і той самий сценарій на різних територіях.

Рисунок 17. Воєнні конфлікти за участі Росії після Другої світової війни⁴²⁻⁴³

Як правило, Росія створює та підтримує «сепаратистські рухи», розігруючи карти «притиснення російськомовного населення» та «права нації на самовизначення». Молдова і Придністров'я, Грузія, Південна Осетія і Абхазія, Україна (Донбас та Крим, анексію якого Москва назвала «поверненням незаконно втраченої території»). Трохи відрізняється ситуація в Нагорному Карабасі, де офіційно конфлікт стосується двох суверенних держав – Азербайджану і Вірменії. Але всюди, згідно з розробленою в російських спецслужбах методикою, підставні проросійські особи грають роль патріотів та «представляють інтереси місцевих повстанців», а Росія цілеспрямовано прагне ескалації конфліктів для досягнення своїх інтересів.

У якості прикладу можна навести численні збройні конфлікти та створення псевдореспублік з подачі РФ: Придністровсько-Молдавська Республіка, Нагірно-Карабахська Республіка, Республіка Абхазія, Республіка Південна Осетія (або Держава Аланія), а на окупованих українських територіях – Луганська Народна Республіка, Донецька Народна Республіка і референдум в Криму. Країни східно-європейського регіону втратили контроль над частиною своїх територій і не могли проводити незалежну зовнішню політику. Зокрема, після початку війни у 2014 році Україна більше не відповідала вимогам для вступу в НАТО.

42 На основі даних матеріалів дослідження. Опубліковано 2 березня 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://ukrainer.net/vijny-rosii/>

43 На основі даних матеріалів дослідження. Опубліковано 13 липня 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://vikna.tv/video/svit/vijny-ta-voyenni-konflikty-za-uchasti-rosiyi-pislya-drugoyi-svitovoyi/>

Павло Казарін, український журналіст, публіцист, військовий ЗСУ

«Вторгнення зумовлено самим характером нинішньої російської держави, тими світоглядами, які має російська політична еліта. Володимир Путін неодноразово давав зрозуміти, що вважає розпад Радянського Союзу головною геополітичною катастрофою XX століття. Ті люди, які сьогодні приватизували Росію, є носіями імперських поглядів на пострадянський простір. У рамках того підходу, який сповідує російська політична еліта, українська державність – це випадковість, це така помилка історії, яку треба обнулити. Подібні підходи вони відчують не лише до української держави, а й до багатьох інших нині незалежних держав, а колись республік радянського союзу. Так сталося, що для російської імперської свідомості, «повернення» чи завоювання української держави є першочерговим завданням».

Віталій Портников, український публіцист, письменник і журналіст

«Війна Росії проти України зумовлена простою річчю. Тим, що після 1991 року політичне керівництво Російської Федерації дивилося на колишні республіки, які проголосили свою незалежність, як на тимчасові утворення, і вважало, що у певний період всі колишні радянські республіки знову об'єднаються в союзну державу. І якщо до 2000 року цієї цілі хотіли досягти політичним шляхом, а в період 2000-2008 року – шляхом політичного, економічного і енергетичного шантажу, то після 2008 року російське керівництво вирішило, що можна застосовувати воєнну силу до колишніх радянських республік з метою формування такої союзної держави чи «історичної Росії», як каже Володимир Путін, в кордонах колишнього Радянського Союзу».

З дня здобуття Україною незалежності у 1991 році, тобто за останні 31 рік існування української держави, можна виділити **декілька етапів намагання РФ взяти Україну під свій контроль:**

- I. 1991 – 2004 роки.** Росія розпочала боротьбу за утримання України в сфері свого контролю з перших років незалежності України. Перший Президент сучасної України Леонід Кравчук відмічав, що президент Росії Борис Єльцин неодноразово заявляв у 1993 році, що Росія ніколи не відпустить Україну.

«Стратегічне завдання Росії, її національні інтереси полягають у тому, щоб не відпустити Україну «зі своїх обіймів» – ніколи й ніяк. Ще Єльцин писав указ, що Україна має залишитися у сфері стратегічних інтересів Росії, усі російські президенти так чинили. Це у них підшкірна філософія».

Леонід Кравчук, I-й Президент України (1991-1994 рр.)⁴⁴

44 Леонід Кравчук, I-й Президент України в інтерв'ю від 28 листопада 2013 р. каналу ТВі. [Електронне джерело] Режим доступу: https://galinfo.com.ua/news/kravchuk_vpevnenyy_shcho_rosiya_nikoly_ne_vidpustyt_ukrainu_147596.html

- В цей час проходив процес дипломатичного визнання України як держави, і Росія офіційно використовувала риторику поваги до незалежності України. Але при цьому вона здійснювала певний тиск – в першу чергу, проводячи пропаганду щодо начебто економічної «неспроможності» України без наявності підтримки РФ. Наприклад, просувалася відома пропагандистська теза: «Україна краде російський газ», яка експлуатувалася російською пропагандою з 1993 і аж до початку 2014 року, тобто протягом понад 20 років.
- Ще один напрям впливу Росії – звичайний шантаж, а саме заява керівництва Росії щодо можливого перегляду кордонів. Вперше це було озвучено 26 серпня 1991 року – через день після проголошення незалежності України. 28 серпня ця заява була офіційно проголошена віце-президентом Росії Олександром Руцьким під час його візиту до Києва. 22 травня 1992 були законодавчо оформлені претензії Росії щодо Криму.
- Основним засобом досягнення своєї мети, починаючи з 1991 року, Росія обирала переважно не силове протистояння, а «м'яку силу», вдаючись до пропаганди серед населення, фінансової підтримки проросійських груп у владі задля впливу на внутрішню політику країни тощо. Це дозволяло Росії поступово ослаблювати державні та суспільні інститути України та нарощувати свій вплив. На той момент, після майже семидесяти років перебування у складі Радянського Союзу, стратегія виявилась доволі дієвою та призводила до відсутності кардинальних, помітних економічних та соціальних реформ в Україні, а також до нарощування залежності українського політикуму від Росії.

II. 2004 – початок 2014 року.

- Помаранчева революція (2004 рік) змусила політичне керівництво Росії сформувати в Україні (переважно в південно-східних регіонах і Криму) розгалужену мережу антиукраїнських організацій, контрольованих або очолюваних російською агентурою, до яких належали структури «Партії регіонів», КПУ, ПСПУ, партій «Родина», «Русское единство», а також релігійні групи, орієнтовані на ідеї «русского мира», зокрема УПЦ Московського патріархату, яка є ідеальним полем для функціонування резидентури (станом на 2022 рік СБУ відкрила 23 кримінальні провадження проти УПЦ Московського патріархату та має щонайменше 33 підозрюваних – від класичних агентів збору глибинної інформації до банальних коригувальників вогню), сепаратистські політичні групи («Донецька республіка»), криміналізовані парамілітарні утворення (козацькі формування, бійцівські клуби, охоронні структури тощо, а під час президентства Віктора Януковича (2010–2014) й окремі силові структури типу «Беркут»). Всі ці організації були під контролем РФ та активно нею використовувались.
- З 2004 року почався більш системний вплив Росії на українську державу аж до проведення спеціальних операцій на території України під гаслом «захист інтересів Росії та російськомовних». Пропаганда створювала підґрунтя для такого втручання у внутрішні справи незалежної держави й була спрямована на створення образу України як неуспішного та корумпованого державного формування, в якому укріплюються націоналістичні (крайні праві) рухи та фашизм. До речі, стратегія підтримки РФ крайніх правих рухів в країнах ЄС наразі вивчається та повинна розглядатися як загроза національній безпеці країн-членів Союзу.⁴⁵⁻⁴⁶

45 Результати дослідження «EUROPE'S TROUBLEMAKERS – The populist challenge to foreign policy». Опубліковано 8 березня 2016 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.epc.eu/en/Publications/EUROPES-TROUBLEMAKERS--The-p-257da8>

46 Висновок Єврокомісії. Опубліковано 16 січня 2019 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5153-2009-INIT/en/pdf>

- Втручалась РФ у самовизначення України на міжнародній арені, коли в результаті політичних кроків Росії Україні було відмовлено у вступі до НАТО у 2008 році.
- До 2009 року багато українців вже були невдоволені президентством Ющенка. В той час Україна і Росія вели так звану «транзитну газову війну», що призвело до короткочасної зупинки поставок. Завдяки фінансуванню з РФ, що дало можливість залучити відомого американського політтехнолога Пола Манафорта, проросійський кандидат у президенти В. Янукович, який у 2006–2007 роках був прем'єр-міністром, провів успішну передвиборчу кампанію. В результаті, в лютому 2010 року він переміг свою опонентку Юлію Тимошенко. Після втечі Януковича до Росії у 2014 році українські правоохоронні органи отримали доступ до так званої «чорної бухгалтерії» «Партії регіонів», де були вказані багатомільйонні витрати на послуги Пола Манафорта. В 2020 році політтехнолога засудили за цілу низку банківських шахрайств, а також за ухилення від сплати податків та змову. Його також звинувачували у спробі фальсифікації президентських виборів США через співпрацю з Росією.
- 21 квітня 2010 року у Харкові Президентом України Віктором Януковичем та президентом Росії Дмитром Медведєвим було підписано угоду між Україною та РФ **з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України**. Згідно з угодою, термін перебування Чорноморського флоту Російської Федерації у Севастополі (Крим, Україна) було подовжено з 2017 до 2042 рік з автоматичним продовженням на 5 років, якщо сторони не висловлять заперечень, та було встановлено орендну плату. Як зазначено в самій угоді, термін перебування флоту було збільшено в обмін на зниження для України ціни на російський газ у вигляді анулювання митних зборів. В Україні ці домовленості викликали обурення опозиції, екологів, місцевих рад та суспільства загалом. Більшість аналітиків розцінили угоду як таку, що суперечить Конституції України та становить загрозу національній безпеці.

«Взамін дешевого газу, який економічно дискредитує країну, який відкидає нас від конкурентних можливостей, який залишає неконкурентною економіку в тому забутті, в якому вона є, на другу шальку терезів ставлять найсвятіше для кожної нації – суверенітет та незалежність. Мені такий обмін не зрозумілий... Соломою треба палити, але бути незалежними. Розуміти, що це святість».

Віктор Ющенко, 3-й Президент України⁴⁷

21 листопада 2013 року Україна мала підписати угоду «Про асоціацію з Європейським Союзом», що стало би серйозним кроком до євроінтеграції країни. Проте, у цей день ЄС парафував угоди про асоціацію з Молдовою і Грузією та підписав угоду про лібералізацію візового режиму з Азербайджаном. В свою чергу, з Україною така угода підписана не була, адже Президент Віктор Янукович не підписав у Вільнюсі угоду «Про асоціацію та зону вільної торгівлі з Європейським Союзом» на саміті Східного партнерства. Таке рішення української влади було очікуваним, викликало хвилю розчарування серед офіційних представників ЄС та спровокувало масові протести в Україні. 21 листопада Кабінет Міністрів України вирішив призупинити підготовку до підписання угоди з ЄС, заявивши при цьому, що не відмовляється

⁴⁷ Реакція Віктора Ющенка, 3-го Президента України на Харківську Угоду. Опубліковано 22 квітня 2010 року о 15.51. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/350350-yuschenko-goden-solomoyu-gritisya-tilki-b-buti-nezalezhnim.html>

від євроінтеграції. Відкладення угоди в уряді пояснили тиском Росії та бажанням України мінімізувати свої економічні ризики. Тогочасний Київ заявив, що хотів би отримати від ЄС компенсації за можливі втрати від погіршення торговельно-економічних відносин з Росією. Президент Віктор Янукович сказав журналістам, що підпише цю угоду тільки у тому разі, якщо Україні запропонують «нормальні умови». Він також наполягав на тристоронніх переговорах Україна-Росія-ЄС, проти чого заперечував Євросоюз. В результаті цього розпочалися протести на Майдані Незалежності в Києві, що і призвело до подальших подій в Україні: Революції Гідності, окупації Криму та Донецької і Луганської областей.

III. 2014-2015 роки.

- Революція Гідності – політичні та суспільні зміни в Україні, викликані протестом громадян України проти протиправного розгону мирної акції студентів та громадських активістів, яка розпочалася 21 листопада 2013 як спротив проти відходу і подальшої відмови політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на європейську інтеграцію. Однією з головних причин протестів стали надмірна концентрація влади в руках Президента Віктора Януковича, небажання народу України миритись із перетворенням країни на одну з російських колоній. З першого ж року приходу до влади Віктора Януковича та його команди в Україні була розгорнута масштабна програма неоголошеної русифікації. Неоголошені заходи зі зросійщення полягали у відмові від українськомовних інформаційних продуктів на державному телебаченні та в ефірі радіостанцій, зростанні частки надрукованої в Росії продукції, у проведенні спільних з культурними діями Росії концертів, масових заходах тощо. Так, наприклад, у часи президентства Януковича стало традицією транслювати на свята загальнодержавними телеканалами російські святкові передачі, а в будні дні культурні програми присвячувалися життю російських «зірок». В Україні поширювалися неприйнятні українській культурі російські символи. Так, у грудні 2010 року по всій Україні були проведені масові заходи з використанням таких російських культурних символів як скоморохи, матрьошки, самовари, ведмеді тощо.⁴⁸ Загалом, така культурна політика, що слугувала утворенню стійкої уяви меншовартості української культури та розколу українського суспільства, викликала обурення пересічних українців та, зокрема, української інтелігенції.
- В 2014 Росія змінила тактику корумпування владної верхівки і регіональних еліт в Україні, адже попередня стратегія вже двічі призвела до революцій, коли українське суспільство виходило на Майдан і змінювало проросійську владу. Росія вдалася до захоплення частини території України та до розпалення контрольованого конфлікту, який мав на меті закрити Україні дорогу в ЄС та НАТО на десятиліття.
- 20 лютого 2014 року відбулося захоплення Криму Російською Федерацією – військова операція вторгнення, здійснена російськими військами без знаків розрізнення для анексії Кримського півострову. Захоплення півострова стало першою частиною збройного нападу Росії на Україну. Після окупації Криму Росія розпочала війну на сході України.
- В квітні 2014 року російські військові загони вторглися на територію Донецької та Луганської областей, відбулася серія проросійських виступів в Україні і було проголошено «державний суверенітет» ЛНР та ДНР. Попри численні факти участі збройних сил РФ до цієї війни, офіційно Росія не визнавала факту свого вторгнення в Україну, тому з

⁴⁸ Джерело: видання Кореспондент.net. Опубліковано 21 грудня 2010 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20170104090906/http://ua.korrespondent.net/ukraine/1151569-unp-ploshchi-ukrayinskih-mist-zapolonili-skomorohi-vedmedi-samovari-i-matroshki>

українського боку до 24 лютого 2022 року війна розглядалася як неоголошена. Деякі українські політики називали війну на сході України «гібридною війною» Росії проти України. Юридично, на сході України до 24 лютого 2022 року тривали антитерористична операція (2014—2018) та операція об'єднаних сил. Російська влада неодноразово заявляла про своє несприйняття антитерористичної операції й вимагала її припинення. Бойові дії на Донбасі почалися із захоплення 12 квітня 2014 року російськими загонами, керованими офіцерами спецслужб РФ, українських міст Слов'янськ, Краматорськ і Дружківка, де російські диверсанти озброїли місцевих колаборантів начебто захопленою у відділках МВС зброєю.

- **Мінські угоди (домовленості).** На думку частини експертів дослідження, необхідно виділити Мінські угоди як один із засобів тиску РФ на Україну.

Юрій Левченко, голова політичної партії «Народовладдя», народний депутат України у Верховній Раді VIII скликання

«Мінські угоди були спробою Москви взяти Україну під контроль без повномасштабного вторгнення. Але вони побачили, що це малоймовірно, враховуючи позицію українського суспільства. Влада підписувала, влада домовлялася, а в українському суспільстві завжди була більшість, яка була проти таких угод. Зрозумівши, що Мінські угоди не будуть втілені, вони вже пішли на повномасштабну агресію».

Перша мінська угода (5 вересня 2014 року) має повну назву «Протокол за результатами консультацій Тристоронньої контактної групи щодо спільних кроків, спрямованих на імплементацію Мирного плану Президента України Петра Порошенка та ініціатив президента Росії Володимира Путіна». Але фактично підписували цей протокол у столиці Білорусі другий Президент України Леонід Кучма, тодішній посол Росії в Україні Михайло Зурабов, тодішній спецпредставник голови ОБСЄ Гайді Тальявіні. Також під документом підписалися Олександр Захарченко й Ігор Плотницький – тодішні ватажки так званих ДНР і ЛНР, хоча вони не були сторонами угоди. Крім припинення вогню на Донбасі, в «першому Мінську» передбачалося:

- забезпечити моніторинг і верифікацію з боку ОБСЄ режиму незастосування зброї;
- здійснити децентралізацію влади, в тому числі шляхом ухвалення Закону України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей» (Закон про особливий статус);
- забезпечити постійний моніторинг на українсько-російському державному кордоні і верифікацію з боку ОБСЄ зі створенням зони безпеки у прикордонних районах України і Російської Федерації;
- негайно звільнити всіх заручників і незаконно утримуваних осіб;
- ухвалити закон про недопущення переслідування і покарання осіб у зв'язку з подіями, що сталися в окремих районах Донецької і Луганської областей України;
- продовжити інклюзивний загальнонаціональний діалог;
- вжити заходів для поліпшення гуманітарної ситуації на Донбасі;

- забезпечити проведення дострокових місцевих виборів відповідно до Закону України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької і Луганської областей» (Закон про особливий статус);
- вивести незаконні збройні формування, військову техніку, а також бойовиків і найманців із території України;
- ухвалити програму економічного відродження Донбасу і відновлення життєдіяльності регіону;
- надати гарантії особистої безпеки для учасників консультацій.

Під час укладення угод **«Мінськ-2»** 11-12 лютого 2015 року, підконтрольні Росії ДНР і ЛНР за прямої підтримки регулярних російських військ захоплювали важливий населений пункт Дебальцеве на Донеччині. Якби Україна спробувала виконати «Мінськ-1» і «Мінськ-2», надавши окупованим територіям Донбасу так званий «особливий статус» із особливим порядком місцевого самоврядування у той момент, то це призвело б до початку процесу федералізації, що просувався РФ з метою розвалу української державності та суверенітету. В Мінських угодах була закладена певна суперечність, яка зробила документ неможливим для виконання. У «Мінську-2» була прописана норма, за якою місцеві вибори в ОРДЛО слід проводити за стандартами ОБСЄ, що також передбачається «формулою Штайнмаєра». Після визнання таких виборів українським ЦВК, легітимність виборів повинна підтвердити спеціальна місія. В свою чергу, стандарти ОБСЄ передбачають контроль держави над територією, де вона проводить вибори – тобто контроль України над територією «особливих районів Донецької та Луганської областей» і над своїм кордоном там. Проте Москва наполягала, що вибори в ОРДЛО мають пройти до передання Росією контролю над кордоном, аби мати можливість контролювати та фальсифікувати вибори в цих регіонах. Таким чином, один пункт цього мінського документа суперечить іншому.

Очікувано, що коли РФ не отримала контроль над Україною в цілому – відбулося повномасштабне вторгнення, яке по факту є результатом міжнародної безкарності РФ за її минулі злочини.

Олександр Юрченко, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Повномасштабне вторгнення Росії на Україну є результатом безкарності Росії за Донбас і Крим, а ще – за Абхазію і Придністров'я. І якщо сьогодні весь цивілізований світ це проковтне і знову Росія не буде покарана, то вже завтра це будуть Польща і країни Балтії».

На думку більшості респондентів, Україна – це лише одна із бажаних територій для РФ. Тому для Європи і світу вкрай важливо, щоб Україна вистояла, зберегла свій суверенітет, державність та національну ідентичність, частиною якої є українська культура, мова і релігія.

Павло Казарін, український журналіст,
публіцист, військовий ЗСУ

«Якщо переможуть Україну – візьмуться за наступного сусіда. І ця війна у будь-якому разі відбулася б. Єдиний механізм, коли б цієї війни не було – це якби українська влада погодилася б на сценарій Білорусі: відмова від національної ідентичності, згода на входження до складу союзної держави, і це був би проміжний сценарій перед остаточним поглинанням».

Анонімний експерт, журналіст

«Путін і росіяни – злочинці. Вони налаштовані на геноцид народів. Я переконаний, що подібне рано чи пізно чекає і Європу. Це зрада демократії і загальнолюдських цінностей, і це почалося не з нас. Захід закривав очі на жахливий геноцид у Чечні, на жахливий геноцид у Сирії. Захід практично закриває очі на геноцид українців. Шольц рекламує надання трьох установок Гепард (типу російської «Шилки»). Замість того, щоб надати нам багато снарядів 155 калібру і десятки батарей Панцергаубітцен. Те саме можна проговорити про будь яку країну з групи «Рамштайн». Найменше претензій до Польщі, Чехії та балтійських країн. Це можна зрозуміти – вони наступні у планах Путіна».

Безкарність РФ – результат помилкової оцінки реального стану речей в російській армії. До початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, російська армія вважалася однією з наймогутніших і найбільших у світі. Стосовно неї навіть Президент США Барак Обама застосував вираз «друга армія світу». За даними The Military Balance (видання «Військовий баланс» публікується щорічно Міжнародним інститутом стратегічних досліджень), РФ була другою за розміром армією у світі ще станом на 2021 рік. Але, як виявилось, технічна озброєність та потужність армії РФ була занадто перебільшена, хоча віра у власну могутність стала одним з факторів, що підштовхнули Росію до нападу на Україну.

Іван Крулько, народний депутат України
у Верховній Раді IX скликання, партія
«Батьківщина»

«Україна зламала головний стереотип, який полягав у тому, що Росія має дуже сильну армію, непереможну, яка готова дійти до Берліна, Парижа і вернутися назад, чи там залишитися. Насправді, це дуже важливо, що весь світ зрозумів, що Росію не треба боятись».

Російська пропаганда про могутність її армії вплинула на оцінки світових лідерів та аналітиків, які у перші тижні повномасштабного вторгнення прогнозували, що Україна зможе протриматися кілька діб, щонайбільше – 2-3 тижні. З огляду на ці висновки постачалося «легке» озброєння в обмеженій кількості. Результат відсутності необхідного озброєння та протиповітряної оборони саме у перші місяці війни – десятки тисяч загиблих українців та українок.

Проте, ефективний спротив ЗСУ й готовність українського народу виграти війну остаточно зламали поширене фейкове переконання про військову міць російської армії та про Україну, як слабку державу з великою частиною проросійського населення.

Рисунок 18. ПОРІВНЯННЯ АРМІЙ РОСІЇ ТА УКРАЇНИ СТАНОМ НА 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ⁴⁹

			Україна	Росія
				
Особовий склад	Активно		196 600	900 000
	У резерві		900 000	2 000 000
Всього			1 096 600	2 900 000
Танки			987	3 417
Бойові літаки			124	1 391
Ударні вертольоти			57	407
Бронетранспортери			831	7272
Артилерія			1 818	5 899

Сергій Висоцький, журналіст, народний депутат України у Верховній Раді VIII скликання

«Ми живемо у світі стереотипів. Один із стереотипів – всесильність російської армії, «другої армії світу», вони можуть знести все на своєму шляху. Але правда в тому, що Росія вигравала свої головні бої тільки тоді, коли українська армія була у її складі. І коли Росія була в альянсі з іншими європейськими державами та США. Українці добре вміють воювати і демонстрували це з часів Київської Русі. Потім козацтво, яке воювало в різних арміях. Вони йшли як найманці. Вони були тоді дуже авторитетні в Європі, як дуже сильні солдати, які вміють воювати, які здатні себе захистити».

Як результат, після початку війни світовий рейтинг армій змінився: РФ спустилася на три позиції й тепер посідає 5 місце між КНР і Пакистаном. Водночас, Україна піднялася з 22-го на 19-те місце.⁵⁰

49 За даними The Military Balance (видання «Військовий баланс» публікується щорічно Міжнародним інститутом стратегічних досліджень). Дані опубліковані в січні 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.iiss.org/publications/the-military-balance>

50 За даними The Military Balance (видання «Військовий баланс» публікується щорічно Міжнародним інститутом стратегічних досліджень). Дані опубліковані в липні 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.iiss.org/publications/the-military-balance>

Таким чином, причина початку російсько-української війни полягає не в російськомовності окремих регіонів України, не в бажанні України вступити до НАТО чи ЄС, не в «яскраво-вираженому націоналізмі» українців, і не у вчинках українських президентів. Це лише тези російської пропаганди для виправдання своїх загарбницькі планів. Єдина причина російсько-української війни полягає лише в імперіалізмі РФ. Адже «імперія жива доти, доки розширюється. Як тільки вона зупиняється – то починає розсипатися»⁵¹.

Однак, мета РФ з утвердження свого статусу наддержави у світі, розширення кордонів геополітичного впливу за рахунок повномасштабного вторгнення до України була провалена, на думку експертів дослідження.

Іван Крулько, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Батьківщина»

«Саме ця війна стала каталізатором цих процесів – все, що хотів Путін, все про, що він мріяв, все це відбулося з точністю до навпаки. Він мріяв про нерозширення НАТО і повернення НАТО до кордонів 1997 року. Він отримав плюс дві країни (Швецію і Фінляндію) в НАТО. Вони вже завершили процедуру членства і скоро таки цього членства набудуть. Він хотів, щоб Україна не мала жодного європейського шансу на європейську інтеграцію. А Україна стала кандидатом на членство. Без цієї війни Україна можливо ще б багато років стукала у двері, щоб отримати навіть статус кандидата. А ми його вже зараз маємо. Україна отримала з ЄС безмитний режим торгівлі. Всі мита для наших товарів скасовані. Всі обмеження, які були, скасовані. Україна отримує безпрецедентну підтримку, про яку ми ніколи не мріяли – від США, Великої Британії, країн Європейського Союзу: по зброї, по обладнанню і по грошових коштах. Буквально в ці дні відбувається конференція в Лугано, де йде мова про повоєнну відбудову України».

Павло Казарін, український журналіст, публіцист, військовий ЗСУ

«Україна бореться за повернення до європейської сім'ї, тому наша дихотомія дуже проста. Або ми опиняємось на орбіті Кремля, відмовляємось від національної ідентичності, опиняємось всередині середовища, яке не зважає на права людини та не сприймає своїм завданням розвиток власного населення – це у випадку перемоги Росії. Або ми зуміємо відбитись і опиняємось на орбіті Європи, де держава є інструментом розвитку власних громадян, де є можливість створити комфортне середовище для життя і де цінуються права людини, свободи та підприємницькі ініціативи».

Саме зараз, під час війни, вирішується майбутнє України як незалежної європейської демократичної держави. Одночасно, Україна відстоює безпеку європейських країн та цінності демократичного суспільства. Основна загроза з боку України для РФ – це її успіх на шляху до демократизації та економічного розвитку. Україна могла би стати яскравим прикладом колишньої республіки Радянського Союзу, яка стала економічно успішною демократією, де забезпечується вільне волевиявлення народу на виборах, мирна передача влади, верховенство права, свобода слова – тобто все те, що не може існувати при тоталітарному режимі.

На думку респондентів даного дослідження, світові необхідно не просто закінчення війни, а саме перемога України як приклад сили демократичного світогляду та його переваги над тоталітарними режимами. Перемога України є важливою не лише для безпеки всього регіону – для країн Балтії, Польщі, Румунії, Молдови, а й для утвердження правоти цінностей колективного Заходу. Це перемога держави, яка традиційно вважалася периферійною,

51 Юрій Левченко, народний депутат України у Верховній Раді VIII скликання – в інтерв'ю для даного дослідження

домініоном колоніальної імперії, над країною, що вважала себе центром всесвіту. Імперські війни продовжуватимуться, доки імперські сили впевнені, що зможуть перемогти. Перемога України важлива для захисту базового принципу: всі нації рівні, а держави заслуговують на незалежність і повагу. Іншими словами, це ще один поштовх до постімперіалістичного світу.

Також перемога України є дуже важливою для майбутнього Росії – щоб Росія зазнала поразки в цій війні та нарешті сконцентрувалася своєму власному розвитку.

3.2. Наративи російської пропаганди, які виправдовують вторгнення в Україну: міфи та реальність.

На думку респондентів даного дослідження, існують три ключові тези, які РФ використовувала у своїй пропаганді і до початку повномасштабного вторгнення, і як привід до нього.

Наратив 1. «Українці та росіяни = братні народи».

Ключовий наратив, що використовувався у часи, коли РФ сподівалася через «м'яку силу», політичний та економічний вплив повернути Україну під свій контроль. При цьому, інші наративи РФ суперечать даному, адже він визнає існування українців як окремого народу.

Однією з основоположних міфологем радянської пропаганди була міфологема братерства російського та українського народів. Вона прийшла на зміну концепції «триєдинства русского народа» – офіційної доктрини часів Російської імперії. Відповідно до неї російський народ мав три складові: великоросів (росіян), малоросів (українців) та білорусів. Це була спроба насильно прив'язати українську історію до російської та заперечити право українців і білорусів на власний історичний вибір.

Але насправді українці походять від слов'янських племен, коли російський народ здебільшого утворився шляхом змішання та ослов'янення угро-фінських племен: мурома, меря, весь, мещера, мокша, перм, нарова та інших. В березні 2022 року Міністерство культури та інформаційної політики України разом з Інститутом національної пам'яті проаналізували, чому українці і росіяни історично не є «братніми народами» і не були ними ніколи.

- Усе почалося з Києва. У 9 столітті саме з центром у Києві сформувалася середньовічна держава – Русь. Упродовж наступних кількох століть Руссю у широкому значенні називалася вся територія, де визнавали владу київських князів. Але у вузькому значенні під Руссю знали землі середнього Подніпров'я довкола Києва. Землі на північному сході, де згодом сформувалось Московське князівство, у ті часи називали Заліссям.
- Витоки всього українського, російського, білоруського та, значною мірою, і литовського народів – у середньовічній Русі. Проте, їх формування у наступні століття визначило суттєві культурні, політичні, світоглядні відмінності, а також окремі мови, зокрема українську і російську.
- Україна протягом століть прагнула до свободи. Північно-східні землі колишньої Русі увійшли до складу монгольської Золотої Орди. На формування політичної культури Московського князівства мали визначальний вплив ординські порядки і традиції з возвеличенням правителя і повною йому покорою, абсолютним домінуванням держави, відсутністю приватної власності на землю й общинними порядками.
- Україна – не «молодший брат». Комуністичною пропагандою був сформований чіткий ракурс сприйняття історії України як придатка російської історії. Історичні події в Україні

мали зображуватися як такі, що дублювати російські процеси, при цьому бути менш масштабними, другорядними.

- Україна – європейська країна, налаштована на вступ в ЄС. Російська пропаганда наголошує не стільки на дружбі народів, скільки на спільній боротьбі з ворогом (Колективний Захід), який заважає Україні та Росії бути разом.
- Українська культура – унікальна та самодостатня; для українців ідеологія «руського мира» є неприйнятною. Російська пропаганда вважала найважливішим в діяльності українських митців їх орієнтир на російські зразки і майстрів. Усе, що не вписувалося в ці шаблони – або маргіналізувалося, або відверто дискредитувалося.
- Економічний успіх України не залежить від РФ настільки критично, наскільки це зображувалося російською політичною елітою. Україна може бути політично та енергетично незалежною від РФ.
- Українці – окрема нація з українським етнокультурним і лінгвістичним ядром, що сповідує європейські цінності свободи, поваги до прав людини, толерантність до різноманіття; хоча й доводиться захищатись від русифікації та геноциду зі сторони Росії.

Сергій Висоцький, журналіст, народний депутат України у Верховній Раді VIII скликання

«Ми динамічні люди, працьовиті люди. Ми не сидимо на соціальці, ми шукаємо роботу на другий день. Українці звикли працювати».

Як показує дослідження, проведене дослідницькою компанією Українська Маркетингова Група (квітень 2022 року), до 2014 року, в наслідок російської пропаганди, майже половина українців вважали Росію «братським народом», але після подій 2014-2022 років частина таких громадян зменшилася до 10%. При цьому, 6 із 10 українців (58%) стверджують, що росіяни та українці ніколи не були братськими народами.⁵²

На думку респондентів даного дослідження, саме зараз Україна, як ніколи, відчуває свою силу і свободу від РФ.

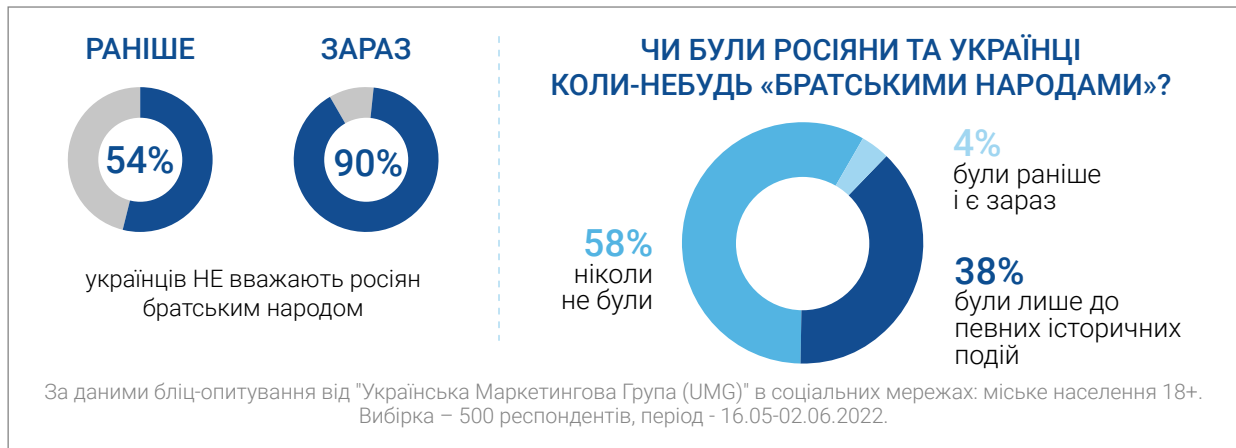

Віталій Портников, український публіцист, письменник і журналіст

«Я думаю, що українське суспільство сприймає Україну, як незалежну суверенну державу. Насамперед. І вважаю, що тільки українське суспільство може вирішувати питання її майбутнього. З цим пов'язаний екзистенційний конфлікт між Україною та РФ. Бо на думку РФ, Україна – це територія історичної Росії, сепаратна територія, яка має бути повернута до тієї держави, до якої вона начебто історично та етнічно належить. Бо в Росії українців вважають частиною загального російського етносу. А українці вважають свою державу окремою державою, свою країну – окремою країною, свій народ – окремим народом».

⁵² За даними бліц-опитування від Української Маркетингової Групи (UMG) в соціальних мережах: міське населення 18+. Вибірка – 500 респондентів, період – 16.05-02.06.2022.

Рисунок 19. Сприйняття українцями наративу про «братські народи»

Наратив 2. «В Україні пригноблюють російськомовне населення».

Стаття 10 Конституції України (1996) та стаття 1 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» визначають, що державною мовою в Україні є українська. Закон регулює функціонування і застосування української мови як державної у сферах суспільного життя на всій території України. Згідно із законом, українська мова домінує у таких сферах: у державному секторі та органах місцевого самоврядування, в громадських та інших організаціях, в науці та освіті, у медицині, на телебаченні та кіно, у сфері послуг, в медіа та на інтернет-сайтах, у війську та силових структурах, у документообігу тощо.

Статус української мови як єдиної державної передбачає обов'язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені Законом. Українська як єдина державна мова виконує функції мови міжетнічного спілкування, є гарантією захисту прав людини для кожного українського громадянина, незалежно від його етнічного походження, а також є фактором єдності і національної безпеки України. Використання мови в побуті законом не регулюється.

Мова є основою національного життя народу, основою всіх творчих сил розвитку національної культури, великим організуючим чинником державного життя нації. Мова – не лише засіб спілкування, а й один з елементів ідентифікації українців як нації. Тому, українська в якості єдиної державної мови – це не інструмент пригноблення національних менших, це інструмент захисту національної ідентичності українців після століть русифікації.

Так, за останнє століття (період Російської імперії та СРСР) відбулася суттєва нав'язлива русифікація української нації, а українська мова цілеспрямовано викорінювалася. За даними дослідження доктора фізико-математичних наук, професора НТУУ «КПІ», академіка АН ВШ України Ніни Вірченко, у світовій історії жодна мова не зазнавала такого нищення, як українська.⁵³

⁵³ Джерело: Ніна Вірченко «Документи про заборону української мови (XVII–XX ст.)». Оpubліковано: 20 листопада 2011 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://parafia.org.ua/biblioteka/statti/dokumenty-pro-zaboronu-ukr-movy/>

ДОВІДКА.**ХРОНОЛОГІЯ ЗАХОДІВ ІЗ ЗАБОРОНИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ⁵⁴****XVII століття**

1627 – указом царя московського Олексія Михайловича та патріарха Філарета звелено було книги українського друку зібрати і на пожежах спалити із суворою заборонаю будь-коли в майбутньому купувати українські книги.

1693 – лист Московського патріарха до Києво-Печерської лаври про заборону будь-яких книг українською мовою.

XVIII століття

1709 – указ Петра I про заборону друку книг українською мовою.

1729 – наказ Петра I про переписування на Україні державних постанов та розпоряджень з української мови на російську.

1755, 1766, 1775, 1786 – заборони синоду друкувати українські книжки. Протягом другої половини XVIII сторіччя та першої половини XIX сторіччя видавнича справа в Україні була паралізована.

1759 – синод видав розпорядження вилучити зі шкіл українські букварі.

1785 – наказ Катерини II по всіх церквах імперії правити службу Божу російською мовою. Російська мова введена у всіх школах України.

XIX століття

1847 – розгром Кирило-Мефодіївського товариства й посилення жорстокого переслідування української мови та культури, заборона найкращих творів Шевченка, Куліша, Костомарова та інших.

1863 – Валуєвський циркуляр: «Української мови не було, немає і бути не може, а хто цього не розуміє – ворог Росії».

1874 – у Росії запроваджено статут про початкові народні школи, в якому підтверджено, що навчання має провадитися лише російською мовою.

1876 – Імператор Олександр II видав Емський указ про заборону ввозити до Росії будь-які книжки і брошури, написані «малоросійським наріччям», друкувати оригінальні твори та переклади українською мовою, влаштовувати сценічні вистави, друкувати українські тексти до нот і виконувати українськомовні музичні твори.

1888 – Указ Олександра III «Про заборону вживання в офіційних установах української мови та хрещення українськими іменами».

⁵⁴ Джерело: Ніна Вірченко «Документи про заборону української мови (XVII–XX ст.)». Опубліковано: 20 листопада 2011 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://parafia.org.ua/biblioteka/statti/dokumenty-pro-zaboronu-ukr-movy/>

XX століття

1908 – Сенат оголошує українськомовну культурну й освітню діяльність шкідливою для імперії.

1910 – Указ Столипіна про зарахування українців до розряду іногородців і про заборону будь-яких українських організацій.

1914 – Указ Миколи I про заборону української преси.

1929-1930 – арешти визначних діячів української науки, культури, освіти, церкви, харківський судовий процес над ними (процес «Спілки визволення України»).

1930-1937 – ліквідовано українські школи, середні спеціальні та вищі навчальні заклади та факультети, закрито газети й видавництва поза межами України.

1958 – постанова Пленуму ЦК КПРС про перехід частини українських шкіл на російську мову викладання. Відповідну постанову ухвалила і Верховна Рада УСРР.

1972-1974 – політичні репресивні процеси проти українських дисидентів. Загалом, протягом двох років було заарештовано кілька тисяч осіб.

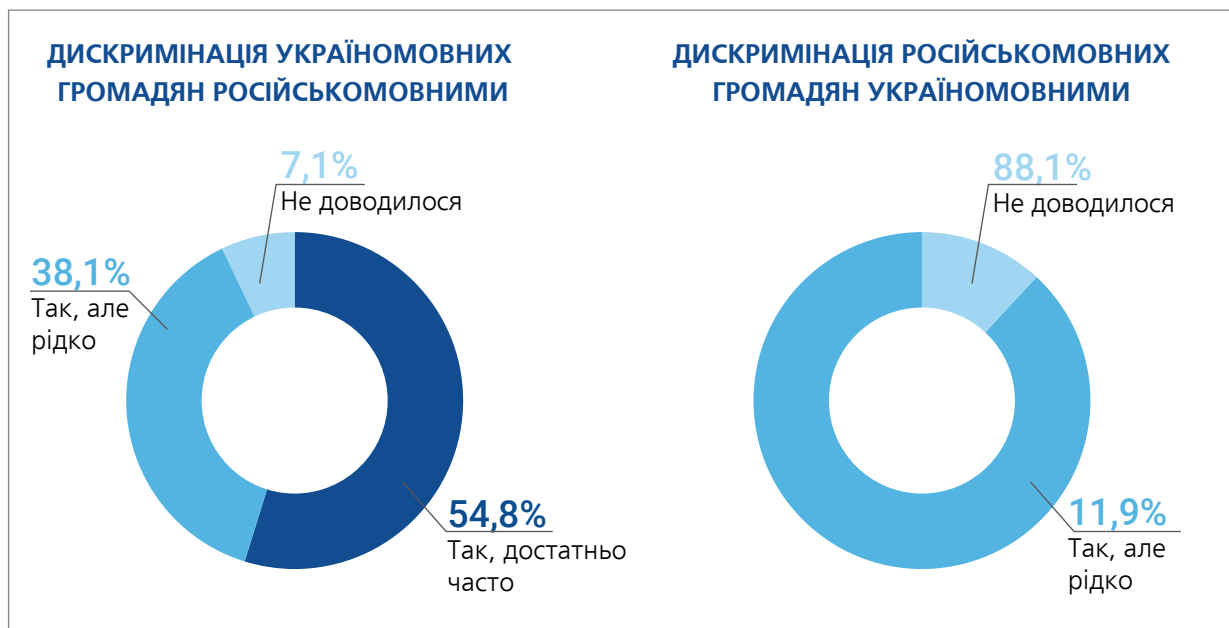
Як результат, згідно з офіційними даними перепису 2001 року, після 10 років незалежності, російську мову використовували більше 50% українців, а 30% – називали рідною мовою.⁵⁵ Росіяни в Україні (до 2014 року) користувалися всіма правами громадян і мали всі засоби для розвитку російської культури і мови. В Україні існувало 14 державних російських театрів. У відсотковому відношенні кількість російських шкіл і дитячих садків в Україні перевищувала відсоток громадян російської національності. Становище російської мови в Україні значно відрізнялося від стану української мови в Росії, де приблизно на 4 мільйони громадян Росії української національності не було жодної україномовної школи, театру або вищого закладу освіти.

Гіпотеза щодо некомфортного проживання російськомовних в Україні теж неодноразово досліджувалась: за даними опитування, проведеного у 2003 році в м. Києві, за мовною ознакою дискримінацію зазнали тільки 11,9% опитаних носіїв російської мови, в той час як носії української мови в Києві зазнали значно більший рівень дискримінації на мовному ґрунті – 54,8% опитаних.⁵⁶

55 Джерело: Державний комітет статистики України. За даними перепису 2001 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/>

56 Дослідження 2003 р. Г. Залізняка. Мовна проблема в столиці за оцінками експертів. «Розбудова держави», № 1/6, с. 88. Цит. за В. Лизанчук. Не лукавити словом. Л., 2003. с. 156.

Рисунок 20. Дані опитування населення Києва про дискримінацію за мовною ознакою (2003 рік)

Джерело даних: Дослідження 2003 р. Г. Залізняка.

Після 24 лютого 2022 статистика змінилася: за даними дослідження компанії Українська Маркетингова Група (травень 2022 року) лише 12% українців вважають тільки російську мову своєю рідною, ще 23% наголошують на те, що мають дві рідні мови – українську та російську.⁵⁷

Рисунок 21. Думки українців щодо мовного питання

Джерело даних: бліц-опитування UMG, період – 29.03-04.04.2022.

⁵⁷ За даними бліц-опитування від «Українська Маркетингова Група (UMG)» в соціальних мережах: міське населення 18+. Вибірка – 1000 респондентів, період – 29.03-04.04.2022.

До початку російсько-української війни лише 13% українців використовували виключно державну мову у своєму спілкуванні. При цьому, 42% українців після закінчення війни точно перейдуть виключно на українську мову. Наразі вже 38% громадян перейшли на спілкування українською мовою навіть у тих сферах, де раніше використовували тільки російську. Майже всі російськомовні (в минулому) українці планують добровільно говорити державною мовою, для початку хоча б ситуативно, адже розуміють важливість цього вчинку. «Мовна проблема» та намагання розпочинати дискусії навколо цієї теми ніколи не мали підтримки у більшій частини населення і завжди слугували інструментом російської пропаганди.

Але війна показала, що культура та мова також можуть використовуватись як зброя. «Мова – зброя і кордон».⁵⁸ Українці зараз налаштовані дуже категорично: знають, що є багато країн з декількома офіційними мовами, ніколи не мали такої «ненависті» до російської мови, але сьогодні російська мова і культура стали кодами утиску прав українців і філософією «русского мира». Боротьба триває не проти російської мови як такої, а проти ідей, якими прошита сучасна російська культура та інструменту їх поширення. Тому українською владою активно проводяться ініціативи для максимальної дерусифікації України:

- **Дерусифікація топонімів.** Розпочалася в 2014 році після окупації Криму та початку війни на Донбасі. В квітні 2015 року було проголосовано закон, згідно якого Верховна Рада засудила комуністичний та націонал-соціалістичний тоталітарні режими в Україні як злочинні, заборонила публічне заперечення злочинного характеру цих тоталітарних режимів, публічне використання та пропаганду їхньої символіки. Після 24 лютого 2022 року питання декомунізації перейшло на наступний щабель і трансформувалось у питання дерусифікації. Так, 18 липня 2022 року було внесено зміни до Закону України «Про географічні назви щодо деколонізації топонімії та впорядкування використання географічних назв у населених пунктах України» (реєстр. № 7253). Цей законопроект передбачає деколонізацію топоніміки та впорядкування використання у населених пунктах України географічних назв та символіки держави, яка вчинила збройну агресію проти України, з метою недопущення повторення таких злочинів у майбутньому, усунення загрози суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України, а також з метою очищення та оздоровлення вітчизняного суспільного простору від нав'язаних, чужинських ідеологем, убезпечення від впливу радянсько-російських наративів на світогляд українців, встановлення історичної справедливості та повного відновлення української історично-національної топоніміки, осучаснення її іменами новітніх героїв.

58 Ірина Фаріон, українська мовознавець, педагог, науковець політик, громадська діячка сформулювала цитату в 2018 році

ДОВІДКА

ПРИКЛАДИ ДЕРУСИФІКАЦІІ ТОПОНІМІВ

Попередня назва	Значення	Нова назва	Значення
пров. Бурятський (м. Дніпро)	Бурятія – Республіка в Росії	пров. Бучанський	Буча – місто в Київській області (Україна). Було окуповане російською армією з 25 лютого по 31 березня 2022 року.
пров. Московський (м. Дніпро)	Москва – столиця Росії	пров. Азовсталі	Азовсталь – завод в місті Маріуполь, на якому протягом лютого-травня 2022 року переховувалися від обстрілів РФ жителі міста та військові.
вул. Маршала Гречка (м. Хмельницький)	А.А. Гречко – радянський військовий, державний та партійний діяч СРСР.	вул. Миколи Міхновського	М.І. Міхновський – український адвокат, політичний та громадський діяч, революціонер.
вул. Маршала Красовського (м. Хмельницький)	С.А. Красовський – радянський воєначальник, командувач повітряними арміями у Великій вітчизняній війні.	вул. Гетьмана Мазепи	І.С. Мазепа – гетьман (військовий, дипломатичний та політичний діяч) війська Запорізького.
вул. Л. Толстого (м. Львів)	Лев Толстой – російський письменник	вул. Кардинала Гузара	Любомир Гузар – український релігійний діяч, патріарх.
вул. П. Козланюка (м. Львів)	П.С. Козланюк – радянський письменник	вул. Героїв Маріуполя	Маріуполь – місто в Донецькій області (Україна), знаходиться в окупації з 28 лютого 2022 року.
вул. Герцена (м. Рівне)	А.І. Герцен – російський публіцист, письменник	вул. Героїв УПА	УПА (українська повстанська армія) – військово-політичне формування, яке діяло в Україні в 1942-1960 роках – боролось за незалежність УНР.
просп. Дружби народів (м. Славутич)	Символізує дружбу між народами колишнього Радянського Союзу	просп. Незалежності	Символізує незалежність України.

вул. Декабристів (м. Київ)	Декабристи – перші дворяни-революціонери, які в грудні 1825 року за допомогою зброї прагнули встановити в Російській імперії конституційний лад	вул. Братства тарасівців	Таємна політична організація (Харків, 1891р.), що виступала з національно-визвольною позицією.
вул. Маршала Тимошенка (м. Київ)	С.К. Тимошенко – радянський воєнно-начальник, маршал Радянського Союзу	вул. Левка Лук'яненка	Л. Г. Лук'яненко – радянський дисидент, правозахисник, український політичний діяч.
просп. Героїв Сталінграду (м. Київ)	Сталінград – колишня назва російського міста Волгоград. Названа в честь перемоги в Сталінградській битві (1943 р.)	просп. Володимира Івасюка	В.М. Івасюк – український композитор і поет, герой України, автор пісні «Червона Рута».
пл. Волгоградська (м. Київ)	Волгоград – місто в Росії	пл. Конотопської битви	Конотопська битва – битва між військами гетьмана Івана Виговського та Кримського ханату з одного боку і московським військом з іншого біля міста Конотопа сучасної Сумської області. Один із ключових епізодів московсько-української війни 1658-1659 років.
вул. Грозненська (м. Київ)	Грозний – місто в Росії, столиця Чечні	вул. Ічкерська	Чеченська Республіка Ічкерія – державне утворення, що існувало після розвалу СРСР на частині території Чечено-Інгуської АРСР. Фактично ЧРІ ліквідована російською владою 2000 року після Другої чеченської війни.
вул. Ватутіна (м. Київ)	М.Ф. Ватутін – генерал радянської армії	вул. Територіальної оборони	Територіальна Оборона – окремий рід сил ЗСУ, на яких покладається організація, підготовка і виконання задач територіальної оборони.
Станція метро «Мінська» (м. Київ)	Мінськ – столиця Білорусії	Станція метро «Варшавська»	Варшава – столиця Польщі.

У кожному населеному пункті заздалегідь проводиться голосування, і саме населення обирає, як саме буде перейменовано ту чи іншу вулицю, проспект, площу, станцію метро тощо. Наприклад, у місті Києві для цього використовується додаток «Київ Цифровий».

Оксана Юринець, народна депутатка України у Верховній Раді VIII скликання

«Декомунізація – це одна з багатьох речей, які дозволили нам позбутися цього ярма «тюрми народів» і звертати нашу країну, наше суспільство у напрямку демократії, свободи, гідності. І, напевно, це дуже важливо, що сьогодні дало результати і за цей короткий період часу, у боротьбі проти прямої агресії з боку РФ, ми чітко бачимо, що суспільство розуміє, що окрім просто декларації слів і заяв є дія. І, напевно, дуже важливий ряд законів, який приймався для формування нашої української армії, для розуміння поваги до військово службовця, до тих, хто боронить нашу країну, до тих, хто в 2014-му році пішов добровольцем. Тоді приймався ряд законопроектів, які дали можливість повірити у державу тим людям, які сьогодні її дуже героїчно захищають».

- **Квоти для українського контенту.** З метою захисту української культури і мови та протидії масштабній русифікації, 19 червня 2022 року ВРУ ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо частки пісень державною мовою в музичних радіо-опрограмах і радіопередачах та заборони відтворення музичної продукції походження держави-агресора» (реєстр. №7273-д). Законом визначено поняття національного музичного продукту, запроваджено програми його підтримки та розвитку, у тому числі шляхом надання грантів, заборонено публічне виконання, показ, демонстрацію, сповіщення фонограм, відеограм та музичних кліпів, які здійснені співаком (співачкою), який після 1991 року був громадянином держави-агресора або зареєстрованим у РФ фізичною або юридичною особою (крім тих, хто є або на момент смерті були громадянами України і не мають або не мали на момент смерті російського громадянства), збільшено до 40% частку пісень та до 75% добового обсягу ведення новинно-аналітичних та розважальних передач державною мовою при здійсненні радіомовлення, а також заборонено проведення гастрольних заходів виконавцями/співаками-громадянами РФ (крім тих, які засуджують агресію проти України та внесені до відповідного Переліку).

Для розуміння проблеми, необхідно оцінити обсяги російського контенту на телебаченні. Загалом, на російську продукцію припадала майже третина ефірного часу, і саме цей продукт показували у прайм-тайм.⁵⁹

Одним з найбільш спекулятивних питань української політики за часів незалежності було питання надання російській мові статусу другої державної. На ньому спекулювали під час виборчих кампаній і між ними. Так, в 2012 році Верховна Рада України ухвалила закон «Про засади державної мовної політики в Україні» (закон Ківалова-Колесніченка), яким скасовувався закон 1989 року «Про мови в Українській РСР». Прийняття цього закону викликало чималий суспільний резонанс та багато дискусій. При цьому, обидва закони в цілому відповідали європейським стандартам мовної політики.

Так, критерієм відповідності національного законодавства європейським стандартам мовної політики є наявність положень, які надають громадянам можливість реалізувати їхні політичні, економічні, соціальні і культурні права незалежно від знання державної мови. Тобто у країні не має бути дискримінації за мовною ознакою. І ці критерії були повністю витримані в обох законах.

59 Джерело: стаття «Частка російського контенту на українському ТБ залишається великою». Опубліковано: 10 червня 2015 року. [Електронне джерело] Режим доступу: https://zaxid.net/chastka_rosiyskogo_kontentu_na_ukrayinskomu_tb_zalishayetsya_velikoyu_n1354572

Але певні політичні сили України використали прийняття нового мовного закону у 2012 році для демонстрування нібито захисту прав національних меншин, які нібито в Україні «утискалися». А інші тим часом прагнули отримати політичні дивіденди, доводячи, що закон Ківалова-Колесніченка становить загрозу функціонуванню державної мови. При цьому, слід звернути увагу на те, що друга державна мова (наприклад, російська) у випадку з Україною становить загрозу національній безпеці України.

На думку експертів, сьогодні українці самі ухвалюють рішення про необхідність спілкування у публічному просторі державною мовою, що не є дискримінацією національних менш на території України. Дерусифікація України – адекватна відповідь на агресивну політику Росії, адже український націоналізм по своїй суті був направлений не на пригноблення інших народів, а на захист українського народу від загарбницьких намагань Російської Імперії, СРСР, а потім Росії знищити українську мову та націю, для чого використовувались всі наявні інструменти – від культурної та мовної експансії до геноциду. Детальніше про це йтиметься далі.

Наратив 3. «Українці – нацисти. Необхідна денацифікація України».

Путін оголосив це основним приводом повномасштабного вторгнення РФ в Україну.

Російська пропаганда успішно змішує та підміняє поняття «націоналізм» та «нацизм», прикриваючись терміном «денацифікація».

ДОВІДКА

Націоналізм – ідеологія і напрямок політики, базованим принципом якого є теза про цінність нації як найвищої форми суспільної єдності та її первинності у державотворчому процесі. Націоналізм просуває інтереси певної нації, особливо з метою здобуття та підтримки суверенітету (самоврядування) нації над своєю батьківщиною. Націоналізм стверджує, що кожна нація має керувати собою та бути вільною від зовнішнього втручання, що нація є природним та ідеальним підґрунтям для політики, і що нація є єдиним правомірним джерелом політичної влади (народний суверенітет). У своїй основі проповідує вірність і відданість своїй нації, політичну незалежність, наявність національної ідеї задля практичного захисту умов життя нації, її території проживання, економічних ресурсів та духовних цінностей. Слід розрізняти націоналізм як основу визвольного руху від колонізації та націоналізм у незалежних державах, який може набувати крайніх форм та ставати основою утисків національних меншин, розпалювання ненависті і ворожнечі, формування імперських/загарбницьких амбіцій нації.

Націонал-соціалізм (нім. Nationalsozialismus), скорочено нацизм (нім. Nazismus) – тоталітарна імперська політична ідеологія, яка у першій половині 20 століття була політичною доктриною керівництва Німеччини та правлячої Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини, а також у деяких інших країнах. Базується на міфах про історичну велич власної нації, її належність до «вищої раси», що, на думку ідеологів нацизму, дає такій нації право на розширення так званого «життєвого простору» за рахунок захоплення територій інших держав та політики геноциду.

Денацифікація – система заходів зі звільнення економіки, політики, культури, ЗМІ та юриспруденції колишнього Третього рейху (Німеччини та Австрії) від впливу та наслідків націонал-соціалізму після Другої світової війни.

«Саме націоналізм однієї нації може зламати глобальні імперські плани, які загрожують іншим націям. Бо націоналізм засадничо є антиімперською ідеєю. Його бачення світу – це нації, оформлені в незалежні держави, які співпрацюють чи змагаються між собою. Тоді як імперіалізм – це світ домінування однієї нації над іншими, знищення різноманітності через накидання єдиної універсальної культури. Саме націоналізм, який поступово утверджувався в суспільно-політичному житті спочатку як культурний, а потім і політичний рух, врешті поклав край існуванню імперій, які домінували у світовому порядку до XX століття».

Володимир В'ятрович, український науковець-історик, публіцист, дослідник історії визвольного руху⁶⁰

Таким чином, український націоналізм по своїй суті – це визвольницький рух, створення і розвиток якого був зумовлений загарбницькою політикою та політикою пригноблення з боку державного утворення на території сучасної РФ (Московське Царство, Російська імперія, СРСР, Російська Федерація). Український націоналізм – це основа боротьби за існування України як незалежної держави, яка має право на самовизначення. Український націоналізм не передбачає переваги української нації над іншими (як у випадку з Росією, де націоналізм – основа імперських амбіцій) чи розпалювання міжнаціональної ненависті. Навпаки, основні українські цінності – це повага до прав людини, до прав національних меншин, толерантність, солідарність, мирне співіснування та дружня співпраця із сусідніми державами. Це країна, в якій живуть різні національні меншини. За даними останнього перепису населення (2001 рік)⁶¹, національні (етнічні) меншини в Україні становили 10 757 456 осіб, або 22.2% від усіх жителів. В Україні живуть представники понад 100 націй. Найчисельнішими з них є росіяни, євреї, білоруси, молдовани, болгары, поляки, угорці, румуни, греки, татари, вірмени, роми та інші.

За роки незалежності України і до 24 лютого 2022 року українське суспільство взагалі не мало запиту на крайній (радикальний) націоналізм. При цьому, українці прагнули демократії та верховенства права, можливостей для реалізації людського потенціалу та захисту основних прав і свобод людини і громадянина. Ці прагнення вони вкладали у поняття «євроінтеграція», адже наближення до ЄС вимагало реальних політичних, економічних та суспільних реформ. А тема націоналізму в сучасній незалежній Україні сформувалася як відповідь на експансивну імперіалістичну політику РФ.

З квітня 2022 року в державному російському інформгентстві «РІА. Новості» вийшла стаття московського політтехнолога Тимофія Сергєйцева під назвою «Що Росія має зробити з Україною»⁶², яка дуже змістовно транслює політику Кремля:

1. «Воєнну перемогу над київським режимом, звільнення територій від озброєних прихильників нацифікації, ліквідацію непримиренних нацистів, полон військових злочинців». Фактично, йдеться про тотальну окупацію України і терор проти українців. Таким чином, Бучанська різанина – це не поодинокий військовий злочин, а, як показують трагедії Маріуполя, Харкова, Бородянки, Ізюма – це цілеспрямована політика

⁶⁰ Володимир В'ятрович, український науковець-історик, публіцист, дослідник історії визвольного руху, в статті для видавництва «УКРІНФОРМ». Опубліковано 18 січня 2023 р. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3509627-comu-ukrainskij-nacionalizm-potriben-ukraini-ta-svitu.html>

⁶¹ За даними Державної служби статистики, станом на 2001 р. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

⁶² [Електронне джерело] Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20220407203005/https://www.cbc.ca/news/world/kremlin-editorial-ukraine-identity-1.6407921>

російської держави, спрямована на геноцид українців (більш детально див. пункт 3.3). Право українського народу на власну національну ідентичність та державність гарантоване статтею 1 Міжнародних пактів про права людини, але Росія такі права України називає «нацизмом». 5 квітня 2022 року екс-президент Росії, заступник голови Ради безпеки РФ Мєдведєв майже дослівно відтворив ідеї Сергєйцева у своїх офіційних твитах: «...глибинний українїзм, підживлюваний антиросійською отрутою і всепоглинаючою брехнею про свою ідентичність, є одним великим фейком. Такого явища ніколи не було в історії. І тепер немає... Змінити криваву і повну помилкових міфів свідомість деяких сьогоднішніх українців – найважливіша мета».

2. Деєвропеїзація України. На думку росіян, «дебандеризації⁶³ буде самої по собі недостатньо для денацифікації – бандерівський елемент є лише виконавцем і ширмою, маскуванням для європейського проєкту нацистської України, тому денацифікація України – це її неминуча деєвропеїзація». Українська ідентичність є європейською і це є загрозою для Росії. В даному випадку РФ називає нацизмом євроінтеграцію та прозахідну (не проросійську) політику України. По факту відбувається підміна понять з метою пропаганди.
3. «Деукраїнізація» – знищення української державності та пам'яті про неї. Росія заперечує право української нації на існування. Сергєйцев пише: «Україна, як показала історія, неможлива як національна держава, а спроби «побудувати» таку державу закономірно призводять до нацизму».

Отже, РФ підмінює поняття «права на самовизначення українського народу» та євроінтеграційні прагнення України поняттями «націоналізм» та «нацизм», які змішує та надає непритаманні їм значення.

Іван Крулько, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Батьківщина»

«Українці, історично так склалося, чужих територій не захоплюють. Це не наш взагалі формат життя. Ми маємо свою землю, зрозумілі кордони і нам цього достатньо. На відміну від Росії, яка створилася як імперія, шляхом захоплення інших територій. Це був їх шлях до їхнього розуміння, як має країна виглядати».

3.3. Російсько-українська війна – геноцид українського народу.

Як би не виправдовувала російська пропаганда воєнні злочини Кремля, події в Україні вже визнано рядом країн геноцидом українського народу. Нагадаємо, що «Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 9 грудня 1948 року як Резолюція Генеральної Асамблеї 260. Конвенція набрала чинності 12 січня 1951 року і встановлює правове визначення геноциду. Стаття II «Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» визначає п'ять дій, які відповідають визначенню «геноцид»:

63 Походження від прізвища Степана Бандери – лідера національно-визвольного руху в 1943-1960рр в Україні. Тобто використання націоналістичних настроїв.

- вбивство членів групи (національної, етнічної, расової чи релігійної);
- заподіяння тяжких тілесних або психічних ушкоджень членам групи;
- навмисне створення для групи умов життя, розрахованих на її фізичне знищення повністю або частково;
- вжиття заходів, спрямованих на запобігання народженню всередині певної групи;
- примусове переведення дітей з однієї групи в іншу групу.

«Те, що робить зараз Росія – не просто загарбницька війна. Це геноцид українського народу. Не в метафоричному, а в прямому сенсі».

Володимир В'ятрович, український науковець-історик, публіцист, дослідник історії визвольного руху⁶⁴

Російськими військовими в Україні були скоєні масові звірства, вбивства та депортація українців, захоплення та цілеспрямоване знищення об'єктів критичної інфраструктури – системні дії РФ для поступового знищення країни.

14 квітня 2022 року Верховна Рада України ухвалила Постанову про Заяву ВРУ «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні», визнавши дії РФ геноцидом українського народу.

Вікторія Пташник, юрист, народна депутатка України у Верховній Раді VIII скликання

«В Бучі викопали факти. Після цього, що перше відбулося? Верховна Рада України ухвалила звернення про визнання дій Російської Федерації геноцидом проти українського народу, та вирішила звернутися до різних міжнародних установ, до Європарламенту, до ООН, НАТО, ОБСЄ, парламентів демократичних країн. І це потужний крок, тому що ми – парламентсько-президентська держава, і саме парламент представляє український народ і говорить від його імені. Звернення парламенту – це так, наче вся держава говорить, всі українці кричать світу: «допоможіть нам, проти нас чиниться геноцид». Тому подібні звернення є надзвичайно важливими».

Згідно із заявою ВРУ щодо постанови, акти геноциду з боку Росії включають:

1. Масові звірства, вчинені російськими військами на тимчасово окупованих територіях.

Російські окупанти з першого дня повномасштабного вторгнення на територію України (24 лютого 2022 року) вбивають, калічать і катують мирних громадян, гвалтують жінок, дівчат і дітей, руйнують житлову інфраструктуру, мародерять. Інформація про масштабні масові звірства російської армії сколихнула увесь цивілізований світ 3 квітня, коли війська РФ залишили окуповану Бучу Київської області. Проте, як свідчать супутникові знімки, трупи цивільних почали з'являтися у місті ще 11 березня. Згодом відкрилась ще страшніша інформація про

⁶⁴ Володимир В'ятрович, український науковець-історик, публіцист, дослідник історії визвольного руху, в статті для видавництва «УКРІНФОРМ». Опубліковано 18 січня 2023 р. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3509627-comu-ukrainskij-nacionalizm-potriben-ukraini-ta-svitu.html>

масові убивства та руйнування, вчинені російськими військовими у Бородянці. У Тростянці на Сумщині слідчі задокументували близько 20 випадків катування російськими військовими місцевого населення. У місцях тортур знайшли кийки, наручники, металеві кліщі та одяг загиблих зі слідами крові. У липні 2022 року світ приголомшило відео, на якому російський солдат каструє українського військового канцелярським ножом.⁶⁵

Станом на грудень 2022 року правоохоронними органами України розпочато більше 51 тисяч кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів. З огляду на продовження збройного конфлікту Росії проти України кількість таких проваджень тільки зростатиме.

Зокрема, можна виділити декілька найбільш показових прикладів злочинів РФ:

- «Бучанська різанина» – масове вбивство українського цивільного населення в місті Буча Київської області, що супроводжувалося викраденнями, тортурами, зґвалтуваннями, у тому числі дітей, та мародерством. Злочини скоїли збройні сили та інші військові формування РФ у березні 2022 року, незважаючи на їх неодноразові заяви, що Росія атакує лише військові цілі. Внаслідок атаки українських військ, росіяни передислокувалися на північ від Київської області. Українські війська увійшли до міста 1 квітня. Буча стала першим українським містом, на прикладі якого весь світ побачив жах скоєних РФ злочинів очима не тільки українських журналістів, а й перших осіб західних країн, які особисто відвідали місто після звільнення, таких як Президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн, віце-президент Єврокомісії Жозеп Боррель, прем'єр-міністр Великої Британії Борис Джонсон, федеральний канцлер Австрії Карл Негаммер та багато інших. Це стало переломним моментом, який показав жахіття війни, консолідував світ навколо України та зрушив з мертвої точки процеси по постачанню озброєння.
- У квітні 2022 року з'явилися фото докази геноциду з деокупованих населених пунктів Київської області: окупанти морили людей голодом і розстрілювали заради забави, розстрілювали авто з цивільними громадянами. У селі Мотижин Бучанського району знайшли розстріляних в потилицю чоловіків та жінок, в яких були попередньо зв'язані за спиною руки. Російські військові в Ірпені розстрілювали жінок та дівчат, а потім танками їздили по їх тілах. Під час окупації Київської області, окупанти за офіційними даними, зґвалтували понад 400 разів мирних мешканців.
- 29 липня 2022 року на території колишньої виправної колонії № 210 с.м.т. Оленівка на тимчасово захопленій території Донецької області, з метою приховування неналежних умов та форм допиту українських військовослужбовців, армія РФ умисно знищила українських військовополонених. Загинули близько 50 українських захисників, ще понад 70 дістали тяжкі поранення.
- Після звільнення восени 2022 року Харківщини було виявлено 22 катівні, у яких допитували та піддавали жорстоким тортурам українців. Майже у всіх великих і малих населених пунктах, де базувалися військові частини російської армії, були облаштовані місця для утримання цивільних і військовополонених. Поширеними способами катування були: пропускання електричного струму, сильне побиття палицями та іншими предметами, здирання нігтів, використання протигазу для удушення.

65 Джерело: BBC News Україна. Опубліковано: 29 липня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-62348582>

- Масові поховання під Ізюмом було знайдено 15 вересня 2022 року після звільнення більшої частини Харківської області. В найбільшому похованні було щонайменше 440 людей, що померли в період з березня по вересень 2022 року. Могили розташовані серед дерев і позначені дерев'яними хрестами. Це переважно цивільні, іноді діти, а також щонайменше 17 солдатів ЗСУ. Більшість похованих померли насильницькою смертю від розстрілів, артилерійського вогню, вибухів мін та авіа ударів. Кілька тіл були зі зв'язаними за спиною руками, одна людина з мотузкою на шиї. Перші бої за Ізюм тривали протягом усього березня, після чого місто знаходилося в російській окупації з 1 квітня по 10 вересня 2022 року.

«Серед ексгумованих сьогодні тіл 99% мають ознаки насильницької смерті. Є кілька тіл зі зв'язаними за спиною руками, одна людина похована з мотузкою на шиї. Очевидно, цих людей катували і потім стратили. Серед похованих також є діти».

Олег Синегубов, голова Харківської області⁶⁶

23 вересня 2022 року Незалежна міжнародна слідча комісія ООН на основі зібраних доказів дійшла висновку, що в Україні мали місце масштабні воєнні злочини, скоєні армією РФ. Мова йде про страти, катування, сексуальне насильство осіб віком від 4 до 82 років.⁶⁷ І це лише деякі із величезної кількості воєнних злочинів, що регулярно та систематично вчиняються росіянами проти цивільного населення України та військовополонених, про що свідчить кількість кримінальних проваджень, розпочатих українськими, іноземними та міжнародними правоохоронними органами.

2. Систематичні випадки умисного вбивства мирного населення.

За даними Міністерства внутрішніх справ України, з початку повномасштабної війни станом на 2 вересня 2022 року внаслідок ворожих обстрілів в Україні загинуло понад 7 тисяч мирних жителів, 5,5 тисяч дістали поранень.⁶⁸ З 24 лютого по 26 грудня Управління Верховного комісара ООН з прав людини зафіксувало 17 831 жертву серед цивільного населення в Україні. Зокрема, ООН підтвердила загибель 6 884 та поранення 10 947 цивільних осіб. Фактичні цифри є набагато більшими.⁶⁹ За даними Міжнародної комісії з питань зниклих безвісті, під час війни в Україні станом на 25 листопада 2022 року зникли безвісті понад 15 тис. людей. Цифра 15 тис. є консервативною, якщо врахувати, що в одному лише Маріуполі, за оцінками української влади, загинули або зникли безвісті 25 тис. осіб.⁷⁰

66 Олег Синегубов, голова Харківської обласної військової адміністрації в Телеграм-каналі. Опубліковано: 16 вересня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://t.me/synegubov/4251>

67 [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.universal-rights.org/urg-human-rights-council-reports/report-on-the-51st-session-of-the-human-rights-council/>

68 Джерело: перший заступник міністра внутрішніх справ Євгеній Єнін в ефірі телемарафону. Опубліковано: 2 вересня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/2/7365887/>

69 Джерело: Звіт Управління ООН з прав людини. Опубліковано: 27 грудня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.ohchr.org/en/news/2022/12/ukraine-civilian-casualty-update-26-december-2022>

70 Джерело: Видавництво «Українська Правда». Опубліковано: 25 листопада 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/25/7377890/>

За даними Офісу Генерального прокурора України, станом на 6 липня 2022 року 991 дитина постраждала в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. При цьому 346 дітей загинуло та 645 було поранено.⁷¹

Незалежно від джерела підрахунку, це більше постраждалих, ніж за 8 років збройного конфлікту на Донбасі (за даними УВКПЛ ООН, там постраждали близько 11 000 осіб). З кожним днем контрнаступу ЗСУ та деокупації українських територій світу відкриваються нові жахливі наслідки воєнних злочинів РФ в Україні. Веб-ресурс «zmina.info» щодня оновлює дані по жертвам та новим атакам РФ проти мирного населення України.⁷²

Серед найбільш постраждалих великих міст України слід виділити наступні:

- **Харків** зазнав масових бомбардувань. Попри обіцянки російської влади не обстрілювати невійськові об'єкти, окупанти почали цілеспрямовано знищувати цивільну інфраструктуру з першого дня війни. За півроку війни в Харкові було задокументовано більше 2 000 епізодів, які підпадають під визначення військових та міжнародних злочинів. Загибло щонайменше 272 особи в 117 атаках, поранено близько 500 осіб, 160 вважаються зниклими безвісти.
- **Чернігів**. Станом на 22 березня місто, після трьох тижнів безперервних обстрілів, перебувало на межі гуманітарної катастрофи. Уночі з 22 на 23 березня, внаслідок російського авіабомбардування, було зруйновано автомобільний міст через Десну, який слугував сполученням міста з Києвом та всією Україною, що вкрай загостило ситуацію у місті. Не було електрики, майже повністю були відсутні вода, газ, зв'язок. Зі слів міського голови Владислава Атрошенка, деякі мікрорайони Чернігова знищені на 70%. Із 3 квітня 2022 року обстріли міста практично припинилися, до міста стали завозити гуманітарну допомогу. Чернігів став одним з найбільш зруйнованих міст України.
- **Херсон**. Після звільнення від окупації 11 листопада 2022 року Херсон став мішенню для постійних російських артилерійських обстрілів. Майже щодня відбуваються руйнування інфраструктури, житлових будівель, а також збільшуються жертви серед цивільного населення. Станом на 30 грудня 2022 року у Херсоні було зруйновано 33 освітніх заклади та 708 об'єктів житлового фонду.
- **Маріуполь** (лютий 2022 року – по сьогоднішній день). Місто с населенням майже 500 тис. було окуповане РФ з 1 березня 2022 року. У Маріуполі задокументовано 87 тисяч загиблих, але ця цифра не є остаточною. Нижче ми продемонструємо перелік злочинів РФ проти мирного населення на прикладі міста Маріуполь.

71 Джерело: Офіс Генерального Прокурора України в Телеграм. Опубліковано: 6 липня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: https://t.me/pgu_gov_ua/4729

72 [Електронне джерело] Режим доступу: <https://zmina.info/articles/vtraty-sered-cyvilnyh-gromadyan-ta-obyektiv-vid-vtorgnennya-rosiyi-onovlyuyetsya/>

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РОСІЇ ПІД ЧАС ОКУПАЦІЇ МАРІУПОЛЯ

На початку **березня** 2022 року у Маріуполі велися жорстокі бої за місто, не було світла, води, опалення, зв'язку та продуктів.

9 березня російські окупаційні війська здійснили авіа удар по одній з лікарень Маріуполя. Обстрілами було зруйновано пологовий будинок № 3, де знаходилося багато мам з навороженими дітьми. Унаслідок авіа удару 17 людей постраждало, а троє загинуло.

16 березня відбулося руйнування драматичного театру у Маріуполі в наслідок завданого росіянами авіаційного удару. Будівля театру використовувалася як бомбосховище під час блокади міста. У ньому переховувалися за різними даними від 500 до 1200 мирних жителів. 18 березня Маріупольська міська рада повідомила, що бомбосховище під будівлею театру вціліло і з нього вдалося визволити близько 130 людей, що вижили. Станом на **25 березня** 2022 року у повідомленні міськради йшлося, що за свідченням очевидців під час бомбардування театру загинуло близько 300 людей. Інформаційна агенція Associated Press провела власне розслідування й дійшла висновку, що внаслідок авіа удару могло загинути до 600 людей.

20 березня збройні сили РФ розбомбили школу мистецтв № 12 у Маріуполі, де переховувалися сотні людей.

Станом на **20 березня** 2022 року місцева влада констатувала, що на той момент під час облоги Маріуполя було вбито щонайменше 2300 людей.

Станом на **28 березня** у місті було пошкоджено 2340 (90%) будинків, з них повністю зруйновано – 1040 (40%), 5000 людей загинуло під час блокади, серед них приблизно 210 дітей.

Станом на **11 квітня** росіяни депортували 33 тисячі місцевих жителів з міста. Їх вивезли до Росії та тимчасово окупованих територій Донецької області.

12 квітня міський голова Вадим Бойченко заявив, що з початку російського вторгнення у місті загинуло більше 10 тисяч мирних жителів.

24 квітня на опублікованих супутникових знімках передмістя Маріуполя було виявлено третє масове поховання.

11 травня стало відомо, що коли російські терористи проводили «фільтрацію» людей із окупованого Маріуполя, то всіх родичів військових ЗСУ, колишніх правоохоронців, активістів, журналістів та «підозрілих» людей вони вивозили до колишньої виправної колонії № 52 у с. Оленівка або до тюрми «Ізоляція» в Донецьку.

Станом на **травень** 2022 року більше 20 тисяч мирних жителів міста були вбиті через російську агресію.

Через те, що Маріуполь і досі знаходиться під окупацією, переважна більшість злочинів Росії в цьому місті залишаються невідомими.

Але таких міст по всій Україні сотні, і інколи руйнування складають до 70-80% інфраструктури, супроводжуючись численними жертвами серед мирного населення. Дані про кількість жертв не є остаточні через інтенсивність бойових дій по всій Україні.

3. Масові депортації мирного населення.

Російська окупаційна влада на захоплених територіях України проводить заходи з фільтрації та насильницької депортації українців до Російської Федерації, що є грубим порушенням Четвертої Женевської конвенції ООН та розцінюється як військовий злочин. За даними, що були оприлюднені в ООН, російська влада застосувала фільтрацію та депортувала до РФ від 900 тисяч до 1,6 мільйона громадян України. Значна частина цих людей були відправлені до віддалених регіонів Далекого Сходу Росії. З них – близько 300 тисяч дітей.

Одна з ознак геноциду – це винищення культури і мови. У Балаклії (Харківська область) та інших містах окупанти цілеспрямовано вилучали зі шкіл та знищували українські підручники. Загалом зафіксовано близько 500 воєнних злочинів російських військ проти культурної спадщини України, що були зафіксовані Міністерством культури та інформаційної політики України.⁷³

Рисунок 22. Культурні втрати України після півроку повномасштабної війни з Росією

Геноцид, влаштований російськими військами в Україні під час російсько-української війни, є найбільшим у Європі з часів Другої світової війни. На момент проведення даного дослідження, низка європейських країн визнали воєнні злочини РФ в Україні геноцидом.

⁷³ За даними Міністерства культури та інформаційної політики України. Станом на серпень 2022 р. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://mkip.gov.ua/>

Рисунок 23. Країни, що офіційно визнали геноцид українців під час повномасштабного російського вторгнення в Україну

	Польща	23 березня	Сейм Польщі ухвалив резолюцію про вчинення росією військових злочинів, злочинів проти людства та порушення прав людини на території України. Відповідно до резолюції Польща засудила акти геноциду та інші порушення міжнародного права, вчинені російськими військами на території України
	Україна	14 квітня	Верховна Рада України ухвалила постанову «Про вчинення Російською Федерацією геноциду в Україні», якою дії російських військ та російського керівництва в Україні визнаються геноцидом українського народу
	Естонія	21 квітня	Резолюцію про геноцид українського народу, учинений російськими військами, було одноголосно схвалено парламентом Естонії
	Латвія	21 квітня	Сойм Латвії одноголосно визнав дії військ рф геноцидом українського народу
	Канада	28 квітня	Палата громад парламенту Канади визнала злочини рф в Україні геноцидом
	Литва	10 травня	Сейм Литви одноголосно визнав дії рф геноцидом українців
	Чехія	11 травня	Сенат Чеської Республіки проголосував за постанову, якою визнав дії армії рф на території України геноцидом українського народу
	Ірландія	2 червня	Сенат Ірландії ухвалив резолюцію, яка вважає вторгнення російської федерації в Україну геноцидом
	Сполучені Штати Америки	21 липня	Двопартійна група високопоставлених сенаторів США представила у Верхній палаті проєкт резолюції про визнання дій росії в Україні, які вона чинить у неспровокованій війні, геноцидом українського народу

Віталій Портніков, український журналіст

«Воєнне українське суспільство не схоже на довоєнне суспільство, а післявоєнне суспільство не буде схоже на воєнне. Так буває завжди».

3.4. Наріжний камінь українського супротиву – самосвідомість українців та громадянське суспільство.

24 лютого вся Україна почула вибухи й постріли. І 24 серпня не мала почути слів «з Днем Незалежності!» 24 лютого нам казали: у вас немає шансів. 24 серпня ми кажемо: з Днем Незалежності, Україно! За шість місяців ми змінили історію, змінили світ і змінилися самі. Тепер ми точно знаємо, хто справді нам брат і друг, а хто навіть не випадковий знайомий. Хто не втратив своє ім'я та репутацію, а хто переживав, щоб терористи зберегли обличчя. Кому ми насправді не потрібні, а де для нас двері справді відчинені. Ми зрозуміли, хто є хто. А весь світ дізнався, хто такі українці. Що таке Україна. Більше ніхто не скаже про неї: це десь там, біля Росії. Ми почали поважати себе. Зрозуміли, що попри будь-яку допомогу й підтримку, ніхто, крім нас, не вигризатиме нашу незалежність. Ми нарешті стали дійсно єдиними. Нова нація, яка з'явилася на світ 24 лютого, о четвертій ранку. Не народилася, а відродилася. Нація, яка не плакала, не кричала, не злякалася. Не втекла. Не здалася. Не забула.

Президент України Володимир Зеленський

На думку респондентів даного дослідження, причина провалу спланованого Росією блиц-кригу «взяти Київ за 3 дні» полягає не тільки у стані армії РФ й у силі духу та навичках Збройних Сил України, а й у тому, що РФ недооцінила здатність українського народу до самоорганізації. За роки незалежності громадянське суспільство стало справжньою силою у розбудові країни. Навіть українки та українці, які не є членами громадських організацій, згуртувались, адже розуміють, що країна воює за своє майбутнє поза тоталітаризмом, за верховенство права, демократію, повагу до прав людини. Ці цінності української нації формувались протягом кількох століть, і лише відсутність власної державності та формування іміджу України через призму наративів держав, до складу яких входили її території, заважала світові побачити прагнення українців до свободи та демократії. Але це прагнення до волі є настільки сильним, що країна не тільки вистояла й проводить достатньо ефективні контрнаступи, а й продовжує реформування та зміцнення демократії навіть під час війни.

Павло Казарін, український журналіст, публіцист, військовий ЗСУ

«Росія зовсім неправильно уявляє Україну. Росія стала заручницею своїх власних переконань. Якщо ти від початку вважаєш сусідню державу випадковістю, чимось таким, що з'явилося на карті через помилки, а не через історичну логіку, то в тебе і не виникає запиту на те, щоб вивчати цю державу системно і серйозно. Москва катастрофічно недооцінила український потенціал та сам факт існування української політичної нації».

Ахтем Чийгоз, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Європейська Солідарність»

«Кримські татари і українці мабуть єдині в своїй історії – вони своїх гетьманів вибирали. Тому в нас царя не було. І сьогодні українці є домінантами у цій державі, розумієте... Для чого ми воюємо? Просто проти Росії, щоб її знищити, а там трава не росте? Ні! А за самостійності! Я люблю це українське слово – самостійність».

Олександр Юрченко, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Унікальність української нації – в неймовірному бажанні до волелюбства, до свободи. І цей неймовірний поклик патріотизму – він об'єднав всю націю, абсолютно всіх: людей з різними політичними поглядами».

Павло Фролов, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Відбулась консолідація всього суспільства, не лише Парламенту і влади, навколо Зеленського, навколо головнокомандувача і навколо Збройних сил України. Ну і навколо добровольчого, волонтерського руху. Вся країна. І безумовно, тут саме парламентаризм запрацював в класичному розумінні – що це місце для дискусій, місце для напрацювання рішень. Головна скрипка в державі перейшла до Збройних сил України і до головнокомандуючого – була вся країна перелаштована».

Олександр Юрченко, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Сьогодні ми платимо досить велику ціну – життя Героїв і тисяч ні в чому невинних людей і дітей, каліцтва, згвалтовані дружини, матері і діти, зламані долі. Саме цією ціною ми не пускаємо цих напівлюдей на територію цивілізованої Європи. Тому що ми разом, ми і є Європа. Ми хочемо жити з європейськими цінностями. Сподіваємось що всі це розуміють. І ми так само разом будемо святкувати нашу спільну перемогу, а потім разом працювати над відновленням, відбудовою України. Ми разом з Європою розуміємо, що досить бути у Московії в енергетичних заручниках».

Вікторія Кінзбурська, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«У сфері війни точно неефективне, зайве та недоречне – це пасивність певного пулу громадян. Ми всі зараз об'єднані заради перемоги, і допомогти можуть всі. Хтось коштами, хтось роботою, а хтось зброєю в руках. Тут відповідь проста – треба йти разом до перемоги. Щодо армії та озброєння – тут, впевнена, що коментувати їх роботу можуть тільки ті, хто прийняв присягу на вірність Україні, служить в ЗСУ і хто бачить і розуміє, яку титанічну роботу виконує Міноборони. Я можу лише сказати, що країна зараз в надійних руках».

Павло Казарін, український журналіст, публіцист, військовий ЗСУ

«Майбутнє України та українського суспільства вирішується просто зараз на полі бою. Принципова різниця між Україною та Росією полягає в тому, що у разі української перемоги ми побачимо ще одну державу на європейській карті, яка так чи інакше імплементуватиме європейські правила гри, яка боротиметься за зниження корупційного податку, яка буде користуватися демократичними механізмами. Ми тоді зможемо сперечатися про швидкість українських реформ, але не про фінальний пункт призначення».

З початком повномасштабного вторгнення кожні українка та українець намагалися бути корисними: якщо не на фронті у лавах ЗСУ або ТрО, то у волонтерстві, допомагаючи збором та розподілом військової та гуманітарної допомоги, боротьбою в інформаційному полі тощо.

Українська діаспора є однією з найбільших у світі, адже вона була сформована за рахунок постійного гоніння українців з їх території російською владою у той чи іншій іпостасі. Саме представники української діаспори дали поштовх для мирних акцій по всьому світу, залучаючи до цього і громадян інших країн. Так, люди по всьому світу з перших днів війни вийшли на мирні протести у підтримку України Австралії, Австрії, Азербайджані, Аргентині, Бельгії, Болгарії, Боснії та Герцеговині, Великій Британії, Вірменії, Греції, Грузії, Данії, Естонії, Ізраїлі, Ірані, Ірландії, Ісландії, Іспанії, Казахстані, Канаді, Киргизстані, Косово, Латвії, Литві, Лівані, Люксембурзі, Мексиці, Молдові, Нідерландах, Новій Зеландії, Норвегії, Польщі, Португалії, Румунії, Сербії, Словаччині, США, Тайвані, Тайланді, Туреччині, Угорщині, Фінляндії, Франції, Хорватії, Чехії, Чилі, Чорногорії, Швеції, Шрі-Ланці, Японії, тощо. Загалом, починаючи з 24 лютого, було проведено більше 12 000 мирних протестів в 78 країнах світу.

Рисунок 24. Мапа мітингів та політичних демонстрацій в підтримку України⁷⁴

Волонтерська ініціатива #WorldForUkraine (інтерактивна мапа мітингів та протестів в підтримку України)
Джерело за посиланням: <https://worldforukraine.net/>

Як в Україні, так і по всьому світу активізувався волонтерський та благодійницький рух. Одразу були створені штаби допомоги, різноманітні фонди та платформи, які займаються збором коштів на допомогу українській армії та всім, хто постраждав від війни.

⁷⁴ Джерело: Волонтерська ініціатива #WorldForUkraine (інтерактивна мапа мітингів та протестів в підтримку України). [Електронне джерело] Режим доступу: <https://worldforukraine.net/>

Микита Потураєв, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу», голова комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики, голова делегації українського парламенту в Парламентській асамблеї ОБСЄ

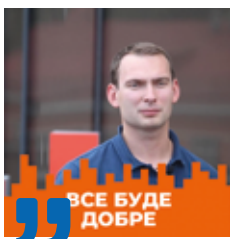
«Треба розуміти, що перші дні – то був такий суцільний хаос. Я коли приїхав у посольство України у Польщі, де я перебував у відрядженні (це була субота, не було жодних вихідних), там була купа людей, туди сходилися волонтери, люди, які були готові робити хоч щось, щоб тільки допомагати Україні. Люди приходили і казали: «я вмію те і те, що мені робити?» Або просто казали: «скажіть, що мені робити, я буду робити». Люди були всюди, навіть в коридорах працювали. А треба пам'ятати, що наше посольство в Варшаві – воно не найбільшу будівлю в місті займає. Коротше, така атмосфера, знаєте, напіввійськового такого штабу. Дійсно, штабу країни, яка зненацька піддалася такому підлому нападу. Все було абсолютно ситуативно. Але був же цей шалений потік волонтерської допомоги. Причому гуманітарка проходила в ручному режимі – поляки просто відкрили кордон для неї...»

Напад Росії вперше відбувся у 2014 році, і за вісім років українці значно розвинули волонтерську культуру. З початку повномасштабного вторгнення українці активізувалися ще більше. Представники ВРУ також долучилися до волонтерської роботи.

Микола Величкович, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Європейська Солідарність»

«Можу сказати те, що я сам бачив: у той час у стінах Національної поліції видавали зброю. І величезна кількість моїх колег-депутатів (це точно навіть не десятки) отримали зброю, для того, щоб мати можливість захищати столицю. Зокрема, майже всі мої колеги з «Європейської Солідарності» отримали зброю. З перших днів ми були в Києві, в урядовому кварталі. Ми були готові захищати нашу столицю. Я говорю і про себе, і про своїх колег по партії. Ми були готові до прямого зіткнення. Ми розуміли, що ми в даному випадку виступаємо як громадяни, які захищають свою країну, свою столицю. Були готові вступити безпосередньо в бойові зіткнення. Хтось мав досвід, хтось не мав. Але всі були морально готові. І були фізично присутні в столиці, в урядовому кварталі».

Ярослав Железняк, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Голос»

«Коли тільки почалась війна, то я перші дні допомагав волонтерам у питаннях розмитнення. Сам теж займався волонтерською діяльністю, їздив по Києву та Київській області. На другий день війни їздили з колегою Разумковим по обласній ТрО, збирали їх потреби і намагалися допомогти з забезпеченням.

Потім ми з командою почали займатися питаннями виведення міжнародних компаній з ринку РФ. Зробили перелік таких компаній та відпрацьовували ці питання з менеджментом компаній. Також з послами країн де зареєстровані їх материнські структури.

Це величезна робота до якої долучено було багато людей з влади, бізнесу та громадських організацій. Так чи інакше, але десь 1000 з 1400 компаній залишили ринок ворога»

«В березні чи квітні міністр оборони заявляв, що забезпечення бронезилями військових відбувається державою та волонтерами 50/50. Ми дійсно потужно відпрацювали цей напрямок. Але звинувачувати державу у тому, що вона не змогла швидко, оперативно і у такій величезній кількості всього закупити, я особисто не готовий. Тому що війна – це страшенний форс-мажор».

Сергій Притула, волонтер⁷⁵

ДОВІДКА

ТОП-10 ОРГАНІЗАЦІЙ, ЯКІ НАБЛИЖАЮТЬ УКРАЇНУ ДО ПЕРЕМОГИ (за кількістю зібраних коштів та направленої допомоги)

Повернися живим – Фонд активно функціонує ще з 2014 року. За цей період фонд зібрав більше 4,4 мільярди гривень.

Придбано більше 22,8 тисяч засобів захисту для ЗСУ, 4,4 тисяч одиниць тепловізійної оптики, 3 тисячі квадрокоптерів та більше 125 розвідувальних безпілотних авіаційних комплексів.

UNITED 24 – це донат одним кліком з будь-якої точки світу. Запустив цю ініціативу Президент України Володимир Зеленський.

Всього за три місяці роботи вдалося зібрати понад \$175 млн, які направили на такі важливі напрямки: підтримку ЗСУ, медичні й гуманітарні потреби цивільних, відновлення інфраструктури в регіонах.

Благодійний фонд Сергія Притули – найгучнішим збором коштів від фонду Притули став збір на безпілотники «Байрактар». Турецька компанія вирішила допомогти українцям і подарувала їх, тож народні гроші пішли на супутник від компанії ICEYE.

Придбано більше 2 тисяч дронів, 500 позашляховиків для армії, майже 7 тисяч засобів зв'язку, 3,6 тисяч одиниць оптики, більше 40 комплексів БПЛА та інше.

Razom for Ukraine – свій шлях фонд Razom for Ukraine почав ще з часів Революції Гідності, а його засновниками були небайдужі українці зі США. Однак після 24 лютого фонд переорієнтувався з підтримки громадських проєктів на допомогу військовим та цивільним.

За п'ять місяців роботи від початку вторгнення вдалося зібрати понад 2 млрд грн. Ці гроші спрямовують на закупівлю технічного приладдя для армії, а частину виділяють на гуманітарну допомогу. Відтак, закупили та розвезли по областях України більш ніж 200 тон медикаментів та медичного обладнання.

KSE Foundation – Фонд заснований однією з найкращих шкіл економіки в Україні.

З чеком у \$300 тис. організація закуповує бронезилями, каски, пікапи, дрони, засоби зв'язку, аптечки і турнікети для українських бійців. Фонд також займається гуманітарною допомогою.

КОЛО – команда цієї організації складається з провідних менеджерів компаній-гігантів українського ринку: Kyivstar, Readdle, Grammarly, Tumblr, Parimatch, Reface, Vimeo, ЛУН, Wise, Планета Кіно тощо.

Організації вдалося зібрати вже понад 146 млн грн, які направляють на закупівлю технічного обладнання ЗСУ.

⁷⁵ Сергій Притула, волонтер, громадський діяч в ефір на каналі Наталії Мосийчук, YouTube. Опубліковано: 11 червня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=FPINBzwV2pw>

Армія SOS – організація починала свою роботу з допомоги окремим батальйонам ще на початку російського вторгнення у 2014 році. Невдовзі, вона розробила авторське програмне забезпечення «Кропива» – застосунок для артилерійських планшетів. Сьогодні Армія SOS допомагає ефективніше працювати близько 90% артилеристів на фронті. Окрім постачання «Кропиви», Армія SOS модернізує системи ППО в українських регіонах, проектує та конструює БПЛА і засоби радіорозвідки. Серед них – знаменитий безпілотною «Валькірія».

Згряя – волонтери цього фонду починали роботу на сході України, а зараз двері їхнього штабу відкриті для допомоги всій Україні. Організація співпрацює з багатьма іншими волонтерськими осередками та координує гуманітарні вантажі для цивільних й військових, що включають медикаменти, устаткування для лікарів, техніку, екіпірування, засоби тактичної медицини.

«Корпорація монстрів» – раніше великий фонд «Корпорація Монстрів» працював, щоб забезпечити дітей Одещини необхідною медициною та лікуванням, а зараз він працює на потреби армії та постраждалих цивільних. Для військових фонд виокремив 15 млн. грн, на які закуповуються дрони, авто, генератори, гідратори, аптечки, біноклі та навушники, бронежилети, шоломи, одяг тощо.

Український католицький університет (УКУ) – Львівський університет завжди вирізнявся своєю сильною громадською позицією, тож з початком повномасштабної війни він активізував сили студентів та випускників на допомогу. Закупівля захисної амуніції, медикаментів і техніки на передову. Покриття гуманітарних потреб внутрішньо переміщених осіб та медичних потреб лікарів.

Про волонтерів

15 серпня 2022 року ВРУ спростила діяльність волонтерських організацій на законодавчому рівні, і це сприятиме ще більшому розвитку волонтерської діяльності в Україні:

Законопроект № 7363 «Про внесення змін до Закону України «Про волонтерську діяльність» щодо підтримки волонтерської діяльності» передбачає:

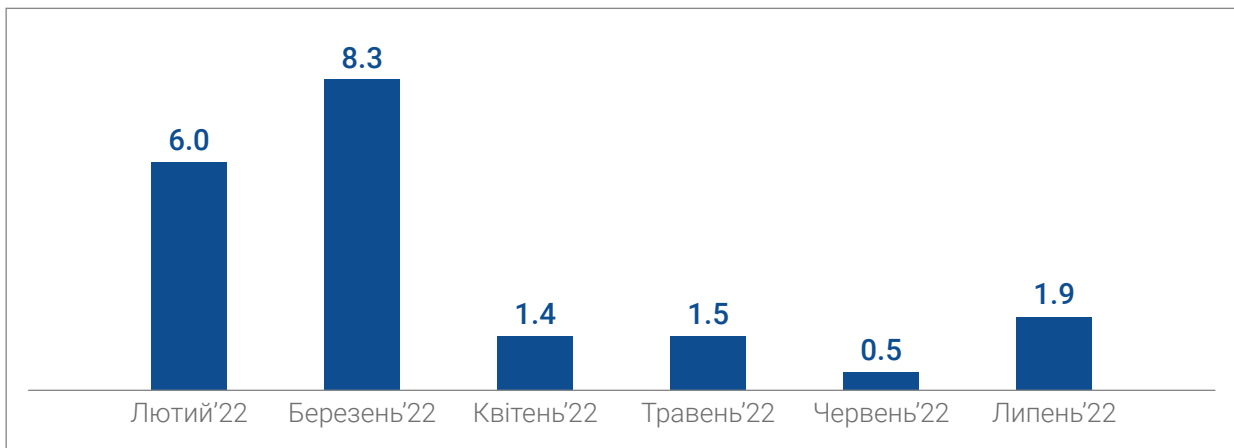
- забезпечення можливості для розробки та імплементації загальнодержавних цільових програм з підтримки розвитку волонтерства та інших заходів з метою підтримки волонтерської діяльності в Україні;
- поширення норм ст. 6 Закону «Про волонтерську діяльність», яка визначає розмір та порядок виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) або інвалідності волонтера внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), на волонтерів, що здійснюють діяльність з протидії збройній агресії РФ на всій території України та окремих її місцевостях (з урахуванням умов правового режиму воєнного стану);
- розширення напрямів волонтерської діяльності.

Законопроект № 7364 «Про внесення змін до Податкового кодексу щодо волонтерської діяльності та діяльності неприбуткових установ та організацій в умовах збройної агресії РФ проти України», зокрема:

- виключення з оподаткованого доходу волонтера доходів у вигляді витрат неприбуткової організації на проведення медичного огляду та вакцинації волонтера тощо;

- визначення неоподатковуваних витрат неприбуткової організації на відрядження волонтера (на проїзд, оплату вартості проживання, витрат на харчування, оплату телефонних розмов, оформлення закордонних паспортів, дозволів на в'їзд, обов'язкове страхування, інші документально оформлені витрати);
- визначення операцій, що не включаються громадськими та благодійними організаціями до розрахунку суми для реєстрації платником ПДВ операцій з ввезення гуманітарної допомоги.

З перших тижнів повномасштабного вторгнення українки та українці робили значні пожертви на підтримку ЗСУ, наприклад, на спеціальний рахунок Національного банку України для підтримки Збройних Сил України. Крім того, були організовані численні фонди; активізувались для допомоги ЗСУ чи створювались локальні громадські організації; допомога надавалась напряму на рахунки бійцям для екіпірування, пораненим для лікування та їхнім сім'ям, тощо.

Рисунок 25. Надходження на рахунок ЗСУ (млрд. грн.)⁷⁶

Олена Галушка, українська громадська діячка, членкиня Правління Організації «Центр Протидії Корупції»

«Зараз досі велика кількість соціальної, гуманітарної допомоги та допомоги для армії тримається на волонтерах, які витрачають особисті збереження і заробітну плату. Відповідно, якщо люди перестануть отримувати кошти, у них не буде змоги жертвувати. Все дуже взаємопов'язане між собою».

Загалом же, потужний український волонтерський рух відображає принципову різницю між українським та російським народами. Поки росіяни погоджуються жити у парадигмі жорсткої вертикалі відносин «влада-суспільство», українці вибороли собі життя у парадигмі горизонтальних відносин влади та суспільства, вимагають підзвітності влади, впливають на прийняття рішень, здатні до самоорганізації та довели, що горизонтальні мережеві зв'язки є запорукою утримання країни на демократичному шляху розвитку та її виживання у часи екзистенційної загрози.

76 За даними Національного Банку України. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://bank.gov.ua/>

РОЗДІЛ 4. ВІДНОВЛЕННЯ ТА МАЙБУТНЄ УКРАЇНИ.

Відродження України від наслідків російської агресивної війни стане символом переваги демократії над автократією. Це покаже Путіну, що результатом його намагань зруйнувати Україну стала ще сильніша, заможніша і більш об'єднана країна.

Ліз Трасс, колишня прем'єр-міністр Великої Британії

Сьогодні ми всі об'єднані у нашому захисті, завтра – в нашій відбудові.

Денис Шмигаль, прем'єр-міністр України

4.1. Бачення Україною свого майбутнього: стратегічний курс, цінності та безпека.

Респонденти цього дослідження бачать Україну незалежною, суверенною, демократичною державою у межах територіальних кордонів, визначених у 1991 році. Значна частина опитаних вважають, що Україна стане членом Європейського Союзу.

Вікторія Кінзбурська, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Однозначно в межах територіальних кордонів та у складі Європейського Союзу. Ми визначились зі своїм курсом вже давно, і кожен з нас повинен працювати зараз над наближенням цього майбутнього. Зараз той самий момент, і ми показуємо та нагадуємо всьому світові, що таке сміливість. Це великий шлях для великої країни мужніх людей».

В майбутньому респонденти бачать Україну, як країну рівних можливостей, з низьким рівнем корупції, де будуть створені умови для розкриття потенціалу людини і бізнесу.

У найближчій історичній перспективі повернення до «дружби» з Росією здається експертам неможливим, адже більшість громадян України не готові пробачити росіянам цю війну,⁷⁷ і існує однозначне розуміння, що винуватою у війні є не одна людина чи тільки влада Росії, а весь російський народ – ті, хто привів Путіна до влади, хто підтримував його або навіть просто залишався пасивним і боявся проявити активну громадянську позицію. Респонденти приводять аргумент, що коли українці були кардинально не згодні з політикою діючого президента Януковича, в Україні стався Майдан.

77 За даними бліц-опитування від «Українська Маркетингова Група (UMG)» в соціальних мережах: міське населення 18+. Вибірка – 500 респондентів, період – 16.05-02.06.2022.

Рисунок 26. Оцінювання українцями можливості відновлення дружніх або нейтральних відносин із росіянами після війни

Володимир Горковенко, український політик та чиновник, колишній журналіст

«Дружити з усіма, крім нашого ворога. НАТО та ЄС і так визначені для нас як стратегічний курс. Але після завершення війни геополітична карта світу та Європи буде виглядати інакше. Будуть інші союзи, і потрібно вже зараз напрацювати альтернативні варіанти ООН, ОБСЄ, МЧХ та іншим організаціям. Потрібно вже зараз наполягати на запобіжниках, які на майбутнє зможуть обмежувати будь-яку країну, котра вирішить йти війною на свого сусіда. Бо, як показує практика, країна-агресор вдало використовує усі механізми демократичного світу».

Головне, що вже змінилося в українському суспільстві – це готовність ще активніше бути залученими у політичне життя країни. Вже зараз ставлення до влади суттєво змінилося: більше вимог та жорсткий контроль громадян і суспільства за владою всіх рівнів.

Респонденти-експерти висловили достатньо цікаву ідею – необхідно створити своєрідну «наглядну раду» з міжнародними авторитетними представниками у її складі. Це необхідно для більш об'єктивного виявлення помилок минулого з метою їх мінімізації у майбутньому, для аналізу успіхів і шляхів їх досягнення, розробки стратегічного бачення та рекомендацій щодо діяльності у майбутньому, особливо з огляду на геополітичне становище країни. Україна має відбудовуватися та відновлюватися у першу чергу як «безпечна» країна, захищена від сусіда-агресора, щоб в майбутньому не допустити війни на своїй території та її поширення на території інших європейських країн.

Віталій Портніков, український публіцист, письменник і журналіст

«Якщо ми не створимо таку комісію і чітко не обговоримо всі дії політичного і військового керівництва країни 2019-2021 років (а, можливо, і попереднього керівництва), то ми знову опинимося на межі небезпеки втрати державності й окупації української території. Це має бути розмова як про недоліки, так і про успіхи у підготовці до оборони і під час ведення бойових дій – хто які рішення приймав. Очевидно, що можна це зробити тільки після закінчення бойових дій».

Олександр Юрченко, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Ми всі розуміємо, що в будь-який день вони можуть знову напасти. Нам потрібно відповідальніше відноситися до заходів безпеки. Щоб не бути в тій ситуації, в якій ми були. Ми маємо розуміти, що у нас поруч є ворог. За час спокою, ми маємо створити купол, фортифікаційні споруди, кожен має мати другу спеціальність – військову. Поки буде існувати Російська Федерація в сьогоdnішньому вигляді – це загроза війни».

Наразі, вже робляться перші кроки із формування нової стратегії безпеки. 21 вересня 2022 року ВРУ ухвалила у першому читанні проєкт закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту державного кордону України». Законопроектом планується закріпити на законодавчому рівні комплекс заходів з посилення захисту державного кордону на небезпечних ділянках. Ці комплекси мір мають здійснюватися у разі реальних загроз нападу на Україну, збройного конфлікту на державному кордоні тощо:

- передбачається усунення перепон для інженерного облаштування інфраструктури державного кордону на землях природно-заповідного фонду України, а також виділення вздовж українсько-російської та українсько-білоруської ділянок державного кордону більшої частки земель для посиленого облаштування засобів захисту та оборони державного кордону України, у тому числі мінних полів;
- йдеться про збільшення прикордонної смуги вздовж лінії державного кордону з Росією та Білоруссю до двох кілометрів;
- пропонується уточнити функції Державної прикордонної служби України щодо участі в обороні держави та упорядкувати механізми її реалізації, здійснити перерозподіл повноважень складових сектору безпеки і оборони щодо координації їх спільної діяльності, пов'язаної із захистом державного кордону в мирний час, під час дії воєнного стану та в інших кризових ситуаціях;
- передбачається врегулювання порядку та способів залучення військових частин і підрозділів Збройних сил України до виконання завдань з посилення охорони держкордону у мирний час та особливий період.

Ще одним важливим кроком для побудови стратегії безпеки України стала заява України на вступ у Північно-Атлантичний Союз. 30 вересня 2022 року за підсумками засідання Ради національної безпеки та оборони Президентом України, Прем'єр-міністром та Головою Верховної Ради України була підписана заява до вступу у НАТО за прискореною процедурою.

«Ми де-факто союзники. Це вже досягнуто. Де-факто ми вже пройшли свій шлях до НАТО. Де-факто ми вже довели взаємосумісність зі стандартами Альянсу, вони є реальними для України – реальними на полі бою і в усіх аспектах нашої взаємодії. Ми довіряємо один одному, допомагаємо один одному і захищаємо один одного. Це і є Альянс. Де-факто. Сьогодні Україна подає заявку, щоб зробити це де-юре. За процедурою, яка буде відповідати нашому значенню для захисту всієї нашої спільноти. У прискореному порядку».

Володимир Зеленський, 6-й Президент України⁷⁸

Наразі намір України стати членом НАТО підтримали 11 країн: Естонія, Латвія, Литва, Канада, Північна Македонія, Польща, Румунія, Словаччина, Хорватія, Чехія та Чорногорія. Дев'ять із них випустили спільну заяву, у якій підтвердили рішення саміту НАТО у Бухаресті у 2008 році щодо майбутнього членства України, закликавши збільшити військову допомогу Україні.

В контексті безпеки слід згадати й інформаційну безпеку, якій Україна приділяє значну увагу з огляду на збільшення кількості глобальних дезінформаційних кампаній, інформаційну політику Російської Федерації, що є загрозою не лише для України, але й для інших демократичних держав, інформаційне домінування Російської Федерації як держави-агресора на тимчасово окупованих територіях України, спроби маніпуляції свідомістю громадян України щодо європейської та євроатлантичної інтеграції України, а також несформованість національної системи стратегічних комунікацій. Так з метою посилення спроможностей щодо забезпечення інформаційної безпеки держави, її інформаційного простору, підтримки інформаційними засобами та заходами соціальної та політичної стабільності, оборони держави, захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, демократичного конституційного ладу, забезпечення прав та свобод кожного громадянина було розроблено Стратегію інформаційної безпеки та затверджено наказом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021.⁷⁹ У ньому визначено сім основних стратегічних цілей у сфері інформаційної безпеки України:

⁷⁸ Володимир Зеленський, 6-й Президент України під час підписання заяви на вступ до НАТО. Опубліковано: 30 вересня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/news/mi-robimo-svij-viznachalnij-krok-pidpisuyuchi-zayavku-ukrayi-78173>

⁷⁹ Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки». [Електронне джерело] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n7>

1. **Протидія дезінформації та інформаційним операціям, насамперед держави-агресора, спрямованим на ліквідацію незалежності України, повалення конституційного ладу, порушення суверенітету та територіальної цілісності держави, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання національної, міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі та ненависті, проведення терористичних актів, посягання на права та свободи людини.** На думку директора Українського інституту національної пам'яті Антона Дробовича, «полем бою є не тільки терени України. В інформаційному просторі це, мабуть, найбільша медійна війна в історії людства. Це дуже публічна війна. Такого не було під час Другої світової. Навіть війна в Сирії, де Росія теж свій п'ятак вставила, не було стільки людей, які в зоні військових дій із гаджетами і Інтернетом могли все зафіксувати. Неймовірна кількість зафіксованих матеріалів із веб-камер, які стежать, як мародерять росіяни. Такого ще не було ніколи».⁸⁰

В умовах воєнного стану особливо актуальним постало питання необхідності проведення єдиної інформаційної політики. У зв'язку із цим Президент України підписав Указ № 152/2022, яким ввів у дію Рішення Ради національної безпеки і оборони України «Щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану»: «Установити, що в умовах воєнного стану реалізація єдиної інформаційної політики є пріоритетним питанням національної безпеки, забезпечення якого реалізується шляхом об'єднання усіх загальнонаціональних телеканалів, програмне наповнення яких складається переважно з інформаційних та/або інформаційно-аналітичних передач, на єдиній інформаційній платформі стратегічної комунікації – цілодобовому інформаційному марафоні «Єдині новини #UАразом». Таким чином, головним інструментом боротьби України проти російської дезінформації під час воєнного стану є правда, яку потрібно доносити не лише до внутрішньої, а й до закордонної аудиторії.

2. **Забезпечення всебічного розвитку української культури та утвердження української громадянської ідентичності.** Однією із цілей окупантів є знищення української культури та української громадянської ідентичності, тому уряд України ухвалив рішення, дозволивши установам культури та мистецтв відновити роботу в умовах війни. Українська культура і мистецтво – це імідж країни у світі. Тому Міністерство культури та інформаційної політики України, спільно з Державним агентством України з питань мистецтв та мистецької освіти та партнерами, запускають проєкт Ukraine Now and Forever. Основна мета проєкту – спрямування уваги світу до української культури і мистецтва та подальша консолідація міжнародної спільноти у спротиві російській агресії. Проєкт передбачатиме реалізацію двох стратегічних завдань: заклик до світу продовжити культурні санкції проти Росії та поглиблення знання зарубіжної аудиторії про українські культурні проєкти та мистецькі заходи.⁸¹
3. **Підвищення рівня медіакультури та медіаграмотності суспільства.** В умовах інформаційної війни, у ході якої поширюється безліч фейків, важливо, щоб суспільство мало певний рівень медіакультури та медіаграмотності, що допомагає суспільству захиститись від дезінформації та залишатися стійким в умовах інформаційної війни. Щоб населення вміло відрізнити брехню від правди, наприклад, виявляти ботів у соціальних

80 «Перша світова медійна війна». З якою назвою напад Росії на Україну увійде в історію і що робити з 9 травня – інтерв'ю з Антоном Дробовичем. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/viynav-ukrajini-persha-svitova-mediyna-viyna-drobovichnovini-ukrajini-50235840.html>.

81 Ukraine Now and Forever: Держава презентує об'єднаний бренд української культури в світі #StandWithUkraine. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://ck-oda.gov.ua/novyny-cherkaskoyi-oblasti/ukraine-now-and-foreverderzhava-prezentuye-obyednaniy-brend-ukrayinskoyikulturi-v-sviti-standwithukraine/>.

мережах. По всій країні засновано ініціативи із підвищення медіа грамотності населення, зокрема таку роботу проводить Національна спілка журналістів України.

4. **Забезпечення інформаційних прав особи та захисту прав журналістів.** Мужність українських журналістів, які висвітлюють хід війни, ризикуючи своїм життям, відзначив керівник відділу ЮНЕСКО зі свободи вираження поглядів та безпеки журналістів Гільєрмо Канела на зустрічі у Центрі журналістської солідарності НСЖУ у Львові: «Вражає, наскільки українські журналісти віддані своїй справі, незважаючи на те, що відбувається. Ми підтримуємо вас і солідарні з вами, і хочемо зрозуміти, що можемо зробити для вас, щоб ви продовжували роботу».⁸² Журналісти, у свою чергу, розповіли про труднощі, з якими їм доводиться стикатися, про викрадення журналістів, про втрату технічних засобів, брак фінансів тощо. За даними моніторингу Інституту масової інформації вже за перші два місяці війни в Україні було вбито семеро журналістів під час виконання професійних обов'язків, а ще дев'ятеро було поранено. Не менше, ніж 15 журналістів зникли безвісти.
5. **Інформаційна реінтеграція громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях та прилеглих до них територіях України, до загальноукраїнського інформаційного простору.** На жаль, досягнення цієї мети було досить складним і до повномасштабного нападу Росії на Україну. В умовах воєнного стану воно є ще складнішим. З 2014 року площа тимчасово окупованих територій збільшилася, і ворог робить все можливе, щоб інформаційно та культурно ізолювати українців, що знаходяться на окупованих територіях. Окупанти знищують телевежі або захоплюють їх, включаючи російські канали. Зважаючи на те, що засоби масової інформації, насамперед телеканали, є особливо ефективним засобом формування української громадянської ідентичності, цьому питанню треба буде приділити особливу увагу одразу після перемоги України.
6. **Створення ефективної системи стратегічних комунікацій, метою яких є гарантування ефективної інформаційної взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суспільством у разі кризових ситуацій. Зміцнення позитивного іміджу України.** Якщо стратегічні комунікації – це система внутрішніх і зовнішніх комунікацій, то зв'язки з громадськістю – це один зі складників стратегічних комунікацій. В умовах війни органи державної влади та місцевого самоврядування демонструють високий рівень інформаційної взаємодії із суспільством. Міністерства та відомства систематично доводять до суспільства актуальну інформацію. Виступи Президента України та голів обласних військових адміністрацій, присвячені аналізу поточної ситуації і звіту про діяльність влади, стали звичними формами комунікації з громадянами. Формування іміджу України – це зона відповідальності зовнішніх комунікацій. Зміцнення позитивного іміджу України необхідне тому, що він впливає на політичну, економічну та культурну перспективу розвитку країни. З огляду на те, що ефективність зміцнення іміджу держави залежить від успішності відповідної інформаційної діяльності, особлива роль в іміджевій політиці належить органам влади, які відповідають за зв'язки з громадськістю, засобам масової інформації та іншим структурам громадянського суспільства.
7. **Розвиток інформаційного суспільства та підвищення рівня культури діалогу.** У фокусі уваги тут знаходиться публічне обговорення актуальних проблем суспільного розвитку; розбудова національної цифрової мережі телевізійного та радіо-мовлення

82 У ЮНЕСКО вражені відданістю українських журналістів під час війни своїй професії, – НСЖУ. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://ukrnews.com/news/852283-v-yunesko-vpechatleny-predannostiukrainskih-zhurnalistov-vo-vremya-voyny-svoejprofessii-nszhu>.

України; поширення українського інформаційного контенту; сприяння створенню системи мовлення територіальних громад; підтримка академічних та аналітичних досліджень в інформаційній сфері, зокрема з вивчення впливу онлайн-контенту нових засобів масової інформації на суспільство.

На думку респондентів даного дослідження, після перемоги у війні, Україна стане набагато сильнішою та укріпиться, як європейська держава, яка може стати хабом для міжнародних інвестицій, центром розвитку бізнесу та науки.

«Україна – це кваліфіковані, працьовиті спеціалісти, одні з найкращих в Європі. Україна – це простір цифровізації, який дає простоту і, найголовніше, прозорість будь-яким відносинам: між людиною і державою, між компанією і державою. Це те, чого Ви не знайдете сьогодні у більшості країн світу. Україна – це IT-сектор, який користується одним із найбільш сприятливих законодавств у світі, спеціальним законодавчим режимом «Дія.city». Я пропоную переносити штаб-квартири IT-компаній і до України, утворювати центри спільного обслуговування та RnD центри. Україна – це стійкість інституцій, навіть у час повномасштабного вторгнення наша банківська система, наші фінанси, державні структури залишаються абсолютно стабільними, працюючими попри все. Україна – не секрет, це й аграрний сектор, глобальне значення якого всі вже бачили, коли Росія заблокувала всі наші порти, саме наш агросектор є ключовим для ринків десятків країн. Розвивати переробку в Україні – це справді вигідно. Україна – це індустриальні парки, які дають особливі можливості для розміщення будь-яких виробничих підприємств. Величезний потенціал у різних галузях».

Володимир Зеленський, 6-й Президент України⁸³

Іван Крулько, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Батьківщина»

«Весь світ розуміє, що в Україну треба буде інвестувати, що Україна мусить рости дуже швидкими темпами економічного розвитку і що Україна є перспективною країною, як партнер у питаннях безпеки, економіки, політичних стосунків тощо. І ще вам скажу одну річ. Після цієї війни... а ми вийдемо з цієї війни переможцями, я не сумніваюся в цьому... не Україна буде вступати в якісь безпекові союзи, а з нами будуть мріяти такі союзи створювати. Тому що в результаті цієї війни, ми будемо в топі найбільших країн, які здатні себе захистити, які мають навчену, підготовлену армію, а ми таку армію маємо, яка в боях себе показала реально. І ми будемо не отримувачами безпеки світової, а будемо її контрбукеторами. Ми будемо тими, хто здатен не тільки консультувати, а і реально захищати і допомагати вирішувати інші конфлікти в різних точках світу, для того, аби встановлювати стабільний мир. Це буде українська місія. І я не здивуюся, якщо колись українські миротворці будуть забезпечувати мир на території сусідньої країни – Росії. Для того, щоб там зупинити соціальні вибухи, які там можуть бути. Я думаю, що наші миротворці з цим справляться. Тому, що ми хочемо, щоб скрізь по наших кордонах були зони стабільності, а не зони нестабільності».

⁸³ Володимир Зеленський, 6й Президент України під час звернення до учасників Ukraine Virtual Investor Conference. Опубліковано: 8 червня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=svQMCEUCO9I>

4.2. Плани щодо відновлення та необхідна допомога.

Війна продовжує руйнувати українську економіку, транспортну та енергетичну інфраструктуру, наносить шкоду екології, а головне – розриває соціальні зв'язки та нанесла психологічну травму мільйонам жителів України.

Масштаб руйнувань вже оцінюється у \$108.3 млрд.,⁸⁴ а обсяг непрямих втрат економіки за різними оцінками складає від \$750 млрд. до більше трильйона, що є безпрецедентною сумою руйнувань та втрат з часів Другої світової війни.

Наразі в Україні є принаймні три онлайн-ресурси, що збирають інформацію про пошкоджене майно:

- Єдиний портал державних послуг «Дія». Створений українською владою застосунок наразі надає можливість для подання інформації про пошкодження або знищення житлової забудови внаслідок військової агресії Російської Федерації.
- WarCrimes.gov.ua. Створений Офісом Генерального прокурора разом з українськими та міжнародними партнерами. Метою ресурсу є збирання належних доказів про воєнні злочини та злочини проти людяності, скоєні російською армією в Україні. Україна планує використовувати ці докази для українських та міжнародних судів і трибуналів.
- «Росія заплатить» (damaged.in.ua). Проєкт KSE Institute за підтримки Офісу Президента України, Міністерства економіки, Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Міністерства інфраструктури та Міністерства розвитку громад та територій.

Паралельно, українська влада працює над нормативним забезпеченням оцінки збитків:

- 20 березня 2022 року постановою №326 уряд затвердив порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії РФ.
- 26 березня 2022 року уряд затвердив постанову №380 про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно.
- 1 квітня 2022 року ВРУ ухвалила за основу законопроєкт №719821 про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів.

Відновлення післявоєнної України буде одним із наймасштабніших проєктів в Європі з часів Другої світової війни. Україна потребуватиме значної допомоги для відбудови, тому вже зараз треба піклуватися про ефективне та прозоре використання всіх доступних ресурсів і держави, і приватного сектора, і допомоги міжнародних партнерів.

Для відновлення зруйнованих об'єктів і виплати компенсацій Україна розраховує на різні джерела, у тому числі репарації від РФ, вигідні кредитні лінії, гранти міжнародних організацій, створення міжнародних фондів спеціального призначення, допомогу донорів тощо. Для ефективного, швидкого та масштабного відновлення важливо якомога швидше його почати – мобілізувати ресурси та відновлювати економіку вже зараз.

84 За оцінками проєкту damaged.in.ua. [Електронне джерело] Режим доступу: www.damaged.in.ua.

Володимир Яворський, правозахисник,
член Експертної ради Центру
громадянських свобод, співзасновник
Української Гельсінської Спілки
з Прав людини

«Ми будемо залежати все одно економічно від допомоги Заходу, і тому на момент старту відновлення у нас буде погана економічна ситуація, вона не відновиться на наступний день після війни. І я тому все-таки сподіваюсь, що Захід буде диктувати певні умови, які нас збалансують».

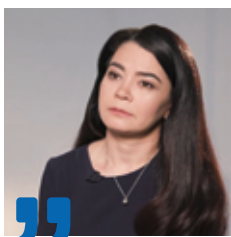
Сергій Фурса, інвестиційний банкір,
економічний експерт

«Відновлення України буде іти на гроші Європи. Європа вже має план на сотні млрд. євро. І цей план в тому числі буде прив'язаний до реформ, які нам необхідно зробити в рамках європейської інтеграції. Будь-яку країну, яка стає кандидатом в члени Європейського Союзу, ЄС підтягує до свого рівня, в інфраструктурі, наприклад».

Павло Фролов, народний депутат
України у Верховній Раді IX скликання,
партія «Слуга Народу»

«Ми маємо побудувати в Україні Європу, ми маємо зробити всі необхідні реформи, і це головне. Є план відбудови, презентований національною радою реформ, і я думаю, що ці реформи будуть головними на порядку денному. Україна потребує великих коштів і, звісно, міжнародної допомоги. Треба буде приймати такі рішення, щоб зберегти довіру громадян України, усіх членів українського суспільства, що ці кошти витрачаються ефективно, оптимально і без корупційних схем. Парламентський контроль теж може відігравати важливу роль. Ми маємо забезпечити, щоб кожен громадянин переконався, що ці кошти пішли ефективно на відбудову України».

Севгіль Мусаєва, українська
журналістка, головна редакторка
онлайн-видання «Українська правда»

«Ми зараз багато говоримо вже про відновлення України, мені здається, що це питання, яке має вирішуватися не тільки у Кабінеті Міністрів або у Офісі Президента, але й парламент має бути залучений до процедури обговорення. Тобто, які механізми можуть бути ефективними в цьому аспекті, і треба пропонувати свої механізми, як можуть в тому числі витрачатися гроші, які міжнародні партнери будуть виділяти на відновлення».

Вікторія Кінзбурська, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Національна рада з відновлення України вже презентувала План Відновлення. В ньому зібрано 15 Національних програм з відновлення кожної сфери. Я брала участь у засіданнях профільних груп і можу сказати, що і міжнародні партнери, і наші державотворці доклали всіх зусиль, щоб післявоєнна відбудова України була максимально ефективною».

Ще з квітня 2022 року (з другого місяця війни) почалося обговорення відновлення українських міст. Якщо говорити про деокуповані міста (особливо Київської області), то відбудова вже почалася. Так, станом на липень 2022 року, за кошти держбюджету вже завершено відновлення більше як 80 об'єктів, за кошти благодійників – 110. Ще на близько 250 об'єктах тривають роботи. Загалом, за планом Fast Recovery Київської області планується відновлення 18, 307 об'єктів. Зокрема, це – 1158 багатоквартирних будинків, майже 17 000 приватних житлових будинків, 31 школу, 21 дитячий садок, 28 медичних закладів та 121 інфраструктурний об'єкт. План Fast Recovery є складовою Плану відбудови України, який було представлено на конференції у Лугано 4 липня 2022 року. 5 липня 2022 року у декларації конференції в Лугано глави держав і урядів зобов'язалися підтримувати Україну на її шляху до відновлення.

«Україна очолить процес відбудови, а міжнародні партнери втілюватимуть проекти разом із нами. Таким був головний меседж Конференції з питань відновлення у Лугано, Швейцарія.

Наш проєкт Плану відновлення та розвитку був визнаний основоположним у цьому процесі. Також буде створено координаційну платформу між Урядом і всіма партнерами. Вже вчора ми розпочали роботу над імплементацією Плану. Наша мета – не просто відновити скло і бетон. Build back better, максимальна діджиталізація, «зелене» відновлення, інклюзивність – ключові принципи масштабної модернізації країни. А національна безпека та європейська інтеграція стануть головними векторами відновлення та розвитку. Цим питанням ми приділили особливу увагу на сесійних панелях. Надзвичайно вдячні нашим друзям і партнерам, які не лише допомагають нам сьогодні у війні з агресором, але й готові створювати кращу Україну після нашої перемоги. Об'єднані у захисті – об'єднані у відновленні!»

Денис Шмигаль, прем'єр-міністр України⁸⁵

План відновлення України розрахований на десять років і складається з трьох етапів.⁸⁶

⁸⁵ Денис Шмигаль, прем'єр-міністр України в прес-релізі на сторінці Facebook «Кабінету Міністрів України». Опубліковано: 6 липня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.facebook.com/watch/?v=560252468902887>

⁸⁶ План Відновлення України. Опубліковано: 5 липня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://recovery.gov.ua/>

Рисунок 27. Відбудова України. Десятирічний план

Презентований у Лугано план відновлення України складається з 15 національних програм у різних секторах економіки та суспільного життя. Кожна містить низку ключових проєктів, які будуть починати реалізовувати вже у 2022 році.⁸⁷

Рисунок 28. 15 програм з відбудови країни

Модернізація регіонів та житлового будівництва \$150-250 млрд	Логістика та сполучення \$120-160 млрд	Енергетична безпека \$130 млрд
Макрофінансова стабільність \$60-80 млрд	Доступ до фінансування \$75 млрд	Довкілля та сталий розвиток \$50 млрд
Відхід від сировинної моделі економіки \$40-50 млрд	Модернізація соціальних об'єктів \$30-35 млрд	Охорона здоров'я \$20 млрд
Культура та спорт \$15-20 млрд	Соціальна підтримка та міграційна політика \$7 млрд	Енергетична безпека \$5 млрд
Освіта \$5 млрд	Цифровізація взаємодії бізнесу з державою \$5 млрд	Програма синхронізації законодавств України та ЄС \$1 млрд

87 План Відновлення України. Опубліковано: 5 липня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://recovery.gov.ua/>

1. Оборона та безпека (близько 50 млрд. доларів). Програма передбачає переозброєння сил оборони та розвиток оборонно-промислового комплексу. Зокрема, в Україні планують створити Оборонну технологічну агенцію та Оборонний акселератор Diia Tech and Defense для розробки та виробництва сучасних видів озброєння.
2. Інтеграція з ЄС (до 1 млрд. доларів). Програма передбачає синхронізацію українського та європейського законодавств.
3. Довкілля та сталий розвиток (близько 20 млрд. доларів). Серед проєктів – відновлення солеварних шахт у селі Солотвино на Закарпатті, скорочення Чорнобильської зони відчуження з 30 км до 15 км, будівництво 142 комплексів з переробки побутових відходів, створення десяти природних парків, 15 екодуків та 10 центрів реабілітації диких тварин.
4. Енергетична безпека (близько 130 млрд. доларів). Серед проєктів – будівництво ГЕС та ГАЕС, електростанцій на відновлювальних джерелах енергії потужністю 5-10 ГВт, добудова двох енергоблоків Хмельницької АЕС, модернізація інших АЕС, будівництво інфраструктури для виробництва «зеленого» водню.
5. Бізнес-середовище (близько 5 млрд. доларів). У межах програми реалізовуватимуться проєкти з дерегуляції та цифровізації взаємодії бізнесу з державою.
6. Доступ до фінансування (близько 75 млрд. доларів). Мова йде про страхування інвестиційних проєктів від військових ризиків, державні гранти та програми із зниження процентів за кредитами на період війни та після її завершення, підтримку капіталу банків, стимулювання іпотечного кредитування, створення банку розвитку на базі держбанку.
7. Макрофінансова стабільність (60-80 млрд. доларів). Програма передбачає залучення коштів на покриття дефіциту держбюджету.
8. Сектори з доданою вартістю (близько 40-50 млрд. доларів). Кошти підуть на розвиток сільського господарства (будівництво систем іригації на 1 млн. га, переробка сировини), виробництво меблів (створення відповідного виробничого кластера на заході країни), машинобудування, металургію та ІТ. Мета – розвиток переробки та відхід від сировинної моделі економіки.
9. Логістика та сполучення (120-160 млрд. доларів). Мета – диверсифікувати шляхи експорту, відновити зруйновану інфраструктуру. Мова йде про будівництво 200 км залізничної колії європейського зразка (ширина – 1,435 м, стандарт в Україні – 1,52 м), транскордонних агросховищ і терміналів, трьох нових автомобільних пунктів пропуску з ЄС. Планується оновити 5,8 тисяч вагонів, 190 локомотивів, відремонтувати 25 тисяч км доріг та п'ять-сім пошкоджених аеропортів.
10. Модернізація регіонів та житлового будівництва (150-250 млрд. доларів). У межах програми планується реалізувати проєкт підвищення енергоефективності житлових будинків, збудувати нові та відремонтувати пошкоджені будинки. Будуть модернізовані системи водопостачання, водовідведення та опалення. Відбудеться локалізація виробництва скла, вікон та термоізоляційних матеріалів.
11. Сучасна соціальна інфраструктура (30-35 млрд. доларів). Кошти підуть на модернізацію соціальних об'єктів відповідно до принципів енергоефективності та безбар'єрності, відновлення зруйнованих об'єктів, зведення індустріальних парків.

12. Освіта (до 5 млрд. доларів). Мова йде про оновлення ІТ-програм для п'яти провідних університетів, реформу «Нова українська школа», інвестиції у створення дослідницьких центрів в університетах.
13. Охорона здоров'я (до 5 млрд. доларів). Передбачає запуск національної програми підтримки психічного здоров'я людей, які постраждали від війни, розвиток мережі спеціалізованих закладів охорони здоров'я, створення цифрових сервісів.
14. Культура та спорт (15-20 млрд. доларів). Проєкти з відновлення зруйнованих закладів культури, музеїв, меморіалів, культурних центрів та ДЮСШ, розвиток цифрової культури та кіно.
15. Соціальна підтримка та міграційна політика (до 7 млрд. доларів). Передбачає запровадження другого рівня пенсійної системи, програми інтеграції ветеранів, програми забезпечення доступу до житла.

Ключові принципи відбудови за Планом відновлення:⁸⁸

- Україна рухається до вступу в ЄС;
- Україна відбудовує свою територію, щоб бути не молодшим братом альянсу, а сильним східним партнером;
- під егідою об'єднання країн, що інвестують у відбудову, створюється агенція, яка має значну автономію в питаннях координації та управління допомогою і програмою реконструкції, де виконавча функція покладена на українців, а контролююча – на Наглядову Раду, яка складається з українських та іноземних представників інвесторів;
- Україна є власником програми реконструкції. Відбудова проводиться в інтересах України та її громадян, а не донорів;
- координація допомоги з боку європейських держав в надходженні іноземного капіталу та залученні сучасних технологій;
- допомога у вигляді грантів, а не кредитів. Зруйнована війною країна не зможе ефективно досягти своїх цілей в кредитному зашморгу.

Наразі план існує в загальному вигляді. Після конференції у Лугано кожен національний програму планують деталізувати. Українські та міжнародні експерти почнуть напрацьовувати конкретні дорожні карти проєктів та критерії їх успішності.

Мірилом успішної реалізації всього українського «плану Маршала» стануть темпи росту економіки (понад 7% щороку) і входження України до переліку 25 провідних країн за Індексом людського капіталу (у 2020 році – 53 позиція) та за Індексом економічної складності (у 2019 році – 47 місце).⁸⁹

⁸⁸ План Відновлення України. Опубліковано: 5 липня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://recovery.gov.ua/>

⁸⁹ План Відновлення України. Опубліковано: 5 липня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://recovery.gov.ua/>

Рисунок 29. Пплан відновлення України, спрямований на прискорення стійкого економічного зростання. Цілі до 2032 р.

На думку респондентів-експертів даного дослідження, коли активна фаза війни скінчиться, Україні потрібно буде «включатися» якомога скоріше, і тому вже зараз до цього готуються на законодавчому рівні.

Олена Шуляк, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу», голова фракції «Слуга Народу»

«Окремо зверну увагу на законопроекти, що стосуються будівельної галузі. Так як я експерт у будівництві, то велику увагу приділяю саме цій сфері. В умовах війни і майбутньої відбудови це дуже важливо. За ці місяці повномасштабного вторгнення Парламент прийняв низку моїх законопроектів, серед яких — про відшкодування зруйнованого та пошкодженого житла (у першому читанні), про термомодернізацію будівель, про обов'язкову наявність бомбосховищ при будівництві нових об'єктів. Всі ці ініціативи – фундамент для відродження України за найвищими стандартами».

Олександр Юрченко, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Нам необхідний розвиток альтернативних джерел енергії. Робота над законодавством, щоб створювати максимально вигідні умови для функціонування бізнесу, який дозволив би забезпечити альтернативні види енергії».

Тетяна Плачкова, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання

«Для забезпечення післявоєнної відбудови України Комітетом з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, до складу якого я входжу, підготовлено, а Верховною Радою прийнято ряд законів. Це зміни до діючого законодавства щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій, щодо першочергових заходів реформування сфери містобудівної діяльності, створення умов для запровадження комплексної термомодернізації будівель. Наразі ми доопрацьовуємо прийнятий у першому читанні законопроект про компенсацію за пошкодження та знищення нерухомого майна внаслідок бойових дій. Безумовно, практична реалізація прийнятих законів залежить від Уряду. Для прикладу, у червні набрав чинності прийнятий ВРУ закон про розробку програм комплексного відновлення областей і територіальних громад. Але він досі не запрацював, оскільки Кабміном не затверджені необхідні підзаконні нормативно-правові акти. Зрозуміло, що ключові принципи, за якими має відбуватися післявоєнна відбудова – це енергоефективність та безбар'єрність. Їх складовою є будівництво захисних споруд цивільного захисту або споруд подвійного призначення. Війна показала нам білі плями, позбавитися яких після перемоги Україна повинна обов'язково. Щойно я повернулася з Харкова, куди ми з колегами по депутатській групі їздили, аби зустрітися з мешканцями та керівництвом міста і на власні очі побачити масштаби руйнувань, щоб розуміти, яким чином відбудовувати першу українську столицю та інші міста, що зазнали і зазнають масштабних бомбардувань. На моє переконання, дуже важливо зараз, коли йде робота над проектом Державного бюджету на 2023 рік, передбачити в ньому окремий напрямок для фінансування робіт з відновлення інфраструктури зруйнованих агресором міст та інших населених пунктів. Це дуже серйозна робота, значна за обсягами, і зрозуміло, що таку відбудову треба планувати з урахуванням вимог надійності та безпеки будівель і споруд».

Таким чином, вже зараз починають розроблятися законодавчі акти, спрямовані на комплексне відновлення територій громад, що постраждали внаслідок збройної агресії, планують відновлення територій, будівництво, реконструкції, реставрації, капітальний ремонт будівель, об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури, об'єктів промисловості, транспорту, енергетики, зв'язку, інженерної, дорожньо-транспортної інфраструктури та інших об'єктів з метою формування повноцінного життєвого середовища, спрощують дозвільні процедури, щоб після війни відбудовувати знищені міста.

Щодо потрібної допомоги, то в умовах активної військової фази Україна в першу чергу потребує озброєння та фінансової підтримки економіки країни – на цьому наголошує переважна більшість експертів дослідження.

Максим Пашковський, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Україна потребує багато сучасної зброї, фінансової підтримки як джерела компенсації колосальних економічних втрат на сході та півдні України. Ці два фактори стануть опорою визволення України від рашистських загарбників. Кожен крок, кожна промова або зустріч мають стати дрібними деталями великого механізму лобізму, де адвокатами проблеми має стати будь-який хоч трохи впізнаваний українець, а головними партнерами України може виступити будь-який цивілізований представник демократичного суспільства з відповідним рівнем впливу. Тільки тоді ми виженемо орків з нашої землі!»

Вікторія Кінзбурська, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«З початку повномасштабного вторгнення Україні став допомагати цілий світ: це і озброєння, і гуманітарна допомога, і розміщення українців в своїх країнах. Ми щодня отримуємо допомогу і маємо розуміти, що весь світ бореться разом з Україною проти Росії. Зараз ми все ще потребуємо допомоги: як важкого озброєння, так і їжі. Як депутат-мажоритарник, я розумію всю глибину проблеми продовольчого постачання для Харківщини та прифронтових регіонів в цілому. І коли я щоразу знаходжу необхідну підтримку в міжнародних партнерів, я переконуюсь, що з нами цілий світ і ми обов'язково переможемо!»

На даний момент найбільшими фінансовими донорами України є Європейський Союз та Сполучені Штати, які разом пообіцяли надати Україні фінансову підтримку більше ніж на 10 млрд. доларів кожен. Однак, структура цієї підтримки є різною: якщо допомога США на 90% є грантовою, то практично всі обіцяні ЄС гроші є кредитними. Навіть якщо умови кредиту будуть пільговими, рано чи пізно його доведеться повертати. Експерти дослідження впевнені, що українська економіка не здатна «витягнути» цю війну на своїх плечах. Падіння ВВП на третину у 2022, як це прогнозує Нацбанк, неминуче тягне за собою значне падіння податкових надходжень до бюджету. За цих умов уряд України має тільки два реалістичні шляхи наповнення бюджету: іноземна допомога чи друк грошей. Останнє тягне за собою негативні наслідки у вигляді інфляції, яку відчувають на собі всі українці.

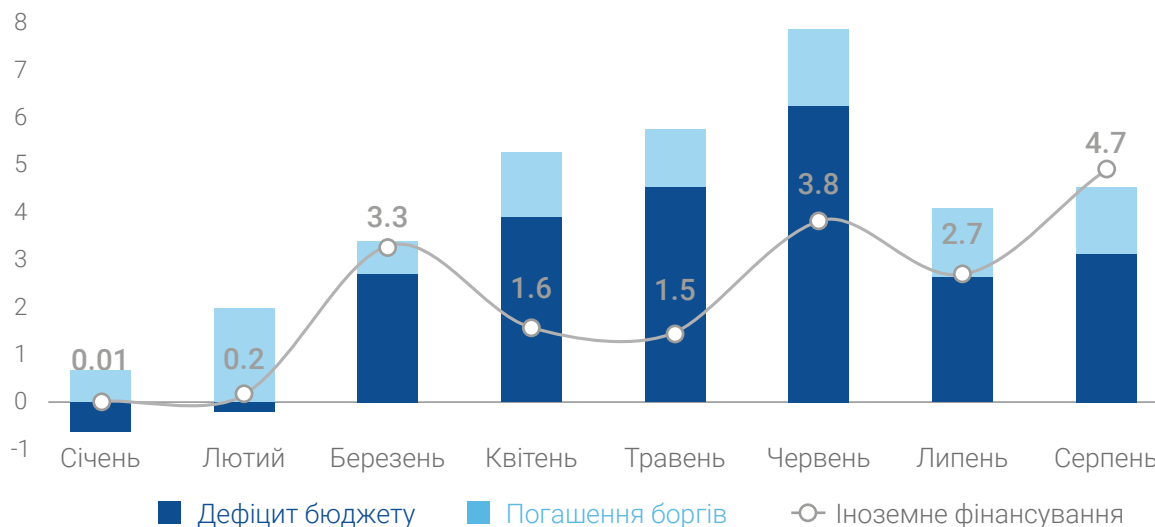

Віталій Портніков, український публіцист, письменник і журналіст

«Україна – це країна на штучному диханні. Вона залежить виключно від міжнародної допомоги і буде залежати від західної допомоги найближчі роки, якщо не десятиріччя».

При цьому, іноземне фінансування покрило трохи більше половини (52%) потреб державного бюджету з 24 лютого. Низькі надходження фінансування у квітні, травні та першій половині червня змусили НБУ профінансувати дефіцит бюджету на 170 млрд гривень. В останні дні червня та перші дні липня до України надійшло декілька мільярдів доларів допомоги, що дещо стабілізувало ситуацію. Однак, є сумніви щодо того, що фінансування й надалі буде достатнім.

Рисунок 30. Дефіцит бюджету, погашення боргів та іноземне фінансування⁹⁰
Станом на 1 вересня 2022 року, млрд. доларів

Навіть якщо позитивні тенденції надходження коштів збережуться, решти обіцяних грошей (близько 20 млрд. доларів) недостатньо для довгострокового покриття дефіциту бюджету.

За таких складних умов є декілька кроків, що дозволять частково стабілізувати ситуацію:

1. Реструктуризація боргу України та державних компаній і банків. Якщо переговори про відтермінування виплат за державним боргом України пройдуть успішно, це дозволить зекономити 5 млрд. доларів в центральному бюджеті на інші потреби.
2. Максимальна ефективність використання бюджету.
3. Пожвавлення економіки. Основний рушій – українці, адже кожна витрачена в Україні гривня так чи інакше підтримує економіку, бюджет, армію.

Окрім озброєння та фінансів, для перемоги у війні Україна потребує допомоги міжнародних партнерів за дипломатичним напрямом:

- продовження та розширення санкції проти РФ (у тому числі обмеження на видачу віз і в'їзд в країни Шенгенської зони, жодної торгівлі з РФ чи російськими компаніями);
- політичні партії, представлені в російській думі, мають бути визнані терористичними організаціями, а їх члени мають прирівнюватись до терористів чи спонсорів тероризму. Це має потягнути за собою додаткові санкції і розповсюдити обмеження на майже 3 млн. росіян, які є членами таких партій.

Неодноразово респонденти даного дослідження згадували про потребу саме у фахівцях, які могли б допомогти наблизити українське законодавство до європейського.

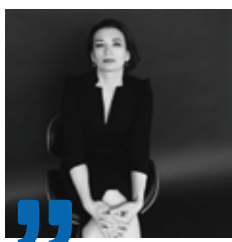
⁹⁰ За даними Міністерства Фінансів України на серпень 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk/budget-policy>

Вадим Галайчук, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Є потреба в тому, аби швидко забезпечити переклад європейських директив, регламентів, для того, аби з ними було легше працювати. І потреба в тому, аби навчити апарат і секретаріати комітетів, профільних комітетів у ВРУ тим основним навичкам, які потрібні для аналізу і порівняння українського законодавства з вимогами європейського законодавства. В принципі, ця робота ведеться. Але зараз масштаби цієї роботи мають бути збільшені в 10 разів. І це є основним нашим викликом. Навіть у нас в комітеті євроінтеграції, де ми маємо 9 членів комітету, спроможність занизька для того, аби повноцінно виконувати цю функцію. Тому підготовка спеціалістів, які могли би працювати у цій сфері підготовки законопроектів, аналізу законопроектів на їх відповідність вимогам європейського права, є надзвичайно актуальною. І ми сподіваємося на те, що ми досягнемо домовленостей вже найближчим часом, аби великі групи людей, в першу чергу у секретаріатах профільних комітетів, пройшли навчання, отримали, напрацювали зв'язки, контакти, які дозволяли би такий аналіз законопроектів і написання відповідних висновків робити досить швидко. І допомога від міжнародних інституцій нам тут вкрай потрібна!»

Практично всі респонденти дослідження визнали, що основна допомога з боку міжнародних фондів мала б полягати у наданні консультацій міжнародних та підготовці власних фахівців у галузі державного та регіонального будівництва, розробки стратегії та тактики розбудови як країни в цілому, так і окремих територій та громад.

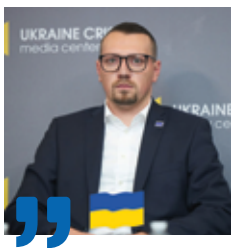
Ольга Айвазовська, українська громадська діячка, голова правління громадської організації Громадянська мережа «Опора»

«Не треба 25 програм з розвитку парламенту, потрібно розуміти, який сектор пріоритетний і який партнер готовий у нього вкладати. Тому, що те, що можуть робити німці, не будуть робити поляки; те, що будуть робити французи, не будуть робити британці. Для німців, це очевидно, вони багато років займалися питаннями місцевого самоврядування, децентралізації, розвитку. Навіть питання відновлення воно має бути прив'язане до ідеї посилення місцевого самоврядування, а не навпаки. Тому що зараз ця система дуже централізується, і це рано чи пізно призведе до того, що здобутки децентралізації, як політичний вплив, будуть втрачені!»

Олександра Матвійчук, українська правозахисниця, голова Правління організації «Центр громадянських свобод»

«Треба проводити системне навчання народних депутатів, їхніх помічників, членів партій, активних людей громади. Важливо зробити акцент на місцевому самоврядуванні, бо часто люди виростають в народних обранців із роботи в конкретних громадах».

Віталій Безгін, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«Питання допомоги з фаховим зростанням всередині країни. Я маю на увазі менеджмент як на державному, так і на локальному рівні. Поясню чому. Ми все одно зайдемо в період відновлення. Ми ж прекрасно розуміємо, що відновлення може бути як розумним, так і бездумним – коли просто будуть розпорошуватися гроші. Ефективність відновлення залежить від наявності у людей, в тому числі на місцях, всюди, стратегічного мислення, фаху проєктного менеджменту, вміння працювати як кризові менеджери.

А без стратегічних документів, без проєктного підходу... Ну, будь-яке відновлення воно буде мати менший ефект. Завжди в голові кута треба ставити питання: а та чи інша територія, що ставить собі в основу? Вона хоче розвивати туризм чи вона хоче безпосередньо займатися деревообробкою. Від цього залежить, які мають бути фахівці. А це все має бути задано рамкою. А для того, щоб задати таку рамку, всюди потрібні такі люди. У чому успіх економічного стрибка та інфраструктурного розвитку Польщі? У тому, що Польща в кожен свою гміну посадила і проєкт-менеджера і грант-менеджера, який вчився правильно реалізовувати європейські донати і європейські гранти. От в цьому аспекті Україні, звісно, треба розвиватися. І в цьому допомога була би вкрай необхідна – готувати цих людей. Готувати, незалежно де, важливо, тут, всередині країни. І розвивати, щоб вони прокачувались і тут лишалися».

Респондентами дослідження були озвучені різні запити на можливу допомогу від міжнародних фондів:

для населення:

- допомога із лікуванням та реабілітацією військових та цивільних, які постраждали від агресії РФ, зокрема з протезуванням та довготривалим відновленням;
- підвищення обізнаності професійних груп та населення загалом у питаннях особистої безпеки, дій під час збройного конфлікту, поведінки з людьми, які пережили травму тощо;

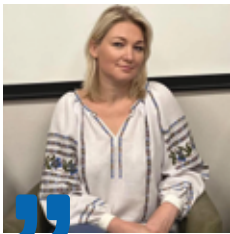

Андрій Куліков, співзасновник і Голова правління громадської організації «Громадське радіо»

«Організація з безпеки і співробітництва в Європі (точніше, їх український офіс, чи офіс представника в Україні) влаштувала кілька дуже корисних семінарів та лекцій для українських журналісток і журналістів, а саме: про мінну безпеку, про те, як працювати із людьми, які пережили насильство. Були також інші (це, здається, Рада Європи робила): як працювати з мовою або без мови ненависті і всяке таке. Це конкретно те, що можна і треба робити. Особливо німецькі фонди, які мають величезний досвід у різних галузях, вони це можуть і вміють робити. Це було і буде – звернення до певної професійної або квазіпрофесійної групи: це можуть бути волонтери, це можуть бути ті самі люди, які працюють у бізнесі. Наприклад, для журналістів були б важливі такі питання, як поведінка репортерки чи репортера на місці трагедії. Тобто практичні знання про те, як поводитися в цих нелюдських умовах. Ну і само собою, як і раніше, співпраця з провідними українськими громадськими організаціями, але виключно тими, які причетні до розробки рішень».

- допомога вимушеним переселенцям та робота з українськими інституціями, які працюють з ВПО;

- надання психологічної допомоги населенню: робота з людьми для подолання наслідків ПТСР як у військових, так і у цивільного населення, щоб сприяти відновленню людського капіталу;

Марія Іонова, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Європейська Солідарність»

«Ми говоримо про ВПО, жінок та дітей за кордоном, про жінок-військовослужбовців, про лікарів, вчителів, про грантову допомогу на перекваліфікацію для тих жінок, які переїхали в інші регіони, щоб вони теж отримували маленькі кредити. Для всіх основна проблема – це посттравматичний синдром, психічне здоров'я. У нас більшість країни потребує допомоги з цим».

- фінансова допомога на проєкти за різними сферами.

Сергій Бабак, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу», голова Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій

«Я бачу, що буде 1 вересня, бачу, що багато закладів освіти не зможуть запрацювати в офлайн режимі, тому для мене є конкретні пріоритети – підручники для дітей, бо без цього не буде жодного навчання. Навіть під час повітряних тривог, як би ми не будували зараз бомбосховища в школах, якщо в дитини немає зв'язку або Інтернету, або Інтернет «ліг», якщо у дітей немає підручника – їм нема на чому навчатися. Нам на це потрібно 1,4 мільярди гривень, це великі кошти в розмірах держави, особливо під час війни, коли гроші потрібні для іншого. Це для мене зараз задача №1, і я зі всіма фондами говорю тільки про одне: будь ласка, допоможіть нам надрукувати підручники. Це перше, що нам потрібно, номер один. Друге – це засоби зв'язку, я маю на увазі, ноутбуки, гаджети для того, щоб діти змогли мати доступ хоча б до онлайн-освіти. Ми не говоримо зараз про back to school – це майже неможливо через те, що у нас 2,000 пошкоджених закладів, 200 знищено вщент, деś відбуваються бойові дії, деś під окупацією, деś є постійні загрози ракетних ударів. А для того, щоб дітки продовжили вчитися, їм потрібні дві речі, точніше, одна і та сама – це називається засоби навчання. Але перше – це підручники, з якими вони будуть працювати, де хоча б якось викладений матеріал, що можна і самостійно його вивчати, а другий – це технічні засоби для того, щоб можна було мати доступ до онлайн-платформ, до інших інформаційних матеріалів. Це дві задачі, які я зараз вважаю топовими і пріоритетними. Все інше, вибачте, почекає!»

для укріплення демократії:

- підтримка незалежних медіа;

Севгіль Мусаєва, українська журналістка, головна редакторка онлайн-видання «Українська правда»

«Зважаючи на те, що зараз незалежні медіа опинилися у дуже складній ситуації, що пов'язано з ринком реклами, мені здається, що такі фонди могли б підтримувати медіа спецпроєктами або розміщенням реклами, і також просувати правильні наративи. Тобто, можна робити спецпроєкти з реабілітації, парламентаризму, демократичних цінностей у незалежних медіа».

■ посилення спроможності громадських організацій;

Михайло Жернаков, український громадський діяч, співзасновник і голова правління громадської організації «Фундація DEJURE»

«У нас є величезний виклик – трансформувати країну у фактично усіх сферах. За невеликими виключеннями, агентами змін є громадські організації. Ми не обійдемося без незалежних watch dogs, незалежних громадських організацій – хоча би по дві-три в кожній сфері. Їх десь 40, напевно, мало би бути. Чого немає і чого бракує, на чому, думаю, можна і треба було б зосереджуватися – це дати можливість цим організаціям виникати і зростати, тому що все ще поріг входу в цю діяльність є досить високим. Моя мрія – якийсь такий інкубатор чи акселератор для громадських організацій».

■ підвищення рівня політичної обізнаності серед населення.

Олександра Матвійчук, українська правозахисниця, голова Правління організації «Центр громадянських свобод»

«Люди мають цікавитись політикою. Це не шоу «Україна має таланти», де люди голосують за Кличка не тому, що поділяють його програму, а тому, що він красивий та успішний боксер. Потрібно розуміти, чого люди хочуть від політиків і артикулювати до них конкретні запити. Ми маємо виробити сприйняття політиків як найманих менеджерів, яких народ бере на роботу для того, щоб вони виконали конкретні завдання. Для цього потрібно поширювати практики громадського контролю із елементами просвітництва та масовим залученням людей. І починати ще зі школи. Коли ми говоримо про західні країни з розвинутою демократією, в яких сильні Традиції парламентаризму (наприклад, та ж Німеччина), то це все закладається ще у ранньому дитинстві!»

для парламенту:

■ фахова допомога роботі парламенту (одна з пропозицій – створення при Верховній Раді дослідницько-консультативного центру);

Артур Герасимов, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, співголова парламентської фракції партії «Європейська Солідарність», заступник голови постійної делегації ВРУ в Парламентській Асамблеї ОБСЄ

«В Раді є дуже професійне Головне науково-експертне управління. І його дуже депутати фракції «Слуга Народу» не люблять, бо воно завжди чесно пише, що якщо законопроект туфта, то він туфта. Також є Головне юридичне управління, яке перевіряє інші аспекти законопроектів. Є Інститут Законодавства при Верховній Раді. Я би просто взяв би Інститут Законодавства, там є фахівці і приміщення, і зробив би з нього нову структуру, новий Центр. Але, я би зробив, щоб це не стосувалося законопроектів як таких. Вони проходять експертизу Головного науково-експертного управління і Головного юридичного управління. Ці управління дуже добре працюють. Як то кажуть, не треба ламати те, що працює майже ідеально. Але, для того, щоб депутат, наприклад, міг отримати якусь кваліфіковану довідку по галузі, по сфері, якою він цікавиться, отримати не просто думку своїх помічників, яких він запитав, чи там асоціацій, а отримати неупереджену фахову інформацію. Я би цей Центр обов'язково створював би, але не на заміну ГНЕУ і юридичного управління. А замість Інституту Законодавства. От зацікавили депутата проблеми лісів, і він просто приїжджає туди і каже: хлопці, я вивчаю цю сферу, а можна від вас, будь ласка, довідку отримати, таку і таку по лісам. Йому підготували і він вже тоді в курсі взагалі, що там і як коїться. Після того він робить законопроект, який потім потрапляє в ГНЕУ і в Головне юридичне управління!»

Роман Гришук, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу»

«До повномасштабного вторгнення дискутували про створення дослідного центру при ВРУ. Це була б незалежна інституція, яка б допомагала в аналітиці, в тому числі в законодавчій та юридичній. Це те, що точно ніколи не буде зайве для якісної парламентської роботи. Це були б не фракційні юристи, не особисті помічники, а Інституція при Парламенті з дійсно якісною аналітикою, якісною юридичною незалежною підтримкою. Створення такої дослідної служби входило в питання реформування Парламенту, але зараз війна, точно не той момент, який на часі. А враховуючи скорочення державних службовців при міністерствах, в тому числі з апарату ВР, то підтримка міжнародників саме з аналітичної точки зору ще більше зростає. Тому, з одного боку, реформування Парламенту – не на часі, бо воєнний час, а з іншого – підтримка аналітичної парламентської Інституції, де є люди, яких ми не можемо зараз підтримувати з державного бюджету, могла б бути сильною допомогою!»

Микита Потураєв, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу», голова комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики, голова делегації українського парламенту в Парламентській асамблеї ОБСЄ

«Ми давно цього прагнемо, але ми все ж таки, наскільки мені відомо, не дуже просунулися в цьому напрямку, а зараз з цим взагалі важко. Фінансів просто банально немає. І справа не в тому, що це, як то кажуть, не на часі. Це питання, воно завжди не на часі. Бо це дуже важлива складова інституційної спроможності. Якщо б у нас була така інституція, такий центр, як у Бундестазі (я так більш менш знаю), або... Я значно краще знаю, як в Конгресі США це працює, бо просто був там, і по одній програмі знайомився з тим, як у них цей центр працює. Він при бібліотеці Конгресу США. Ясно, що порівнювати спроможність американську чи німецьку і нашу не можна. Але до цього треба прагнути. І такий Центр точно треба створювати. І тут справа не в тому, війна чи не війна. Бо це якість роботи парламенту! І, звісно, тут потрібна допомога тих, хто вже мав досвід такої роботи, особливо з США та з Німеччини».

- підвищення кваліфікації парламентарів – організувати серію семінарів для депутатів з метою розтлумачити тонкощі і нюанси всього процесу приєднання до Євросоюзу (від статусу кандидата до приєднання до шенгенської зони і валютної зони EURO): щоб було зрозуміло, яких труднощів і проблем чекати, як їх вирішувати тощо;
- фахова підготовка секретаріату парламенту;

Олександра Матвійчук, українська правозахисниця, голова Правління організації «Центр громадянських свобод»

«Треба посилювати спроможність секретаріату Парламенту. Тобто, спроможність людей, які володіють інституційною пам'яттю: секретаріат комітетів, апарат Парламенту. Зараз це робиться через різні міжнародні програми, які надають консультації. Але проблема багатьох програм в тому, що консультанти не несуть відповідальності за результати. Тому вони можуть замінити в документі слово «Танзанія» на слово «Україна» і дехто ставиться до роботи досить поверхово, без розуміння та врахування місцевого контексту. Ефективність потрібно вимірювати не кількістю продюгованих рекомендацій, а стратегічними змінами в роботі. Нам потрібна якісна бюрократія в парламенті. Це невидима частина, але дуже важлива!»

- надання фінансової допомоги для забезпечення участі делегацій українських парламентарів у закордонних відрядженнях, якщо ті пов'язані з запрошеннями від певних міжнародних інстанцій, організацій. Взяти під шефство якусь делегацію (наприклад, Парламентську асамблею ОБСЄ, куди депутати їздять зараз виключно за свій кошт) і спонсорувати відрядження членів делегації: «Щоб якийсь фонд міг взяти на себе витрати на переліт, на проживання, хоча б на три сесії. І це реально була б дуже серйозна допомога. Дуже серйозна!»

Найважливішим аспектом ефективного та швидкого відновлення України є інвестиції, адже це також й інвестиції у безпеку та економічну стабільність Європи та світу.

ВИСНОВКИ

У 2022 році Україна стала для світу символом боротьби демократії проти тоталітаризму та колоніалізму. Героїзм українців та українок дозволив об'єднати демократичні країни задля захисту спільних західних цінностей. Цей рік був для світу роком шоку, роком пробудження, роком сміливості та нестандартних рішень.

І хоча вся увага світу прикута до Президента Зеленського та генерала Залужного, які уособлюють все населення країни, яке повстало проти ворога, Верховна Рада України зіграла важливу роль у створенні умов для функціонування країни у найскладніший час в її історії. На основі інтерв'ю, проведених протягом 2022 року із сотнею депутатів та депутаток Верховної Ради України, лідерів і лідерок думок, громадських діячів та діячок, журналістів і журналісток, було описано український кейс як приклад держави, яка вимушена вирішувати цілий комплекс складних задач в умовах агресивної війни, яку почала проти неї країна з ядерним арсеналом і наміром кардинально змінити світовий порядок вперше після Другої світової війни. Зважена внутрішня політика, що формується під впливом глобального порядку денного та одночасно формує його, є запорукою не просто виживання, а перемоги країни, що має впоратися із безпрецедентними викликами з огляду на безпекові, інформаційні, економічні, соціальні, екологічні, демографічні та інші аспекти функціонування у часи війни.

Російська Федерація розпочала війну проти України ще у 2014 році, тож Верховна Рада вже мала досвід формування політики в умовах агресії, а також ініціатив для допомоги внутрішньо-переміщеним особам. Однак, 24 лютого 2022 року змусило кожного народного депутата й депутатку робити непростий вибір між власною безпекою та безпекою країни. Частина народних обранців, які мали тісні зв'язки та представляли інтереси РФ, покинула країну ще до початку повномасштабного вторгнення. Однак більшість забезпечила безперервну роботу законодавчого органу, поєднуючи свої обов'язки із допомогою волонтерам, службою у територіальній обороні, посиленням дипломатичного фронту.

Важливою задачею стало забезпечення економічного життя країни. За перші 7 місяців війни втрати України становили 110,4 млрд. дол., серед яких найбільших прямих втрат зазнала саме інфраструктура країни. В результаті втілення стратегії РФ щодо вчинення терору населення України, десятки тисяч громадян втратили житло (більше 70 млн. кв. м. житла зруйновано), зруйнована велика кількість об'єктів теплогенерації (більше 1000 котлових та ТЕЦ), залізничні станції, садочки, школи, лікарні, склади та нерухомість підприємств. Серед пошкодженої або зруйнованої інфраструктури приблизно 26 000 кілометрів доріг, 300 мостів, кілька портів і цивільних аеропортів. Відчутно постраждав український бізнес – 40% підприємств зупинені або майже зупинені, а загальні прямі втрати малого та середнього бізнесу з 24 лютого оцінюються в 87 млрд доларів. Хоча війна триває, вже виділяються кошти на відновлення та відбудову деокупованих територій.

Формуванню ефективної політики сприяє глибоке розуміння депутатами та депутатками імперіалістичного характеру війни РФ проти України. Територія України для РФ – це ласий шмат родючої землі, з природними копалинами, виходом до моря та висококваліфікованими робітниками. Росія висувала Україні територіальні претензії ще з початку 1990-х років, після розпаду Радянського Союзу, але довгий час надавала перевагу «м'якій силі» для утримання України у своїй «орбіті». Коли ж після двох успішних революцій стало очевидно, що зближення із Заходом та демократизація становлять загрозу для РФ, адже країна стала б успішним кейсом пост-радянської країни, Росія вирішила припинити існування не тільки незалежної України, але й розпочала геноцид українського народу.

Масові вбивства та тортури мирного населення, депортація з окупованих територій на територію РФ для подальшої асиміляції, захоплення та цілеспрямоване знищення об'єктів критичної інфраструктури, та інші системні дії РФ, розраховані на поступове знищення українського народу – згуртували законодавців задля просування на міжнародній арені визнання геноциду. Так ВР ухвалила відповідну Постанову.

Але головне, що в ці важкі часи сформувалось чітке та однотайне бачення майбутнього України як незалежної, суверенної, демократичної держави в межах територіальних кордонів, визначених 1991 року; як країни рівних можливостей, з низьким рівнем корупції, де будуть створені умови для розкриття потенціалу людини і бізнесу.

Щодо потрібної допомоги, то в умовах активної військової фази, Україна, в першу чергу потребує озброєння та фінансову підтримку економіки країни – на цьому наголошує переважна більшість експертів дослідження. Окрім озброєння та фінансової допомоги, для перемоги у війні, Україна потребує допомоги міжнародних партнерів на дипломатичній арені: продовження та розширення санкції проти РФ, створення трибуналу для російських воєнних злочинців, включно із Президентом РФ В. Путіним, передачу конфіскованих активів РФ Україні тощо.

ДОДАТОК

Перелік експертів, опитаних в межах дослідження

Депутати Верховної Ради (Парламенту України) IX скликання (з 29 серпня 2019 року по сьогоднішній день):

1. **Бабак Сергій Віталійович**, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу», голова Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій. Український політик, юрист, економіст, психолог. Доктор технічних наук, кандидат економічних наук, співзасновник Ukrainian Heritage Foundation, куратор освітнього напрямку Українського інституту майбутнього.
2. **Безгін Віталій Юрійович**, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу», заступник голови фракції, голова підкомітету з питань адміністративно-територіального устрою (підкомітет децентралізації) Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування, член 5-ти міжпарламентських груп дружби, увійшов до складу Міжфракційного об'єднання «Гуманна країна».
3. **Білозір Лариса Миколаївна**, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, безпартійна самовисуванка від одномандатного виборчого округу №15 на Вінниччині. Входить до об'єднання мажоритарників з усієї України – депутатської групи «ДОВІРА». Очолює підкомітет з питань адміністративних послуг та адміністративних процедур Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування. Входить до офіційної української делегації в ПАРЕ та обіймає посаду заступниці члена Української частини Парламентського комітету асоціації між Україною та ЄС.
4. **Бужанський Максим Аркадійович**, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу». Член правоохоронного комітету Парламенту, перебуває у парламентській «групі дружби» з Ізраїлем. Голова Тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України для проведення розслідування відомостей щодо укладання Угоди між Міністерством фінансів України та Спеціальним комітетом кредиторів з реструктуризації зовнішнього боргу у 2015 році.
5. **Величкович Микола Романович**, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Європейська Солідарність». Член Комітету Верховної Ради України з питань транспорту та інфраструктури, член міжпарламентської асамблеї «Україна – Польща – Литва».
6. **Галайчук Вадим Сергійович**, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу». Перший заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України з Європейським Союзом, співголова Парламентського комітету асоціації Україна-ЄС (орган асоціації з ЄС, який створюється спільно ВРУ і Європейським Парламентом).
7. **Герасимов Артур Володимирович**, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Європейська Солідарність». Співголова парламентської фракції партії «Європейська Солідарність», заступник голови постійної делегації ВРУ в Парламентській асамблеї ОБСЄ. Заступник голови Комітету з економічних питань, науки, технологій та навколишнього середовища Парламентської асамблеї ОБСЄ. Член комітету з питань аграрної та земельної політики.
8. **Герашенко Ірина Володимирівна**, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Європейська Солідарність». Співголова парламентської фракції партії «Європейська Солідарність». Членкиня комітету міжнародної політики та міжпарламентського співробітництва.
9. **Грищенко Тетяна Миколаївна**, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу». Членкиня комітету з питань аграрної та земельної політики, перебуває у парламентській «групі дружби» з Естонією.
10. **Гришук Роман Павлович**, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу». Член Комітету Верховної Ради України з питань освіти, науки та інновацій. Голова групи з міжпарламентських зв'язків з Турецькою Республікою.
11. **Дмитрук Артем Геннадійович**, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу». Член Комітету Верховної Ради з питань правоохоронної діяльності. Глава групи дружби «Вірменія-Україна», член групи «Відновлення України».
12. **Железняк Ярослав Іванович**, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Голос». Заступник Голови депутатської фракції «Голос», перший заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики, голова групи дружби з Австралією і Японією.

13. **Іонова Марія Миколаївна**, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Європейська Солідарність». Членкиня комітету з питань закордонних справ і міжпарламентського співробітництва, співголова міжфракційного об'єднання «Рівні можливості», членкиня тимчасової слідчої комісії по сексуальним злочинам РФ проти українських громадян.
14. **Кінзбурська Вікторія Олександрівна**, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу». Членкиня комітету з питань фінансів, податкової та митної політики, членкиня Постійної делегації ВРУ у Парламентській асамблеї ОБСЄ.
15. **Клименко Юлія Леонідівна**, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Голос». Заступниця керівника фракції «ПП Голос», перша заступниця голови комітету з питань транспорту та інфраструктури.
16. **Крулько Іван Іванович**, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Батьківщина». Заступник голови партії «Батьківщина». Перший заступник голови комітету з питань бюджету у ВРУ IX скликання, представник делегації в ОБСЄ (очолює делегацію), співголова Групи «Дружба між парламентами України та Канади», заступник голови Групи дружби з парламентом Литви.
17. **Пашковський Максим Ігорович**, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу». Член комітету з питань транспорту та інфраструктури.
18. **Плачкова Тетяна Михайлівна**, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «ОПЗЖ». Членкиня депутатської групи «Відновлення України», членкиня Комітету Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування.
19. **Потураєв Микита Русланович**, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу». Голова комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики, Голова делегації українського парламенту в Парламентській асамблеї ОБСЄ.
20. **Совсун Інна Романівна**, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Голос». Заступниця голови Політичної Партії «Голос», членкиня комітету з питань енергетики та житлово-комунальних послуг, раніше була членкинею Комітету Верховної Ради з питань освіти, науки та інновацій, співголова міжфракційного об'єднання «Рівні можливості» (по гендерній рівності).
21. **Сюмар Вікторія Петрівна**, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Європейська Солідарність». Членкиня комітету з питань Антикорупційної політики
22. **Фролов Павло Валерійович**, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу». Головний консультант Апарату Верховної Ради України, член Комітету ВРУ з питань регламенту, депутатської етики та організації роботи Верховної Ради України, голова підкомітету з питань Регламенту ВРК, член Постійної делегації у Парламентській асамблеї ОБСЄ.
23. **Чийгоз Ахтем Зейтуллаєвич**, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Європейська Солідарність». Голова підкомітету з питань етнополітики, прав корінних народів та національних меншин України Комітету Верховної Ради з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин.
24. **Шуляк Олена Олексіївна**, народна депутатка України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу». Голова фракції «Слуга Народу». Заступниця голови Комітету ВРУ з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування. Голова Координаційної ради з вирішення проблемних питань у сфері містобудування при Президентові України.
25. **Юрченко Олександр Миколайович**, народний депутат України у Верховній Раді IX скликання, партія «Слуга Народу». Член Комітету ВРУ з питань енергетики та житлово-комунальних послуг, член групи «Відновлення України».

Інші політичні діячі (в тому числі й колишні депутати та депутати місцевих рад):

26. **Висоцький Сергій Віталійович**, журналіст, народний депутат України у Верховній Раді VIII скликання, партія «Народний Фронт».
27. **Горковенко Володимир**, український політик та чиновник, колишній журналіст. Член Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення (від травня 2019 року). Депутат Київської обласної ради VIII скликання.
28. **Левченко Юрій Володимирович**, народний депутат України у Верховній Раді VIII скликання, голова партії «Народовладдя».

29. **Нікорак Ірина Петрівна**, депутатка Київської міської Ради, партія «Європейська Солідарність». Перша заступниця голови постійної комісії Київської міської ради з питань підприємництва, промисловості та міського благоустрою.
30. **Острікова Тетяна Георгіївна**, народна депутатка України у Верховній Раді VIII скликання. Економічна експертка, член Наглядової Ради АТ «Альтбанк», підприємець, адвокатка.
31. **Попова Тетяна Валеріївна**, экс-заступниця Міністра інформаційної політики та радник Міністра оборони 2014-2016 року, журналістка, 20 років досвіду в медіа-бізнесі, коучер медіа-комітету Американської палати, членкиня Ради з питань свободи слова при Президентові України.
32. **Пташник Вікторія Юріївна**, юрист, народна депутатка України у Верховній Раді VIII скликання (безпартійна). Членкиня громадської ради при Антимонопольному комітеті України (АНКУ), заступниця голови Комітету з недобросовісної конкуренції громадської ради при АМКУ, координатор групи «Закон і порядок» громадської платформи «Нова країна».
33. **Сасенко Олександр**, керівник Секретаріату ВРУ (2015-2016), міністр КМУ (2016-2019). Адвокат, кандидат юридичних наук. Доцент Національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.
34. **Трофімцева Ольга Василівна**, український політик, бізнесвумен, колишня заступниця в.о. міністра аграрної політики та продовольства України (2019), докторка аграрних наук (2012), президентка Української агропродовольчої платформи, посол з особливих доручень МЗС
35. **Уколов Віктор Олександрович**, народний депутат України у Верховній Раді VI скликання. З 2014 року працює політологом та політичним консультантом із Петром Порошенком.
36. **Черненко Олександр Миколайович**, народний депутат України у Верховній Раді VIII скликання, політичний експерт, журналіст.
37. **Юринець Оксана Василівна**, народна депутатка України у Верховній Раді VIII скликання. Науковець, громадська діячка, кандидат економічних наук, професорка кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності Інституту економіки і менеджменту Національного університету «Львівська політехніка».

Суспільні діячі-експерти:

38. **Айвазовська Ольга Павлівна**, українська громадська діячка, голова правління громадської організації Громадянська мережа «Опора», співзасновниця Міжнародного центру «Українська Перемога» у Варшаві, голова правління Глобальної мережі національних спостерігачів за виборами (GNDEM).
39. **Березовець Тарас Валерійович**, український політтехнолог, журналіст, директор компанії персонального та стратегічного консалтингу «Berta Communications». Член «UK-Ukraine Partnership Network» (2004) та Незалежної медіа-профспілки України (2006).
40. **Вишлінський Гліб**, очолює Центр економічної стратегії від початку його створення у травні 2015 року. Здійснює загальне управління Центром, представляє його у відносинах із партнерами. З грудня 2015 року до липня 2019 року був членом ради платформи «Реанімаційний пакет реформ». Із 2020 року входить до складу Ради розвитку Мистецького арсеналу, Наглядової ради Фондації DEJURE та правління StateWatch. З 2021 року очолює правління «Громадського телебачення».
41. **Галушка Олена Михайлівна**, українська громадська діячка, членкиня правління організації «Центр протидії корупції», співзасновниця міжнародного центру «Українська перемога» у Варшаві.
42. **Делікатна Іветта Олександрівна**, експерт з комунікацій, 30 років досвіду в сфері бізнес та публічних комунікацій. Наразі працює у сферах євроінтеграції, захисту довкілля, енергетики, страткому, включаючи медіа, контрпропаганду, міжнародні комунікації.
43. **Жернаков Михайло Володимирович**, український громадський діяч, співзасновник і голова правління громадської організації «Фондація DEJURE» доктор юридичних наук, в минулому суддя у Вінницькому окружному адміністративному суді.
44. **Кошель Олексій Миколайович**, генеральний директор Комітету виборців України, громадський діяч, політичний експерт, історик.
45. **Матвійчук Олександра В'ячеславівна**, українська правозахисниця, голова правління організації «Центр громадянських свобод», лауреатка премії «Захисник демократії» від місії ОБСЄ, Парламентська асамблея ОБСЄ.
46. **Радченко Генадій**, колишній голова комітету по розвитку промисловості та інфраструктури Спілки Українських Підприємців.

47. **Рошук Катерина**, засновниця та генеральна директорка інформаційної агенції «Букви», власниця агенції з управління репутацією «Reputation security».
48. **Співакова Катерина**, директорка Благодійного фонду Ріната Ахметова.
49. **Фурса Сергій Володимирович**, інвестиційний банкір, заступник директора з питань торгівлі цінними паперами в компанії «Dragon Capital», блогер, колумніст відомих українських інтернет-видань.
50. **Щербань Олена Василівна**, адвокаційниця, заступниця виконавчого директора і членкиня правління ГО «Центр протидії корупції».
51. **Яворський Володимир**, правозахисник, член експертної ради Центру громадянських свобод, співзасновник Української Гельсінської Спілки з прав людини.
52. **Ярошевич Марина**, співдиректорка програми «Україна за кордоном», представниця Світового конгресу українців із зв'язків в ЄС (Брюссель, Бельгія), асоційований дослідник Маастрихтського університету в проєкті з поширення демократії ЄС серед авторитарних режимів.

Журналісти, політичні оглядачі:

53. **Венжик Катерина**, політтехнолог, експертка, блогерка.
54. **Казанжи Зоя Іванівна**, українська журналістка, міжнародна медіа-тренерка, громадська діячка, письменниця, блогерка. Членкиня Українського ПЕН-клубу.
55. **Казарін Павло Володимирович**, український журналіст, публіцист, філолог-літературознавець.
56. **Куліков Андрій Вікторович**, співзасновник і голова правління громадської організації «Громадське радіо», журналіст, ведучий. Голова комісії з журналістської етики.
57. **Мусаєва Севгіль Хайретдинова**, українська журналістка, головна редакторка онлайн-видання «Українська правда» (з 2014 року), у 2011–2013 роках була кореспонденткою журналу «Forbes Україна», у 2014 році запустила ділове інтернет-видання Hubs і була його головною редакторкою.
58. **Портніков Віталій Едуардович**, український публіцист, письменник і журналіст. Оглядач Радіо «Свобода» і постійний автор аналітичних статей в українських і російських виданнях на політичну і історичну тематику. Член українського ПЕН.
59. **Стешенко Анна**, спеціальний кореспондент LB.ua у ВРУ, досвід роботи у Парламенті 18 років.
60. **Яхно Олена Володимирівна**, відома українська журналістка і блогерка, політичний оглядач, тривалий час була парламентським кореспондентом в газеті «День», працювала у прес-службі прокуратури.
61. **35 депутатів та 5 суспільних діячів-експертів**, що взяли участь у цьому опитуванні, побажали залишитися анонімами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Комітет ВР України з питань бюджету. [Електронне джерело] Режим доступу: www.rada.gov.ua
2. Сервіс damaged.in.ua. [Електронне джерело]. Режим доступу: <https://damaged.in.ua/damage-assessment>.
3. Президент України Володимир Зеленський розповів у своєму зверненні до учасників Міжнародної організації Франкофонії. Опубліковано 20 листопада 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=GmyteSKIsU8>
4. Олег Попенко, голова «Союзу споживачів послуг ЖКГ» в ефірі Му.ua (YouTube канал). Опубліковано 20 червня 2022. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=nl69HvOR7ml>
5. Олександр Кубраков, Міністр інфраструктури України під час Ukraine Recovery Conference 5 липня 2022 року. Прес-реліз опубліковано 5 липня 2022 року о 12.15. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://mtu.gov.ua/news/33593.html>
6. Діагностичний звіт «Аналіз проблем економічного розвитку Донецької та Луганської областей» Центру економічних стратегій. Опубліковано в лютому 2021 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2021/04/UA2002-Diagnostic-report-on-the-current-state-of-Donbas-February-2021.pdf>
7. Міністерство Статистики України. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://ukrstat.gov.ua/>
8. Дані Міністерства цифрової трансформації України. Опубліковано Центром розвитку інновацій 8 серпня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://cid.center/key-results-of-the-study-of-the-state-and-needs-of-ukrainian-business/>
9. Денис Шмигаль, Прем'єр-міністр України, в ефірі «Факти» на телеканалі ICTV (YouTube). Опубліковано 8 квітня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=0MiSrlCw3aM&t=1977s>
10. Дані Насінневої організації України. Опубліковано липень 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://ukrseeds.org.ua/infografika-pershi-pidsumky-ta-prognozy-posivnoyi-2022>
11. Дані дослідження Київської школи економіки «Огляд збитків і втрат в АПК.» Опубліковано 10 листопада 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://kse.ua/ua/oglyad-zbitkiv-ta-vtrat-v-apk/>
12. Володимир Зеленський, 6-й Президент України на засіданні Бюро Асамблеї Африканського Союзу 20 червня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=7W991mxapmo>
13. Михайло Подоляк, Радник керівника Офісу Президента України, в соціальній мережі Twitter. Опубліковано 22 липня 2022 року о 13.56. [Електронне джерело] Режим доступу: https://mobile.twitter.com/Podolyak_M/status/1550434597460115456
14. Дані Державної митної служби на березень 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://customs.gov.ua/news>
15. Дані Центру прикладних досліджень на листопад 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://cpd.com.ua/uk/>
16. Дані Порталу даних видобувної галузі України на листопад 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://eiti.gov.ua/resursi-rozvidka-ta-vidobuvannya/gas/>
17. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України. Опубліковано 1 вересня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://kse.ua/wp-content/uploads/2022/10/Sep22_FINAL_Sep1_Damages-Report.pdf
18. Герман Галущенко, Міністр енергетики України. Прес-реліз опубліковано 13 квітня 2022 року о 15.04. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/chim-bilshe-ukrayina-postachatime-elektroenergiyi-v-yevropu-tim-menshe-yevropejci-budut-spozhyvati-rosijski-gaz-i-vugillya-german-galushchenko>
19. Дані Державної митної служби на березень 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://customs.gov.ua/news>
20. Дані Центру прикладних досліджень на листопад 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://cpd.com.ua/uk/>

21. Дані Державної служби зайнятості станом на серпень 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/storinka/vidkryti-dani>
22. Дані Державної міграційної служби України. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://dmsu.gov.ua/>
23. Дані Кабінету Міністрів України. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/sotsialnyi-zakhyst-2022-u-tsyfrakh-i-faktakh-pidtrymka-vpo>
24. Дані Refugees Operational Data Portal, станом на 11 жовтня 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://data.unhcr.org/en/situations>
25. Дані дослідження ситуації жінок, які залишили Україну після 24 лютого 2022 року та перебувають у країнах Європи. Опубліковано 28 жовтня 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: chrome-extension://efaidnbmnnnnibpcjpcglclefindmkaj/http://ukraine.fes.de/n/cms/fileadmin/upload2/refugees_UA_28-10-22.pdf
26. Прес-реліз Офісу Президента України від 7 червня 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/news/nadannya-finansovoyi-dopomogi-ukrayinskim-bizhencyam-vid-kra-75677>
27. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://vidnova.org/uk/stypendiat-ky/>
28. Дані Міжнародної організації з міграції, станом на 26 вересня 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://ukraine.iom.int/uk>
29. Прес-конференція «Під знаком депортації: як Росія краде дітей та незаконно переміщує громадян України» від 16 січня 2023 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://ukraine.iom.int/uk>
30. Володимир Зеленський, 6-й Президент України 2 червня 2022 року виступив на Міжнародному безпековому форумі GLOBSEC у Братиславі. Опубліковано 2 червня 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=la40_EelPzc
31. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://www.facebook.com/EnvironmentalofUkraine>
32. Руслан Стрілець, Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України у прес-релізі Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. Опубліковано 29 квітня 2020 року о 20.03. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://mepr.gov.ua/news/39145.html>
33. Руслан Стрілець, Міністр захисту довкілля та природних ресурсів України у соціальні мережі Facebook. Опубліковано 11 серпня 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=3400464526933317&set=a.1470644836581972>
34. Дані матеріалів дослідження. Опубліковано 2 березня 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://ukrainer.net/vinyu-rosii/>
35. Дані матеріалів дослідження. Опубліковано 13 липня 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://vikna.tv/video/svit/vijny-ta-voyenni-konflikty-za-uchasti-rosiyi-pislya-drugoyi-svitovoyi/>
36. Леонід Кравчук, І-й Президент України в інтерв'ю від 28 листопада 2013 р. каналу ТБі. [Електронне джерело] Режим доступу: https://galinfo.com.ua/news/kravchuk-vpevnenyy-shcho-rosiya-nikoly-ne-vidpustyt_ukrainu_147596.html
37. Результати дослідження «EUROPES TROUBLEMAKERS – The populist challenge to foreign policy». Опубліковано 8 березня 2016 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://www.epc.eu/en/Publications/EUROPES-TROUBLEMAKERS--The-p~257da8>
38. Висновок Єврокомісії. Опубліковано 16 січня 2019 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5153-2009-INIT/en/pdf>
39. Реакція Віктора Ющенка, 3-го Президента України на Харківську Угоду. Опубліковано 22 квітня 2010 року о 15.51. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/350350-yuschenko-goden-solomoyu-gritisya-tilki-b-buti-nezalejnim.html>
40. Джерело: видання Кореспондент.net. Опубліковано 21 грудня 2010 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20170104090906/http://ua.korrespondent.net/ukraine/1151569-unp-ploshchi-ukrayinskih-mist-zapolonili-skomorohi-vedmedi-samovari-i-matroszki>
41. Дані The Military Balance (видання «Військовий баланс» публікується щорічно Міжнародним інститутом стратегічних досліджень). Дані опубліковані в січні 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://www.iiss.org/publications/the-military-balance>

42. Дані блиц-опитування від Українська Маркетингова Група (UMG) в соціальних мережах: міське населення 18+. Вибірка – 500 респондентів, період – 16.05-02.06.2022.
43. Ніна Вірченко «Документи про заборону української мови (XVII–XX ст.)». Опубліковано: 20 листопада 2011 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://parafia.org.ua/biblioteka/statti/dokumenty-pro-zaboronu-ukr-movy/>
44. Державний комітет статистики України. За даними перепису 2001 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/>
45. Дослідження 2003 р. Г.Залізняка. Мовна проблема в столиці за оцінками експертів. «Розбудова держави», №1/6, с. 88. Цит. за В.Лизанчук. Не лукавити словом. Л., 2003. с.156.
46. Дані блиц-опитування від Українська Маркетингова Група (UMG) в соціальних мережах: міське населення 18+. Вибірка – 1000 респондентів, період – 29.03-04.04.2022.
47. Джерело: стаття «Частка російського контенту на українському ТБ залишається великою». Опубліковано: 10 червня 2015 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: https://zaxid.net/chastka-rosiyskogo-kontentu-na-ukrayinskomu-tb-zalishayetsya-velikoyu_n1354572
48. Ірина Фаріон, українська мовознавець, педагог, науковець, політик, громадська діячка. Інтерв'ю «Ходять слухи» від 12 серпня 2022 (Раміна Есхакзай). [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=nDXwV2u0lnQ>
49. Володимир В'ятрович, український науковець-історик, публіцист, дослідник історії визвольного руху, в статті для видавництва «УКРІНФОРМ». Опубліковано 18 січня 2023 р. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3509627-comu-ukrainskij-nacionalizm-potriben-ukraini-ta-svitu.html>
50. За даними Державної служби статистики, станом на 2001 р. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
51. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20220407203005/https://www.cbc.ca/news/world/kremlin-editorial-ukraine-identity-1.6407921>
52. Володимир В'ятрович, український науковець-історик, публіцист, дослідник історії визвольного руху, в статті для видавництва «УКРІНФОРМ». Опубліковано 18 січня 2023 р. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3509627-comu-ukrainskij-nacionalizm-potriben-ukraini-ta-svitu.html>
53. Джерело: BBC News Україна. Опубліковано: 29 липня 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-62348582>
54. Олег Синегубов, голова Харківської обласної військової адміністрації в Телеграм-каналі. Опубліковано: 16 вересня 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://t.me/synegubov/4251>
55. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.universal-rights.org/urg-human-rights-council-reports/report-on-the-51st-session-of-the-human-rights-council/>
56. Джерело: перший заступник міністра внутрішніх справ Євгеній Єнін в ефірі телемарафону. Опубліковано: 2 вересня 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/2/7365887/>
57. Звіт Управління ООН з прав людини. Опубліковано: 27 грудня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.ohchr.org/en/news/2022/12/ukraine-civilian-casualty-update-26-december-2022>
58. Джерело: Видавництво «Українська Правда». Опубліковано: 25 листопада 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/11/25/7377890/>
59. Офіс Генерального Прокурора України в Телеграм. Опубліковано: 6 липня 2022 року. [Електронне джерело]
Режим доступу: https://t.me/pgov_gov_ua/4729
60. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://zmina.info/articles/vtraty-sered-zyvilnyh-gromadyan-ta-obyektiv-vid-vtorghennya-rosiyi-onovlyuyetsya/>
61. За даними Міністерства культури та інформаційної політики України. Станом на серпень 2022 р. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://mkp.gov.ua/>

62. Джерело: Волонтерська ініціатива #WorldForUkraine (інтерактивна мапа мітингів та протестів в підтримку України). [Електронне джерело] Режим доступу: <https://worldforukraine.net/>
63. Сергій Притула, волонтер, громадський діяч в ефір на каналі Наталії Мосийчук, YouTube. Опубліковано: 11 червня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=FPINBzwV2pw>
64. За даними Національного Банку України. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://bank.gov.ua/>
65. За даними бліц-опитування від Українська Маркетингова Група (UMG) в соціальних мережах: міське населення 18+. Вибірка – 500 респондентів, період – 16.05-02.06.2022.
66. Володимир Зеленський, 6-й Президент України під час підписання заяви на вступ до НАТО. Опубліковано: 30 вересня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/news/mi-robimo-svij-viznachalnij-krok-pidpisuyuchi-zayavku-ukrayi-78173>
67. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки». [Електронне джерело] Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#n7>.
68. «Перша світова медійна війна». З якою назвою напад Росії на Україну увійде в історію і що робити з 9 травня – інтерв'ю з Антоном Дробовичем. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/viynav-ukrajini-persha-svitova-mediyna-viyna-drobovichnovini-ukrajini-50235840.html>.
69. Ukraine Now and Forever: Держава презентує об'єднаний бренд української культури в світі #StandWithUkraine. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://ck-oda.gov.ua/novyny-cherkaskoyi-oblasti/ukraine-now-and-foreverderzhava-prezentuye-obyednaniy-brend-ukrayinskoyikulturi-v-sviti-standwithukraine/>.
70. Росіяни намагалися видати обстріляний житловий будинок в Одесі за «військовий об'єкт» – Центр стратегічних комунікацій. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/odesa/rosiyani-namagalys-vidatiobstrilanyiy-zhitloviy-budynok-v-odesi-za-viyskoviyob-yekt-50236728.html>.
71. Обстріл житлового будинку в Одесі: окупанти за фейком намагалися приховати свій злочин. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://armyinform.com.ua/2022/04/25/obstrilzhytlovogo-budynku-v-odesi-okupanty-za-fejkomnamagalysya-pryhovaty-svij-zlochyn/>.
72. У ЮНЕСКО вражені відданістю українських журналістів під час війни своїй професії, – НСЖУ. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://ukranews.com/news/852283-v-yunesko-vpechatleny-predannostiukrainskih-zhurnalistov-vo-vremya-vojny-svoejprofessii-nszhu>.
73. Володимир Зеленський, 6-й Президент України під час звернення до учасників Ukraine Virtual Investor Conference. Опубліковано: 8 червня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=svQMCEUCO9I>
74. Денис Шмигаль, прем'єр-міністр України в прес-релізі на сторінці Facebook «Кабінету Міністрів України». Опубліковано: 6 липня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://www.facebook.com/watch/?v=560252468902887>
75. План Відновлення України. Опубліковано: 5 липня 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://recovery.gov.ua/>
76. За даними Міністерства Фінансів України на серпень 2022 року. [Електронне джерело] Режим доступу: <https://mof.gov.ua/uk/budget-policy>

АВТОРКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наталія Бухалова, Директорка Української Маркетингової Групи, дослідниця

Олена Давліканова, координаторка проєктів Представництва Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні, дослідниця

Світлана Тимченко, експертка в області соціологічних та маркетингових досліджень Української Маркетингової Групи

Всі фото надані респондентами та респондентками і використані у звіті з їхнього дозволу.

У звіті на обкладинці використано фотографію з <https://www.shutterstock.com/>.

Погляди, оцінки і думки, висловлені в цьому аналітичному звіті, не обов'язково відображають погляди Фонду імені Фрідріха Еберта.

Використання тексту цього аналітичного звіту та / або його уривків, а також інших матеріалів і публікацій, виданих Фондом імені Фрідріха Еберта, у комерційних цілях без офіційного дозволу заборонено.

